

PROBLEMI

32

LEOPOLD SUHODOLČAN: POŠEVNI STOLP (961)

ERVIN FRITZ: PESMI (970)

SAŠA VUGA: REKVIEM ZA HEROJI (975)

FRANČEK RUDOLF: PESEM O ROŽAH (994)

FRANCI ZAGORIČNIK: ODSEVANJE DALJAVE (997)

CVETKO ZAGORSKI: VARIANTE (1002)

BORIS PAŠ: IZ KA — SVETA (1005)

FRANCI ZAGORIČNIK: MARIAE CARMINA (1016)

VLADIMIR KAVČIČ: ONKRAJ IN ŠE DLJE (1023)

MARIJA GORŠE: KROG (1040)

POEZIJA ŠPANSKEGA BAROKA

Luis de Góngora, prevedel Andrej Capuder (1042)

BERT BRECHT: RANJENI SOKRATES (1050);

UKREPI ZOPER OBLAST (1060);

NAJLJUBŠA ŽIVAL GOSPODA K. (1061),

prevedel P. S.

DRAGUTIN TADIJANOVIČ: PESMI.

prevedel Ivan Minatti (1062)

JANEZ JEROVŠEK: KONTROLA V INDUSTRIJSKIH PODJETJIH (1067)

ZDRAVKO MLINAR: PRIJATELJSKI, SOSEDSKI IN SORODSTVENI

ODNOSI V VELENJU (1074)

FRANC ZADRAVEC: SREČKO KOSOVEL,

MOJA PESEM IN EKSTAZA SMRTI (1092)

NEKATERI DOSEŽKI FILOZOFSKIH RAZISKAV V ZSSR,

povzel Andrej Kirn (1094)

LIKOVNA PRILOGA:

PETER ČERNE: SKULPTURA XX; SKULPTURA XIX; FIGURA XX;

SKULPTURA XVIII; (BRON IN LES) 1965

NOVEMBER 1965

PROBLEMI

revija za kulturo in družbena
vprašanja, november 1965,
leto III., št. 32

Ureja uredniški odbor: Vinko
Blatnik, Barbara Brecelj (se-
kretar redakcije), Božidar De-
benjak, Janez Dokler, Ervin
Fritz; ing. Jože Guzelj, Tine
Hribar, Ivan Hvala, Savin Jo-
gan, Vladimir Kavčič (glavni
urednik), Marko Kerševan,
Andrej Kirn, Viktor Konjar,
Milan Kučan, Zdravko Mlinar,
Janez Pirnat (odgovorni ured-
nik), Franci Polak, Stane
Saksida, Ratko Ščepanovič

Lektor: Janez Gradišnik

Uredništvo: Ljubljana, Bee-
thovnova 2. Telefon: 20-487.
Nenaročenih rokopisov ne vra-
čamo. Naročila pošiljajte na
CK ZMS, Ljubljana, Dalmati-
nova 4, telefon: 31 00 33, tekoči
račun: 503-608-28 z oznako: za
Probleme. Celoletna naročnina
1800 dinarjev. Za študente in
dižake 1350 dinarjev. Cena
posameznega izvoda 250 di-
narjev

Izdajata CK ZMS in UO ZŠJ
v Ljubljani. Tisk, izdelava kli-
šejev in vezava: tiskarna »Jože
Moškrič« v Ljubljani

Poševni stolp

Leopold Suhodolčan

Zbudil se je kot po navadi. Za službo se je zbujał natanko ob uri, tako da mu zvečer ni bilo več treba navijati budilke. Žena mu je vsak večer postavila na pečico kozico mleka, tako da je zjutraj samo obrnil stikalo; ko se je mleko segrelo, ga je preлил v skodelico in ga že oblečen popil. Kretnje so se mu na najtanjših mestih že ogulile v zaokroženost. Nato je grede zavil v okrepčevalnico (na vogalu ulice pred uradom) in pojedel obložen kruhek; komaj je vstopil, mu je že postreglo dekle z belo kapico na črnih laseh... To jutro pa je žena vstala, v dolgi spalni srajci je tiho prišla za njim iz spalnice, hm, podobna je velikemu angelu, ki je vso noč opletal s perutmi, torej letajo angeli le do višine, do katere jih vržemo s prvim sunkom, je pomislil, in pozneje vse bolj zgublja jo višino, njihovo padanje je tragikomično, a vsaka pomoč še bolj tragikomična, rekla je: »Spekla ti bom jajček...« Zmedeno jo je pogledal, pomеžiknil z očmi, ko da se hoče prepričati, ali je že v resnici buden, nato pa je zajecľjal: »Saj... saj ne bi bilo treba...« Zajtrkoval je počasi, trudil se je, da bi kazal lakoto, nisem več vajen doma zajtrkovati, si je rekel, in zdi se mi, da je uporabila preveč masti. Še nikoli do tistega trenutka se mu ni zdela mast tako banalna človekova potreba, že se je na njej cvrlo sedem apnenčastih trebušov in devet nepresončenih zadnjic. Žena pa je venomer govorila, nadaljevala je pogovor prejšnjega večera, pravzaprav samogovor, nadaljevala ga je, ko da ni bilo vmes noči: ... »fant in dekle... Človek preprosto ne more razumeti, da se vse to lahko zgodi... fant in dekle... Srečavala sem ju vsako jutro, ko sem šla po mleko... Objeta sta mi prišla naproti... in smehljala sta se... tako srečna sta se smehljala...« Obraz velikega angela je vse bolj daleč od smehljaja, daleč onkraj njega je morebiti njen pravi obraz, je pomislil, kdove kdaj sem ga nehal iskati na njej, mrena navajenosti je zrasla med nama... »In ko sta se poročila, sta takoj dobila stanovanje... v novem bloku... vse je bilo že vzdano... omare... štedilnik... grelec, no, sploh vse... In potem sta prišla otroka, najprej fant, kot naročeno... in nato še punčka, kot naročeno... A nenadoma... začel je piti, zmerom bolj je pil... in včeraj jo je pretepel... kot pritepeno mačko jo je... on... ona... Preprosto... kratko malo... pamet ti odpove in si ne moreš razložiti... Ne moreš si razložiti... da nista srečna... kratko malo...«

Hvala bogu, jajca sem pospravil, si je dejal, lahko vstanem in se odpravim, čeprav je imel še celih deset minut časa, avtobusna postaja je bila le deset korakov od hišnih vrat. Nič zato, se je domislil, sprehodil se bom nekoliko na čistem zraku. Danes je morebiti čisti zrak zelo tanek, lahko je celo najtanjši v tednu. Vtem pa je žena razširila roke, veliki (tisočkrat prebodeni, navadni, stojničarski) angel je razpel peruti, najkrajše peruti ima na najdaljši stopnici, najdaljše na najkrajši, zavila je oči in rekla: »Oh, v tej obleki...« Zmedeno je odgovoril: »Za službo je dobra... vsak dan...« Žena pa je že odvihrala, kaj veliki angeli takole vihrajo, je pomislil, podirajo stopnice pod sabo, kadar se spuščajo z njih, spreminjajo preprosta vsakdanja dejanja v konservirano pomembnost, odprla je omaro in se vrnila s temnejšo obleko, ki je doslej še ni nosil za vsak dan. »Vem, da mi boš ugovarjal,« je rekla, »a jaz sem še zmerom prepričana, da obleka dela človeka... Saj ne delaš v takem... v takem navadnem uradu...« Brez besed si je oblačil temnejše hlače in si tlačil za pas srajco, prevzel ga je občutek svetniško posušene pokorščine. In takrat je še enkrat zavihrala: »O bog, in ti misliš s to srajco?!« Tiho ji je odgovoril: »Včeraj sem jo menjal...« Ni ga poslušala, odhitela je k omari, njeni gibí so bili z obliko neke izmišljene preteklosti, in se vrnila s čisto srajco. »To imam navadno le za ob nedeljah,« je zajeceljal. A se je nasmehnila in rekla: »Kaj še tega ne veš, do ocenjujemo moške po srajci?« Seveda si je moral zavezati še drugo kravato. Zdaj vidim: človek lahko hodi hkrati po več robovih misli in dejanj. Nato ga je postavila pred ogledalo, se dotikala s prsti njegovih ramen in ga obračala kot krojaško lutko, videl jo je v ogledalu, veliki skrbni budni naspani navadni tisočkrat prebodeni angel varuh.

Pospremila ga je do vrat (kako dolgo se že spremljamo do vrat?) in ga poljubila na lice. Zmedeno se ji je nasmehnil. Na hodniku je pogledal na uro. Še tri minute. Še zmerom eno minuto prej kot po navadi. Ni mogel verjeti. Še enkrat je pogledal na uro, da bi se prepričal, ali res teče. Tik-takala je vdano, tiho, enakomerno. Nisem malenkosten, a to me danes spravlja iz tira, je pomislil, kot prezgodnji vlak zmedeno butam ob tirnice. Ulica je bila sveža in tanka, najtanjša čista, snažilci so jo urejali vso noč. Počasi je stopil proti avtobusni postaji. Pogledal se je, in bilo mu je, da ni delaven dan in da sploh ne odhaja v urad. Obšel ga je občutek praznične izjemnosti. Predramil ga je avtobus, ki mu je za hrbtom zavozil na postajo.

Začudil se je, da v avtobusu ni bilo prevelike gneče, našel je celo prost sedež. Ljudje so zaspano mežikali predse, dekle na nasprotnem sedežu, še z velikimi zasanjanimi očmi, se je kdaj pa kdaj tiho, sama zase nasmehnila, oranžna barva je barva daljne toplote, topli, široki krov ladje, pluje naravnost v otok, položen je otokov hrbet, najtoplejši je v svojem vrhu, ladja bo plula še dolgo. Starejši mož poleg njega si je stiskal na kolenih drobno aktovko, iz katere je molela glava stekleničke s čajem, nese si ga za malico; roke so mu čez noč zrasle, prsti mu že segajo na rob življenja, bled čaj se pretaka po njih, zdaj na jutranji svetlobi usihajo v puščavo. Pri vozniku sta stala fant in dekle, oba le na pol počesana, naslanjala sta

se drug na drugega in si prišepetavala. »Bežiš? Hočeš, hm? Ne . . . ne . . . ne . . . Nizek čevelj . . . da . . . Hi! Ne vem, res ne vem . . . Ne veš . . . Ne veva . . . Hihi . . . Da . . . Ne, ne, ne . . . Hočem . . .« Na naslednji postaji je vstopilo več ljudi. Poznal je njihove obraze, vsak dan so vstopili na tej postaji, ko da že pozna njihove domače razmere, njihove domače, ve, kam hodijo v službo, s kakšnimi težavami se bodejo, čeprav z njimi nisem še nikoli spregovoril niti besede, je pomislil. Nisem spregovoril? Neumno. Ko bi bil kdaj spregovoril z njimi, bi danes ničesar ne vedel o njih. Vstopila je tudi dekle z rumenimi pegami na obrazu, večkrat ji je bil že odstopil svoj sedež, in dekle se je vsakokrat ljubeznivo, hvaležno nasmehnila, sedla na sedež, si popravila krilo čez kolena, nato pa vrgla na tilnik močni rep svetlih las; pšenično polje je najširše vseh polj, a kadar ležeš v njegovo širino, si najmanjši, kadar vonjaš njihov vonj si mu najmanj blizu, kadar se ga dotikaš, najmanj veš, kakšne je oblike. Tudi danes se je vzdignil, se ji nasmehnil ter tiho rekel: »Prosim, sedite . . .« Dekle je v kotičkih drobnih ust stisnila droben nasmešek, nato je dejala: »O, hvala . . .« Pomaknila se je za korak naprej po avtobusu. Zmedeno je spet sedel na svoj sedež ter se ozrl po avtobusu, ko da išče usmiljenja, začutil je za hip samega sebe na svojem dnu. Fant in dekle sta še zmerom stala za voznikovim sedežem, objeta z licem na licu. »Imaš? Hi! . . . Glej, raste . . . Morebiti . . . morebiti . . .« Poznala sem ju že kot fanta in dekle. . . Srečevala sem ju vsako jutro, ko sem šla po mleko . . . Objeta sta mi prišla nasproti . . . Avtobus se je sunkovito ustavil, tako da so potniki nepripravljene z rokami lovili oporo. Nadenj se je nagnila ženska srednjih let, z velikimi temnimi očali, za trenutek je čisto od blizu ujel njen vonj po jutranji toaleti; njen dan se je začel v zgodnjem jutru, čeprav se je zbudila le malo pred odhodom avtobusa, človekova noč se krajša do smrti, ko doseže pomen najkrajše. Ko se je spet zravnila, je vstal in ji ponudil sedež. Odkimala je: »Hvala, gospod . . .« Znova je sedel. Obšel ga je občutek, ki ga ni bil vajen. Ko da je nenadoma odprl svojo osebno izkaznico in na fotografiji ni več spoznal samega sebe: pod nosom veliki, navzgor zavihani brki, pravi turški brki. Vse življenje si je skrbno bril brke. Stresel je z glavo, da bi si pregnal z oči podobo. In v naslednjem trenutku se je prestrašil misli, kazala se je v železni obliki: vsak človek vsaj enkrat v življenju uide s svoje verige, vsaj enkrat zanesljivo uide. Kdove od kod se je misel nenadoma vzela, nedoumljivo se misli porajajo in umirajo. Razveselil se je, ko je videl, da se avtobus že bliža postaji, na kateri je vsako jutro izstopil. Vstal je, da bi se pravočasno približal vratom. Zdaj je pred seboj zagledal žensko s presušnim obrazom in velikim košom črnih las, ki so bili na novo obarvani. Sam ni vedel, kdaj je spregovoril: »Prosim, sedite, jaz bom izstopil . . .« Ne da bi se ji premaknila ena sama poteza na obrazu, je ženska zamrmrala: »Hvala. Veste, raje stojim . . .«

Do urada sta mu preostali še dve ulici, ki ju je vsako jutro prehodil peš in mu je ta hoja pomenila poseben užitek; korak stopa globlje in globlje, pogreza se sam v sebi, ne pušča za sabo nobenih sledi, odpira, pogleda na dan v dolžini prerije, v vesoljstvu velemestnega bulvarja, v vrtu najbolj oddaljenega, najbolj samotnega, najbolj srečnega vrtničkarja. Na koncu

prve ulice je bila zajtrkovalnica, v kateri se je vsako jutro ustavil. Že ga je začela preganjati misel, ali naj to jutro sploh še gre v zajtrkovalnico, žena mu je doma pripravila ljubezniv zajtrk; spekla ti bom jajček. Če pogledam zadevo z objektivne, normalne strani, se je nasmehnil, potem bo prav le tako, da mirno zavijem mimo in nadaljujem pot, kaj si po nepotrebnem delam miselne in čustvene, poudarjam, težave. Res se mu je nasmehček posrečil, naredil je nekaj korakov zbrano, z urejenimi mislimi. Potem je ob veliki izložbi zagledal fanta in dekle, zamaknila sta se v razstavljenno pohištvo, močno sta si stiskala roke... In ko sta se poročila, sta precej dobila stanovanje... v novem bloku... vse je bilo že vzdano... omare... štedilnik... grelec... Pospešil je korak in že je bil mimo. Misli so se mu začele parati kot tanka rokavica. In je stopil še hitreje. Zdaj pa je spoznal, da se je s tem le ujel v drugo zanko: z vso naglico se je bližal zajtrkovalnici. A si je dopovedoval: Vseeno je to dobro, v naglici človek manj misli, se ne odloča tako težko in ne tako natanko. Bila pa je to le varljiva, puhla tolažba. Povsem neslišno se je na navajenem mestu pred zajtrkovalnico ustavil, se še trenutek obotavljal, nato pa vstopil. Obstal je pri vratih. Zagledal je dekle z belo kapico v črnih laseh. Gotovo ni slišala njegovega koraka, a se je vseeno ozrla k njemu; ob določenem, navajenem času se ji je njegov korak oglasal kot korak strica, ki ga že dolgo čaka otrok, kot korak prijaznega tasta v mehkem sedežu rekorda, kot korak zrelega moža, v jutru ji v topli postelji deli darove, in se nato spet ponavlja. Nasmehnila se je in glasno pozdravila: »O, dobro jutro...« Tako ga je pozdravljala vsak dan. Videl jo je, kako je pohitela k linici v kuhinjo, zdaj bo naročila zame pečena jajca kot vsako jutro; spekla ti bom jajček. Obnašam se kot otrok, ga je spreletelo, neumnosti počenjam. Ali se zjutraj normalen človek obrije dvakrat zaporedoma? Razveselil se je tega logičnega vprašanja kot otrok, ki se prvič zave, da ima dve roki, za trenutek je dojel v vsej podobi hudomušnost življenja in še to, da ima ta hudomušnost tudi svoja hudomušna pravila; na primer: vsak človek vsaj enkrat v življenju uide s svoje verige, nekdo že v otroških letih, drugi v mladih letih, tretji na visoko starost, a uide čisto zanesljivo. Naglo se je obrnil in stopil naprej po ulici. Zazdelo se mu je, da je dekle priteklo za njim na prag, majaje z glavo in se ne more načuditi, a se ni ozrl.

Naslednja ulica, ki mu je še ostajala kot pot do urada, pravzaprav ni bila ulica, širila se je v manjši trg z nenavadno velikim stolpom. Nikoli se ni nadrobno zanimal za njegovo zgodovino. Je bil torej nekoč obrambni stolp mesta? Ko je ob jutrih hitel mimo njega, pa mu je večkrat prišlo na misel: ali ni neznan stolp nekoliko prevelik za ta trg? In ko da se stolp počasi umika hišam. Za beg s prostora pa mu je odprta samo ena pot: v nebo, med oblake. Bo v njihovem naročju kdaj dovolj moči za njegovo težo? Je stolp nasprotje velikega in majhnega, nizkega in visokega? Pod stolpom je zagledal fanta in dekle, objemala sta si ramena, zrla sta v visoki stolp, dekle si je kdaj pa kdaj z drugo roko zasenčila oči, pri tem se ji je najmanjši prst dotaknil prave višine stolpa, a največji njegove druge višine v oblaku, jutranje sonce ji je s svojimi poševnimi žarki rezalo pogled. Ustavil se je in pogledal fanta in dekle, nato pa z njima vzdignil oči v

stolp. Prestrašil se je svojega pogleda. Stolp, ki je vse do tistega dne stal povsem navpično, se je bil nevarno premaknil. Stolp je stal poševno. Za trenutek je zaprl oči, trudil se je, da bi pregнал iz njih vse natrgane, barvne črte, pa se je ponovno zazrl v stolp. Nobenega dvoma ni bilo. Stolp je bil poševen, nevarno poševen. Zmedeno je stopil čez ulico, ki je bila izzivalno ravna kot gladina najbolj občutljivega morja, in se približal stolpu. Fant in dekle sta še zmerom stala na ploščadi pred njim, premaknila sta se le za nekaj korakov nato pa od druge strani opazoval stolp, tesno objeta, zaverovano in neutrudljivo, na koži njunih vratov se blešči sol tople morske vode, poševni stolp v Pisi, topi se kričeča barva razglednice, diši postelja v sobici z razgledom na morje, čoln s smehom, krošnjariji, berači, mornarji, bledi Američani, orkester črnih fantov, trobenta... Ko se je bližal počasi, je tiho upal, da ga je malprej prevaral pogled, zgodi se, in zdaj se bom temu le nasmehnil, stolp je že vse od svojega rojstva raven, kot so ravni vsi stolpi, le nekaj jih je na svetu, ki niso ravni, živijo na raglednicah, ki jih nikoli nisem dobil. Vendar je vseeno počasi, skoraj previdno pogledal v stolp. Spreletel ga je tesnoben občutek, nekdo ga zasipava z razglednicami s teškimi, nazobčanimi znamkami, stolp je bil s tistega mesta videti še huje poševen. Kaj se je zgodilo z njim? Kdaj? Kar od včeraj na danes? Čez noč? Za trdno vem, da je bil včeraj še povsem raven, se je spomnil, pogledal sem vanj kot vsako jutno. In kako da tega ni opazil še nihče drug. Samo fant in dekle. In jaz. Približal se je fantu in dekletu. Fant je zdaj vzdignil roko v stolp, dekle je prikimalo. Premaknil se je z mesta in pohitel naprej. In znova se je v njem porodilo upanje, da ga je premotil zgolj videz, stolp so premaknili le poševni jutranji sončni žarki. Od urada lahko še enkrat vidi stolp. Od tam bom še enkrat pogledal, si je dejal, hkrati pa se je tega zbal. In tako se ni ozrl. Naglo je zavil skozi velika vhodna vrata v urad.

Na hodniku je pogledal na uro. Zamudel je že dve minuti. Ozrl se je k vratarju. Videl je, kako si je vratar vznemirjeno popravil očala. Pohitel je po stopnicah in odprl vrata v svojo pisarno. Nad njegovo mizo se je sklanjala direktorjeva tajnica. Ko je zaslišala korake, se je vzravnila, se mu ljubeznivo nasmehnila — od kdaj imajo veliki angeli dvojnike? — ter pozdravila: »O, dobro jutro...« Ne spominja se, da bi ga bila že kdaj zjutraj pričakala v pisarni, še zmerom sem prepričana, da obleka dela človeka, in tudi se ne spominja, da bi ga bila že kdaj tako ljubeznivo pozdravila, o bog, in ti misliš s to srajco? Polglasno ji je odzdravil.

»Zdelo se mi je, da ste že tu,« je rekla, »pa sem vstopila.«

»Seveda... Avtobus... ne vem,« je skušal pojasnjevati svojo zamudo.

»Saj tovariša direktorja danes ni,« ga je mirila, »in ga sploh ne bo... Pustil je nujno obvestilo za vas... Ženo je moral navsezgodaj spraviti v bolnico... In mi je že telefoniral, da je rodila... dvojčka...! Danes ga že ne bo v službo... Tule je, prosim, pismo za vas...« In ko je odhajala v svojo pisarno je ponavljala: »Kaj pravite... direktorjeva žena..., rodila je dvojčka...«

Sedel je in se za trenutek oddahnil. Skušal je zbrati razkropljene misli. Ni se mu posrečilo. Ko da mu nekaj pritiska misli k tlom. Ne morejo se

mu zravnati. Ko da se mu nagibajo v poševnost... poševno... poševni stolp! Ne, ne. Bil je le trenutek prebliska, krivi so poševni jutranji sončni žarki. Navidezna prevara. Videz, samo videz prebliska. A že je čutil, da se misli na stolp ne bo tako zlahka znebil. Zdaj si je začel očitati, da se ni pred vhodom v urad še enkrat ozrl nanj, ugotovil bi bil, da je stolp povsem normalno raven, vsakdanje raven.

Med prsti je začutil direktorjevo obvestilo. Pisemski ovoj ni bil zalepljen. Razgrnil je pisanje in ga najprej v naglici preletel z očmi. Nato je posamezne stavke, posamezne besede prebral še drugič, tretjič... »Zanesem se na vas... Prepričan sem, da me boste na konferenci dobro nadomeščali... Da boste v redu nastopali v imenu naše ustanove...« Najboljše kave v naši ustanovi ne kuha več direktorjeva tajnica. Od četrtka kuha najboljšo administratorka v sprejemni pisarni... »Tajnica vam bo dala glavni referat konference... Najbrž ga do osme ure ne boste več utegnili prebrati... A se boste že znašli... Referat bo bral tovariš glavni načelnik, lahko se zanesemo nanj. Jaz sem referat preletel, več res ni bilo časa...« Direktor kadi zadnje čase pipo. Vsi uradi dišijo po njenem dimu... »V glavnem vam povem, da gre za novo generalno linijo v delu naših ustanov... Prav bo, da se oglasite, ko bo razprava... Pohvalite misli v referatu... Naglasite, da smo v ustanovi referat natanko preštudirali (to se tako reče, saj veste) in da smo z njegovo vsebino do podrobnosti seznanili vse člane kolektiva (tudi to se tako reče, saj veste) in da smo tako rekoč navdušeni... Nova generalna linija je res nekaj novega... Glasujte zanj... v imenu naše ustanove... Zanesem se na vas...«

Odložil je direktorjevo pismo in potipal glavni referat, ki je bil priložen, lep kupček na ciklostilu razmnoženega papirja. Zalital je po njem, zadišalo je po komaj predelanem lesu. Zrl je v besede, v njihov zunanji videz, obliko, ne da bi se poglobljal v njihov pomen, pa so se mu zazdele, da so si na moč podobne, le tu in tam je bila katera podčrtana, ko da je enolična podoba zdrsnila iz okvirja. Potem je referat potisnil od sebe po mizi, zaprl oči, da bi pregnal vse misli, zaželel si je kos brezkončne praznine. Res se je za hip odprla pred njim majhna in črna in s počivališčem, a jo je že naslednji hip napolnil poševni stolp, težko kot brezglavi splozki povodni konj je od nekod zdrsnil vanjo, plaval odtrgan v njej, se otroško nagajiv prevračal in bil z vso svojo težo v prazno. Sunkoma je odprl oči in znova potegnil k sebi referat.

Nekaj pred osmo je spravil referat v aktovko, zaklenil predal in se odpravil. Ko je stopal po stopnicah v pritličje, se je odločal, v katero smer ulice bo zavil. Če bo krenil na levo, bo moral mimo stolpa, a bo imel do dvorane, v kateri bo konferenca, enkrat bližje; če pa bo zavil na desno, mu bo ostal stolp za hrbtom, a bo imel do dvorane enkrat dalj. Hodil je naglo, ko da beži mimo vratarja, in že je na ulici zavil na desno. Le za bežen bežen trenutek je ujel v pogled visoki stolp, in v tej bežnosti ni bilo mogoče presoditi, kako je s stolpom. Ne tako in ne tako. Sprva ga je ta negotovost mirila, z lahkotnim korakom je korakal po ulici, nato pa se je v njem zamajala, zmerom močnejše ga je potiskala iz ravnovesja. Branil

se je s tem, da si je dopovedoval: bil je le bežen jutranji preblisk, poševni sončni žarki so mi za hip zlomili pogled, prevarili so me, drobna človeška neumnost. Ko je začutil, da že zmaga v njem stolp, kot ga je doslej videval iz dneva v dan, vsakdanje reven in nepremakljiv, je zagledal pred sabo fanta in dekle, objeta sta stopala pred njim, s počasnim, a prožnim mladim korakom, kdaj pa kdaj sta se ozrla drug k drugemu in se nasmehnila... In smehljala sta se... tako srečna sta se smehljala... In ko sta se poročila, sta precej dobila stanovanje v novem bloku... Vse je bilo že vzdano... In potem sta prišla otroka..., najprej fant, kot naročeno... in nato še punčka, kot naročeno... Zavrl je korak, da ju ne bi dohitel. Za hip je zaprl oči, ko da ga preganja jutranji spanec... V trenutku teme v očeh ni bilo stolpa... Ničesar ni bilo... In ko je odprl oči, tudi fanta in dekleta ni bilo več...

Dvorana v stari mestni hiši je bila zakajena s starostjo, obložena z meščanskimi štukaturami; še zmerom je dihala slovesnost, pomagale so ji luči s senčniki, ko da je njih steklo iz porumenele kože. Udeleženci konference so tiho sedali na svoje sedeže, se polglasno pogovarjali, v temnih slovesnih oblekah. Ko so sedli, so si položili na kolena glavni referat. Sedel je v drugo vrsto, čeprav je bil navajen, da si je na konferencah iskal prostor kje na sredini. Nasmehnil se je, ko se je spomnil, da je v temni nedeljski obleki, s snežno belo srajco in z najboljšo kravato, hm, kaj je šesti čut, ženski čut, je pomislil. Komaj nekaj korakov pred njim je stala dolga miza, pogrnili so jo s težko preprogo, postavili nanjo nekaj pepelnikov ter vazo s svežimi rožami. Blizu velike mize je stal govorniški oder, prav tako ves obložen s težkim rdečim blagom, z mikrofonom in litrom vode. Močna ženska z debelimi očali je kdaj pa kdaj stopila mimo govorniškega pulta in mimo mize ter popravljala gube blaga, prestavljala liter z vodo ter pepelnike, in ko je prišla naslednjič okrog, je vse spet postavila na prejšnje mesto. Prva vrsta sedežev je bila še povsem prazna, čakala je goste in glavnega referenta.

Konferenca se je začela z veliko zamudo. Po dvorani so sušljali, da manjkajo še nekateri gostje, brez katerih nikakor ne morejo začeti konference. Potem se je napolnila tudi prva vrsta. Vodja konference je najprej pozdravil glavnega referenta ter pri tem zaploskal, ljubeznivo mu je pomagala vsa dvorana. Pozdravil je še goste in druge. V svojem pozdravnem nagovoru je posebej poudaril, da gre za pomemben dan in za pomembno zborovanje, »kratko malo za tako pomembno zadevo, da še dolgo ne bo mogoče doumeti njene pomembnosti.« Potem je zaprosil glavnega referenta, naj spregovori udeležencem.

Glavni načelnik je počasi vstal s svojega sedeža, odprl je veliko novo črno aktovko in izvlekel iz nje svoj glavni referat, ki je že nekaj časa predtem kot kupčki novega snega ležal na kolenih udeležencev. S premišljenimi koraki se je približal govorniškemu pultu, položil predse referat, previdno naravnal svoje roke, iz črnih rokavov je pogledala bela srajca s težkimi manšetnimi gumbi, se odkašljal in začel brati. Dvorana je utihnila v drugo. Le tu in tam je zašustel list razmnoženega referata, ki so ga obrnili poslušalci. Mnoge med njimi je poznal, srečeval se je že z njimi na

konferencah, a se ni mogel spomniti prav nobenega imena... Pa... Tom... Ka... Ka... Ka... Ne, prav nobenega... Nekateri so čez nekaj časa začeli ob robu listov risati priložnostne, nepomembne skice, surrealistične ptice, kubistične ženske glave, curbusierovske hiše, in so bile skice podobne psu z zajčjo glavo, spomeniku neznanemu junaku, krogom s fantastičnimi okraski, jajčasti verigi... Zaverovano so strmeli v svoje skice. Njemu se je skica spremenila v obraz fanta in dekleta, in med njunima glavama je oživel poševni stolp, mlad bršljan je začel rasti po njegovem desnem in levem zidu. Zdaj je vedel, da je stolp neusmiljeno legel na njegove misli, le kdaj pa kdaj je izpod njegove teže ujel govornikovo besedo, odščipnjen stavek... »Nova generalna linija... popolna enotnost vseh... ne more biti pomislov... vsako omahovanje jo lahko izmalči... nova generalna linija... proč z dvomi... soglasno... načelno... generalno... tako rekoč mobilizacija vseh sil... načelno vsi... generalno... naša linija... vse smo natanko preštudirali... vse je dokončno rešeno... generalno... zmote ne more biti več... mi... vi... soglasno... dokončno... le nova generalna linija...«

Govornik je končal, med ploskanjem pospravil liste referata, ki so se mu med govorom nekoliko razmetali. Utrujen je sedel na svoj sedež v prvi vrsti. Vodja konference se je zahvalil govorniku, nato pa objavil razpravo. Še prej pa je poudaril, da bodo razpravljalci gotovo lahko samo še podčrtali govornikove misli, da referatu tako rekoč ni mogoče več kaj dodati ali odvzeti. Dvorana je še nekaj časa molčala, Za trenutek se mu je zadrželo, ko da so se glave poslušalcev spremenile v cvetice, snežno bele, povsem enake, kakor koli so se že obrnile, pa da hodi od stola do stola z veliko štirioglasto škropilnico in jih zaliva za vrat, za tesno zavezane kravate, sklonjene glave so se druga za drugo neslišno vzdigovale. Pogledovali so naokrog in iskali prvega razpravljavca, sramežljivo so drug pred drugim skrivali skice. Oddahnili so se ko je vstal poslušalec na koncu prve vrste in začel razpravo.

Le na pol je poslušal razpravljavce. Prihajali so za govorniški pult, ritem koraka se jim je lomil na dvoje, sprva bolj počasi, šele pred govorniškim pultom je dobil hitrost moža srednjih let. Njihove besede v razpravi so si bile tako zelo podobne, ko da prihajajo iz ust enega samega razpravljavca... »Pomembnost referata... mislim tovariša glavnega načelnika... pravzaprav je vsaka beseda na svojem mestu... mislimo... nova generalna linija... brez pomislov jo pozdravljamo... rešeno je enkrat za vselej... načelno generalno... naša linija... mislimo... mi... vi... naša nova generalna linija...« Udeleženci so ljubeznivo zaploskali vsakemu razpravljavcu, vračali so se od govorniškega odra vzvišeno resni, pomembni, v temnih prazničnih oblekah, z belimi srajcami in najboljšimi kravatami.

Polaščal se ga je nemir. Že od vsega začetka je vedel, da se bo moral prigrasiti za razpravo. Direktor mu ne bi nikoli odpustil, če tega ne bi storil. Glas njihove ustanove se mora slišati v razpravi. Molč bi lahko razglasili za odpadništvo ali pa bi rekli, da jim njihova generalna linija ni povsem jasna, kar je v bistvu pravzaprav isto. Moral se bo oglasiti,

vendar so mu misli pod težo stolpa vse bolj lezle v poševnost, mladi bršljan na levem in desnem zidu se je vse hitreje bližal vrhu. Morebiti gre v meni le za trenutno slabost, se je hrabil, ko bom vstal, bo minilo. A ko je dobil besedo in je krenil proti govorniškemu odru, je poševni stolp še močneje pritisnil nanj. Ko da mu je legel na hrbet in ga mora sključen nesti s sabo do odra. Z obema rokama se je oprijel pulta in se skušal umiriti, a se mu ni posrečilo. Poševni stolp je v svoji némosti pritiskal nanj, njegova poševna teža ga je že povsem iztisnila iz otopelega vsakdanjega ritma, zdramila mu je misli, da so spet začele bojevati za svojo pokončnost. Začelo ga je dušiti, z enim samim zamahom si je razvezal ovratnico ter jo obesil na rob govorniškega pulta, da je obvisela kot v podeželski izložbi. Udeleženci so vzdignili glave. Zdaj — ko da jih začenja spoznavati. Ne vidijo se mu več kot ena sama glava. Že se spominja njihovih imen... Golob... Kralj... Mihev... Topliček... In ko da se spominja tudi svojega... Kos... Janez Kos... V naslednjem trenutku je dvorana odprla usta v veliki AH, Janez Kos si je slekel suknjič — ko da je prišel po službi domov — in ga prav tako položil na oder predse, nato si je še visoko zavihal rokave, si natočil velik kozarec vode, jo v dušku izpil, pa se potem grdo nakremžil, bila je neprijetno postana. Iz hladnega žepa je izvlekel robec in si glasno obrisal nos. Za udeležence v dvorani je pomenil vsak njegov gib majhno presenečenje, sprostitev, vračanje v vsakdanjost življenja. Za trenutek je Janez Kos še v odmevu zaslišal direktorjeve besede, ki jih je prebral na jutranjem sporočilu, »prav bo, da se oglasite... pohvalite referat... novo generalno linijo...« Potem so se njegove misli zapotegnile v eno samo poševnost, njegov glas je rasel od besede do besede... »Nova generalna linija,« je spregovoril, »načelno... Poznal sem ju že kot fanta in dekle... Človek preprosto ne more razumeti... Objeta sta mi prišla naproti... generalno... Kaj je generalno? Vse je dokončno rešeno?« je poševno povzdignil glas. Nato je bil njegov glas spet za odstotek mehkejši, začutil je ravnost v poševnosti... »Smehljala sta se... tako srečna sta se smehljala... načelno ne more biti dvomov... In ko sta se poročila, sta takoj dobila stanovanje... generalno... tako rekoč... Vse je bilo že vzdano... omare štedilnik... grelec..., no, sploh vse... generalno... In potem sta prišla otroka... Najprej fantek, kot naročeno... nobenih pomislekov... nato še punčka, kot naročeno... Tovariš glavni načelnik, direktor me je pooblastil... Potem pa nenadoma... Začel je piti... Zmerom bolj je pil... in včeraj jo je pretepel... kot pritepeno mačko jo je... generalno... ne moreš verjeti, da nista srečna... on... ona... Ne moreš si razložiti... generalna linija... glasujem proti...«

Zbudil se je kot po navadi. Za službo se je zbudil natanko ob uri, tako da mu zvečer ni bilo več treba navijati budilke. Žena mu je vsak večer postavila na pečico kozico mleka, tako da je zjutraj samo obrnil stikalo; ko se je mleko segrelo, ga je preлил v skodelico in ga že oblečen popil. Kretanje so se mu na najtanjših mestih že ogulile v zaokroženost. Nato je grede zavil v okrepčevalnico (na vogalu ulice pred uradom) in pojedel obložen kruhek; komaj je vstopil, mu je že postreglo dekle z belo kapico na črnih laseh...

Ko sem bil še otrok

*Ko sem bil še otrok,
so v tekstilnem okraju umirale ptice,
oblaki so tovorili preko neba
mehove, napolnjene z dežjem,
reka je tekla umazana,
ribe z zelenimi škrgami so se dušile v tolmunu.*

Deževalo je kar naprej v tekstilnem okraju.

*Ko sem bil še otrok,
je prihajala moja mati z bombažasto krono v laseh
njeni prsti so bili beli kakor prsti kraljice;
možje so prihajali kakor oblaki, s trebuhu polnimi piva,
zjutraj jim je spolne ude napenjal urin;
dekline so prihajale gibko kot mačke,
njihova stegna so bila nabita s tisoč volti nesramne golote.*

*Deževalo je kar naprej v tekstilnem okraju.
Kadar so zacveteli kostanji,
so veliki kupi železa rjaveli za fabriško ograjo.
Iz mokrih regratovih lučk
in iz zdrobljenega stekla
je bilo takrat mogoče zgraditi
dostojen domek za mrtvega vrabca.
Pod mostom so fantje z deklinami
počenjali nespodobne reči.*

*Ko sem bil še otrok,
mi je mati polagala svoje roke
na krvava kolena,
kajti vlekkel sem male deklice za kite,
njihovi bratje pa tega niso pustili.
(V tekstilnem okraju
imajo deklice predivaste lase;*

kadar bredejo luže v predmestju,
visoko vzdigujejo krila,
zato kmalu dobijo vse polno nezakonskih otrok).

Ob nedeljah je moja mati snela bombažasto krono,
jedla sva male ribice in salato,
včasih sva jedla redkvico s fižolom
in včasih govedino v omaki.
Stric Sokrat je imel zborovanje v gostilni,
kajti bil je sijajen pivec,
sicer pa je s teto Magdaleno živel na koruzi.
Stric Sokrat je preziral zatega moloha;
hvalil se je, da bo dal pred fabriko zgraditi
javno stranišče iz zlata,
tako j ko bodo delavci zmagali v svetovnem merilu.

Ko sem bil še otrok,
sem se naučil verjeti,
da bodo nekoč zacveteli kostanji v svetovnem merilu,
da bo stric Sokrat hodil okrog z rdečo rožo
da bo imela moja mati kraljevsko krono,
da bodo možje vse dni pili pivo
in da se deklina ne bodo ljubile z vsakim, ki bo šel mimo.

Ko sem bil še otrok,
sem se naučil verjeti te stvari.

Legenda

Angel gospodov je Mariji oznanil,
joj, kako se ji je laskal.
tega pač nihče ne ve,
tega pač nihče ne ve.
Svet Jožef je bil na službenem potovanju,
z osličkom je služil kilometrino,
bil je blag starejši gospod,
bil je blag starejši gospod.
Marija je imela deviške prsi,
angel gospodov pa je bil imeniten falot,
nosil je belo ptico v kletki,
nosil je belo ptico v kletki.
Kako je angel gospodov odpenjal modrc Mariji,
kako je našo gospo pretental.
tega pač nihče ne ve,
tega pač nihče ne ve.

Svet Jožef je postal jerob otroku,
ko je bil službeno daleč od doma
pri trgovcu v zeleni oazi,
pri trgovcu v zeleni oazi.
Cigav je otrok, ki ga nosiš, Marija,
jo je blago povprašal stari gospod,
saj jaz sem bil takrat na službeni poti,
saj jaz sem bil takrat na službeni poti.
Mladenič je prišel z belo ptico v kletki
in me je prosil ponižno za vodo in kruh.
Njegova ptica je oče otroku,
njegova ptica — sveti Duh.

Obisk v bolnišnici

Zunaj je zima z belimi dnevi,
kako ti je, ljubljena, v teh dneh?
Mene peče ta zimska belina,
peče me najina bolečina
v teh dneh.
Kaj naj storim, da bi mogla živeti;
tako sva uboga. tako sva sama.
Najino detece je moralo umreti,
nikomur več se ne čudim,
nikomur več se ne čudim,
ki je storil tako kot midva.
Tako daleč je sonce, tako strašna je noč,
kaj vse sva nekoč govorila.
Ljubica moja, ljubica mila,
koga naj kličem na pomoč?
V obraz se mi krohoče
vera v življenje.
Saj ni mogoče, saj ni mogoče,
da bi še kdaj bilo kot nekoč.
Nekoč sem prihajal v premočenem plašču
in sem se pri tebi ogrel,
nekoč sem prihajal bolan od porazov
in sem pri tebi ozdravel.
Zdaj štejem te dolge dneve:
kdaj se bolečina neha?
Noči so prosojni mrliški prti:
kdaj se bolečina neha?
Položi mi svojo hladno roko na srce.
Za vse sončne ure v najinih dneh

naj bo ta roka blagoslovljena,
naj jo umijejo moje solze.
Joj, roka drobcena, izgubljena,
ki je v obupu storila greh.
Položi mi svojo roko na srce.
Ljubljena, treba je ozdraveti,
treba je zbrati moči,
živeti je treba, hoditi po svetu
odprtih oči.
Morda pa se bolečina neha,
živeti je treba, živeti.
Joj, moja draga,
kdaj bova našla mir srca?

Kako ti rečem

Kadar se vračaš sama domov med barakami,
v katerih prezebajo mrki sezonci,
se bojiš,
da bi ne segla po tvojih drobcenih prsih
roka, navajena nositi traverze in težke zidake.
Tokrat ti rečem,
povsod vidiš strahove, moj mali Franz Kafka,
ne veš, da močne roke
spoštujejo krhko lepoto?

Kadar pijevo pivo v napolnjeni krčmi
in z otroško žejo napraviš velik požirek,
rečem, počasi, stari mornar,
nocojšnja plovba bo kratka.

Kadar mi prideš po cesti nasproti
z deško postavo in s kratkimi lasmi,
ti rečem, kako je, moj bistri dečko,
kako si preživel dan?

Kadar me pred vrati svojega doma
ugrizneš v premraženo brado,
rečem, hej Mecky Messer, cestni razbojnik,
dobiš jih po zadnji plati.

In kadar se stisneš k meni
in mi z rokami
objameš glavo,
ti rečem Marija, kot ti je res ime.

Pesem

Nikoli te ne bom nehal ljubiti:
Ti ne ponujaš svojih ust za rubin
ali za vlogo spogledljivke pri gledališču.
Tvoja strast ne splahni z zapravljenimi tisočaki.
ampak ohrani jedre prsi in močna stegna
in še tako utrujenih poljubov ne omadežuje gnus.

Tvoja ljubezen je preprosta in srce bogato.

Ce sem s teboj razprt, se mi srce na pol prekolje,
v duši je praznina in misel mi ostane brez poleta,
oko se mi zmegli in glej,
pogum, ki je potreben za življenje, me zapusti,
svet pade v zmedo in ni razumen, kot se zdi.
In zrušim se sam vase.

Nikoli te ne bom nehal ljubiti,
ljubil te bom za vse življenje.
Najina radoživost je most od srca do sveta,
z vsemi vezmi sva zamotana v svetli klobčič življenja.
Ljubil te bom,
ker so stvari, ki so v življenju več od ljubezni,
a jih zmore le tisti, kdor ljubi dekle, kot si ti.

Rekviem za heroji

Saša Vuga

TV igra

Za pokopališkim zidom drevesa, črna na sivkastem nebu. Pred zidom pa križi, revne plošče in steza, nekoč posuta z gramozom.

Zamrmrana pesem OBLAKI SO RDEČI. Pod zidom grob, pred kratkim izkopan. Ob grobu Nemeč, častnik v škornjih, v širokih jahalkah in v usnjenem suknjiču s privihamim ovratnikom.

Iz drugega groba, kraj zelenike, se na lepem vzdigne glas.

GROBAR: Gospod hauptman, zdaj pa bo, a ne?

Vse je tiho. Spet se iz groba vzdigne ponižni, dobrovoljni, že malce nestrpni glas.

GROBAR: Pravim, gospod hauptman, če bo zdaj dovolj in kakor ste želeli?

Tu in tam se krik vrane zaplete v pesem OBLAKI SO RDEČI.

Iz jame se potisne grobo stesana lestva. Po klinih pridejo roke, z zemljo za nohti, skrčene: roke, ki vse življenje stiskajo med prsti in dlanjo lopato. Za rokami glava, pol plešasta, pol zmršena: lasje so svaljkasti, temnikasti in skoraj do ovratnika. Grobar zamežika, zmore še dva klina, se obrne: sitasto zgubano lice, majčkene oči.

GROBAR: Bi zdaj prišli pogledat, gospod hauptman?

Nemeč se počasi, z rokami na hrbtu, približa grobarju: uniforma je črna, na okrogli kapl straši velika srebrnkasta lobanja, izpod usnjenega suknjiča gleda spodnji, prav tako črn in z označbami SS na ovratniku. Za pasom samokres, v žepu suknjiča pa rokavice.

GROBAR (*mencaje*): ... dovolj globoko, skoraj pregloboko ...

Nemeč stopi na odmetano zemljo, rahlo se skloni, pogleda v grob in nekako z odporom zamrmra:

NEMEC: Bolje, dobro pa še ne! Globlje ...!

Grobar pogleda podse, pa v Nemca in se spet pogrezne v jamo.

Nemeč se ne gane. Kapo ima po gizdalinsko posajeno na suhljato, dolgi-nasto lobanjo. Pod čelom kratke obrvi, na licu obraslek, nad ustnicami pa črne brčice, kakršne nosijo podeželski ljubimci in kleparski pomočniki. Za Nemcem sivo nebo in štrleče veje dreves, ki jih Nemčev obraz počasi pokrije z udrtimi lici, s trdimi očmi in z mrtvaško glavo nad ščitkom iz črnega celuloida.

Po prelivu in ko je napisov konec, se Nemeč — spet z nebom in z vejami zad za glavo — nasmehne in pokaže rjavkaste zobe:

NEMEC: Pravite, da vam ni dobro, hkrati se pa šalite!

Markov obraz: mož je še mlad, gostih las, z ruto okoli vratu in s privihamim ovratnikom dežnega plašča. Videti je kakor neprespan: kolobarji pod očmi, na pol bolan nasmeh ob ustih.

MARKO: Gospod stotnik, čisto resno vas prosim za prijateljsko uslugo. Če bi me zadelo, če me na lepem ne bi nikdar več bilo, prosim vas, nadzorujte grobarja. Strašno globoko naj me položi v jamo, da me ne bo narod kdaj izkopal, izpod zemlje zgrebel in s samokolnico stresel na smeti! . . .

NEMEC: Ne razumem vas, ampak seveda obljubljam, gospod Marko!

Livado v polkrogu zapira mračno, staro drevje. Kraj potoka stoji mlin, pol kamnat, pol lesen. Čez velikansko kolo se v penah zliva voda. Nemeč in Marko nosita dvocevke. Pred njima gre vojak s tremi lovskimi psi na verižici. Za njima drugi vojak, postaren orjak s povešenimi kočijaškimi brki, tretji, očitno šofer, z brzostrelko na hrbtu, se je bil oddaljil v levo.

NEMEC (*hoče pogovor obrniti*): Zdaj pa recite, ali nisva izbrala kar imenitnega dne za lov! Vse sivo, vse vlažno, zemlja ko da škriplje pod podplati, veje so gole, mokre, po megli diši in jutri bom kihal. Sem za popolno harmonijo in docela drugačen kot neki major, ki sem služil z njim na Ruskem. Ta je na primer ukazal talce streljati sredi pšeničnih njiv. Imel je svojo teorijo, dokaj čudaško, ni kaj reči. Imenoval jo je »starogermanska«. Sovražnikova kri bo pognojila polje, je govoril, na katerem raste žito, ki bo nam dajalo kruh. Kdor se hrani s sovražnikovo krvjo, je dvakrat bolj močan. Kakor stari nemški lovci, ki so pobitemu medvedu kri popili in srce pojedli . . . In tako je na stotine trupel ležalo na njivah, v zelenju in klasju, pod soncem, major je terjal kruh natanko iz tiste pšenice, ga je pa kljub temu nekakšna skrnina tolikanj zvila, da so ga poslali v invalidski pokoj. Hočem povedati, upira se mi ta kontrast: trupla se pravi, mrlič, vsenaokoli pa živa narava! Dež, megla, brozga, da — in truplo, zajčje . . . ali pa, če hočete, človeško! Drugače pa mi je škripávo, rezko, kakor, denimo, ob črepišnjah steklenice v pudingu . . . Pa ste res mrki! Ste morda slabo spali?

MARKO: Slabo spal, še slabše sanjal.

NEMEC: Živci. Potrebujete dopust.

MARKO: Nemara res.

NEMEC: Gumb ste zgubili.

MARKO: Ah da, prej, ko sem stopil iz avtomobila.

NEMEC: Globoko dihajte! Zrak iznad močvirij pljuča celi.

MARKO: Žal boleham na želodcu.

NEMEC: Hočete nazaj v voz? Tam so odeje.

MARKO: Nikar! Hočem biti tu.

NEMEC: . . . Všeč ste mi, gospod komisar . . . Že nekajkrat sem premišljal: kaj pričakujete od konca vojne?

MARKO: Nejasno vprašanje . . .

NEMEC: Bolj slabo oblikovano kot nejasno. Hotel sem reči: kako bo z vami, ko bo vojne konec?

MARKO: To prepuščam zmagovalcu.

NEMEC: Pa veste, katera stran si bo lahko nadela to prelaskavo ime?

MARKO (*se nasmehne, pomolči, pogleda v tla in potlej vzdigne glavo*): Slutim!

NEMEC: Hvala.

MARKO: Slutim in vesel sem tega!

NEMEC: Hvala, gospod komisar! Ko dobim odgovor, kakršen je vaš, me zmeraj sproti potolaži in zjezi. Takrat se namreč vprašam: Koliko je pa Nemcev, ki bi na podobno vprašanje tako odločno in nič pitijsko odgovorili! Nemcev, pravim!... Mene, vidite, zadovoljita le besedici vsi ali vse...«

Prišli so do mlina. Nmec si s palcem potisne kapo s čela in se z nogo nasloni na črvivo klopco kraj vrat.

NEMEC: Spominjam se dunajskega tretjerazrednega komedijanta s smešnim imenom Kamilo, Kamilo Kokoška. Oskrboval nas je s prav tako tretjerazrednimi balerinami. Pa ga, takole pri konjaku, ponoči, vprašam: Kaj menite, Kokoška, bi se leto 1918 utegnilo ponoviti?... Ne, gospod podporočnik, mi zaspano, odrezavo reče, leto 1918 se nikakor in nikoli več ne more ponoviti!... Beštija, gledal me je z vodenimi očmi, nič trenil, in čeprav je molčal kakor zobotrebec, sem ga kot razločno slišal (*rahlo spakljivo oponaša*): Ne, moj gospod, leto 1918 se ne more ponoviti, ponoviti pa se utegnejo reči, ki so se bile primerile v tem letu...! Beštija! (*Zakliče postarnemu vojaku z brkami.*) Kefer, odpri v mlin in naj segrejejo kozarec mleka za gospoda komisarja!

MARKO: Mlin je zapuščen.

NEMEC: Ne verjamem.

Orjaški Kefer zgrabi za kljuko, odpre — takrat pa počí sedem strelav, Kefer se kot vreča zgrudi, s praga se prekobali pred klopco in si sname puško.

Psi cvilijo, pobevskaajo. Vojak, ki drži za verižico, požmurka skoz okno, odskoči — osmi strel razbije prašno steklo.

Marko počasi izvleče samokres in se pohuli vzdolž mlina. Nmec na slepo izprazni dvocevko v somračno vežo.

Vojak s psi odviije jajčarico, pahne jo skoz okno — vzbuh, dim in predirljivo dolg rafal iz brzostrelke.

Streljal je šofer. Zdaj teče proti mlinu. Skozí zadnja vrata planeta dva človeka — eden pri tem zgubi klobuk — in zbežita v gozd. Šofer hoče spet streljati, pa ima prazno orožje. Pride do jablane, stare, veje ji segajo skoraj do tal, zamenja okvir, strahovito previdno in ves prižet k deblu pomeri. Nmec, pred mlinom, međ vojakom s psi in Keferjem, tlači naboje v dvocevko. Na obrazu se mu je osuplost že prelila v bes, dere se:

NEMEC: Streljajta, tepca, streljajta!

Marko je negiben kot sfinga. Na pol se je potuhnil v nekakšen plevel, ki se suši na preklah v zidu. Vsa njegova pozornost velja šoferju pod jablano. Iz mlina plane Tugo. Izpod suknjiča mu gledajo kvadratki hodnične srajce. Beži v nekakšnih piruetah, vsakih pet korakov se obrne na petah, kot ponorel je. V roki tiska samokres.

Šofer pod jablano ga lovi na muho. Ustnice je posesal pod zóbe, oči mu ne trenejo. Počasi pritisne na petelina — brzostrelka začne drdrati, Tugo prileti pod grm, vzdigne samokres,

Marko, v plevelu, ducat korakov zad za Tugom, vzdigne samokres,

Tugo strelja proti šoferju,

Marko pomeri, strelja proti šoferju,

šoferju zleti orožje iz pesti, oberoč objame deblo, zamaje se sem, tja in se s kolen zvrne v travo.

Tugo uzre Marka kraj mlina, sproži nekaj strelav, Marko se umakne za zid, Tugo poskoči in zbeži.

Marko se ogleda, nekajkrat ustrelji v zrak, potlej se sklonjen vrne pred mlin.

Keferju se je v puški zataknilo. Vojak s psi odpahne z brco vrata na stežaj. Svitki žil mu ležejo izpod tesno zapetega ovratnika.

NEMEC: Streljajte! Pred sodišče vas bom vrgel! Streljajte!

MARKO: Prepozno, pobegnili so! ... Gospod stotnik, ste ranjeni? ... Trije so bili.

Za mlinom ni nikogar več. Na tleh leži klobuk. In pod jablano šofer. K truplu pridejo psi na verižici, Nemčevi škornji in široke Markove hlačnice.

NEMEC (*kriči*): Prekleti psi! Ko da smo na Ruskem! ... Kaj takega! ... Predrznost! Vse bi nas lahko pobili, drugega za drugim ... Ste vi straža? Ste sploh vojaki? Upokojene pestunje! Vratarji iz bordelov, to ste! Vam bom že pokazal! Vam bom že po-ka-zal! Poglejte kamarada! Kot zajec se je pustil ubiti! Kot pijan mornar v krčmi, kakor s steklenico po betici! Čestitam, daaa! In steklenico je vihtel na pol mrlič! Vas ni sram? ... Zdaj gospod kandidat za mrliča dirja v meglo, nemški vojak pa tule, kakor mrhovina ...!

Nemčev škorenj se vzdigne, ko da bo brcnil mrtvo vojaško glavo.

NEMEC: Pfej, pa še neobrit!

Škorenj obstane, napravi pol koraka, poklekne. Nemčeva orokavičena roka zatiplje po šoferjevem plašču. Videti je luknjico in kri.

Marko stoji ob jablani. V spuščeni roki stiska samokres. Negiben je, kakor brez diha in ko da napeto posluša Nemčevo filipiko. Kefer paberkuje okoli grma za tulci iz Tugovega samokresa. Nemeč strmo vzdigne glavo, dolgo gleda Marka. Ta ne odvrne oči. Nemeč pogleda proti mlinu, obrne potlej glavo v Tugov grm in zamrmra:

NEMEC: Gospod Marko, dovolite ... za trenutek, prosim, svojo pištolo ...

MARKO: Izvolite, gospod stotnik.

Nemeč kleči, Marko stoji: kot pri klasičnih prizorih strela v tilnik.

Nemeč je namrščen. Iz Markovega samokresa izpuli okvir, iz okvira vrže eno kroglo v dlan in jo povalja.

NEMEC: Dolga devetica ... mhm, da! Njegova je bila prav tako dolga devetica ...

Nemčeva roka vrne kroglo v okvir in okvir v samokres.

Nemeč vstane, ponudi Marku samokres, si z rokavico oščetka kolena, iztegne roko proti mlinu, potlej proti grmu, skoči čez truplo, gleda, primerja in zavzdihne:

NEMEC: Neverjetno! Neverjetno, gospod Marko! Res neverjetno!

MARKO: Oprostite, ne razumem. Kaj naj bi tukaj bilo neverjetnega?

NEMEC: Poglejte rano, primerjajte udrtni šoferjevih čevljev v zemlji ... se pravi, stal je tukaj, ko je streljal ... tako je klečal, ko ga je zadelo ...

Nemeč poklekne natanko v držo, ki jo je imel šofer, preden je omahnil.

NEMEC: ... bandit je streljal od grma, krogla pa je priletela kot od mlina!

MARKO (*užaljeno*): Tam sem bil jaz, da! ... (*po premoru*). In če gospod stotnik misli ... da je balistična preiskava potrebna, prosim, rad se ji bom podvrgel ... Če že ne iz discipline, pa zavoljo tega, ker me mora

stvar poklicno zanimati. Kolikor so seveda ta sum in dvom vzneta-joča znamenja otipljiva... in kaže, da so!

NEMEC (*odsekano*): Ostaniva prijatelja, gospod komisar!

MARKO (*vztrajno*): Sodim, da bi majhna preiskava temu prijateljstvu prav nič ne škodila!

NEMEC (*rezko*): Ukazujem, gospod Marko: ostaniva prijatelja!

MARKO (*skloni glavo*): Razumem, gospod stotnik, ostala bova prijatelja.

Markov obraz, rahlo nasmehljan, rahlo krčevit, gube so se mu kot poglobile. Lahek veter mu mrši lase z glave.

Markov profil se počasi preljuje na sliko, zobčasto obrezano, veliko kot razglednica. Med kazalcem in sredincem jo drži umazana, spraskana roka. Čez čas je videti na mizi (empir, ki je pristal pod streho) tudi starinsko budilko, steklenico z žganjem, belgijski vojaški samokres, dva kozarčka in skodelo, ki je v njej najbrž bil čaj. Skodela je pod robom porisana s cveticami.

TUGO: ... Močvarasta tla, skočil sem, voda mi je primezela skozi hlače, ledena, bal sem se, da se mi bo pretrgalo v kolenih, razumeš, takóle počilo, stekleno, kaj vem, ko da bi... porcelanastemu bogcu odlomil nogo!

Tugo vrže sliko k samokresu in si z roko podpre glavo: za silo je počesan, na ličnici opraskan, pod očmi utrujen. Oblečen je v izpran dežni plašč. Včasih krčevito zamežika.

Matevž sedi v stolu z visokim, izrezljanim hrbtiščem. Je čakal, grivast v lase, previden: preden premakne roko, pogleda, kam jo bo položil. Govori polglasno. Ven in ven si s palcem in kazalcem boža obradek, zalit in z jamico v sredi. Zbuja vtis človeka, ki pozna dobrodušnost, šale pa nikdar.

MATEVŽ: Škoda, ker nisi mogel Nemca podreti. Na pómrad smo ga tri noči čakali, pa zmeraj se nam je izmuznil za hrbtom in mimo preže.

TUGO: To bi bilo isto, recimo, ko da bi na morju po vsej sili s svedrom iskal luknjo v rešilni čoln!

MATEVŽ: Da seveda, nočem reči, bognedaj, prav si ravnal, važno je, poglavitno je, da ste jo vsi trije unesli, da si tu... ampak takóle, pravim, imeti takšnega merjasca tako rekoč pred risanko... Priložnost!

TUGO: Sicer ne vem, kdo je bil merjasec, pa vendar: ti samo o Nemcu!... Kaj pa komisar?

MATEVŽ: Kako... kaj pa komisar?

TUGO: Zate ko da téga ni bilo! Ko da ne bi bil tale nikdar streljal name!

MATEVŽ (*rahlo začuden*): Streljal, praviš?... Tegá mi nisi povedal!

TUGO: Streljal!... Se reče, v hrbet, bil sem pod grmom, podrl sem nemškega stražarja, takrat je komisar streljal... natanko vem, pet strelov, slišal sem krogle (*ko da se ne more spomniti*)... seveda streljal, saj sem odgovoril!...

MATEVŽ: Čudno! Po podatkih, ki jih imam, je mož docela nezgrešljiv s pištolo! Mojster!

TUGO (*ihtasto*): Mojster ali ne mojster!

MATEVŽ (*nasmeh, zvít, skoraj že zasmeh*): Če je to res, in bo že res, si imel dvakrat srečo. Jutri pošlji sv. Antonu, bi rekli Primorci, velikansko svečo... Prvič namreč slišim, da možakar ni zadel.

- TUGO (*stišano*): Ti!... Ko da ti je žal, ker je njegova eksclenca okupatorjev sluga zgrešil! In da ne ležim za mlinom, v močvirni travi, zdaj najbrž že v krsti, z óblanjem postlani?... A?
- MATEVŽ (*mirno lista po potiskanem papirju, ki bi utegnil biti vademekum z ulicami in mestnimi zanimivostmi, potlej komaj pripre ustnice*): Nadaljevala bova, ko boš končal neumnosti!
- TUGO: Zmeraj enako! Nadaljevala bova, ko boš končal neumnosti! Kaj sem vam pravzaprav? Nič, potrgano sito, pisker brez dna.
- MATEVŽ: To, kar smo vsi! Ne več ne manj! Samo da tu pa tam pretirano zrahljanih živcev.
- TUGO (*skoraj ironično*): Zrahljani živci govoré vendar o poti, ki jo hodimo...
- MATEVŽ (*resno*): Natanko tako. Posmeh je tu povsem odveč... Mi vsi bomo po vojni stalni gostje sanatorijev.
- TUGO: Čudovita perspektiva!
- MATEVŽ (*zmigne z rameni*): Stvarna. Otipljivo stvarna.
- TUGO (*zamrmra*): V redu, prav... Ampak... preden me bodo zaprli v zdravilišče, bom še nekemu glavo snel!
- MATEVŽ (*ga pogleda*): Govoriš kot glavorezec!... No poslušajmo: komu?
- TUGO (*odsekano*): Komisarju!
- MATEVŽ (*pretirano strogo, skoraj preplašeno*): Ne brez ukaza in nikdar brez obsodbe!
- TUGO: Prej ti je bilo strašansko žal, ker nisem zvrnil Nemca!
- MATEVŽ: Nemeec, to je druga zadeva...
- TUGO: Hudiča druga!
- MATEVŽ: Rekel sem: druga in drugačna!
- TUGO: Moral bi ga bil videti, potlej bi govoril! Moral bi ga bil srečati! Kakor sem ga jaz!
- MATEVŽ: Ni rečeno, da ga še nisem ali da ga še kdaj ne bom...
- TUGO (*se nasmehne*): Ti... ko da ga varuješ!
- MATEVŽ (*počasi vzdigne oči*): Pij čaj in molči. Tam so cigarete. V predalu.
- TUGO: Oprosti, zares, smrad po smodniku še zmeraj nosim v nosnicah in...
- MATEVŽ: Pa kaj je tale komisar takšnega počenjal?
- TUGO: Bil je tam...
- MATEVŽ: Je to vse?
- TUGO (*začuden do vzklika*): Vse?... Seveda, vse!
- MATEVŽ: Pač sluga okupatorja. Kamor gre gospod, tja mora tudi sluga.
- TUGO (*odrine stolico, potlej skodelo, in vstane. Cigaretu ugasi v pepelniku*): Ko da te ne poznam. Ko da sem od mrtvih vstal, ti pa si se vtem spreminjal... Ali pa jaz! Najbrž jaz...
- MATEVŽ: Mogoče...
- TUGO: Zdaj je nemara bolje, da grem. Pa tudi policijska ura ni več doleč. (*Gre nekako utrujeno do vrat, postoji pri ogledalu, si s prsti počeše lase, si popravi suknjič, naleti na samokres in se obrne*) Tu je pištola... (*prime za kljuko*) Rad te imam, Matevž, prišel sem najprej

šem, da bi si dušo shladil. Po vsem prestanem... Slišiš, dušo shladil pa kolena umiril... Zdaj pa tuhtam, ali šem naredil prav.

MATEVŽ: Ne tuhtaj, odpočij se in naspri pa ne pozabi: na izdajalce polagam roko šele takrat, ko jih je podkrižalo sodišče.

TUGO (*pokima*): ... Ah, da, še to: pištola je prazna.

Prostor spominja na zakotno gledališko garderobo: ovalno ogledalo, seveda počeno, umetna roža za okvirom, svečnik na mizi, pa škarje, mastiks, vrček s kremo in zajetna pudrnica iz papirja, s Carmencito na pokrovu. Tugo se je našminkal, komaj ga je spoznati: na sencih srebrikasti lasje, prečka, obrvi razpihane, lica rdečkasta, potlej še bela srajca s črtasto kravato in v žepku robec. Na nosu naočniki, »intelektualski«. S škarjami ravna brke, nos si je pred ostrino zavaroval s kazalcem.

DOLINŠEK: Zadnjih vrat ne uporabljaj več.

TUGO (*momlja izpod škarij*): Zakaj ne... blagorodje...? Da ni gospod kanonik na stezo sredi vrta zasidral tiste okrušene Cecilije, ki straži v župnijski pralnici?

DOLINŠEK: Pravi, da bo vrt prekril s fižolom, da se boji lakote in da bo vojna še trpela.

Dolinšek sloni pri majhni glinasti peči: je švejkovsko blaž, nasmehljan, tistih nekaj las si je pravično razmazil po lobanji v nekakšen senčnik. Nosi srajco, žametov telovnik in findesičlovsko umetniško pentljo. Pod nosom ima dva čopka znegovanih kocin, pod ustnicami muho. Zbuja vtis nebeško mirnega, na tla prilepljenega, včasih zvitega in zmeraj na umik in na poklon pripravljenega malega meščana.

TUGO: Pa bo varno, če bom hodil skozi glavna vrata?

DOLINŠEK: Bo. Tako boš samo ena mojih strank in ne peklenšček, ki ponoči potepta, kar je sv. Bolfek čez dan koristnega zasadil. Kanonik bi zagnal krik, zbobnal sosesko in ji korak za korakom kazal stopinje v fižolu. Sicer pa je ukazal, naj vrata zaklenem.

TUGO: In to si tudi storil.

DOLINŠEK (*vdano pokima*): In to sem storil.

Iz salona pocinglja nadratni zvonec. Dolinšek gre iz čumnate, skozi prehod v opažu. Plišasta zavesa se še ni umirila, že se pokaže Sapica: ptičji obraz, skrivljena postava, dolg vrat, kolesarska čepica. Skrbno je ostrizen, glavo nagiblje v rahlih sunkih, ko da z desnim uhljem ven in ven posluša ramo. Pametne oči, kolikor je moči presoditi skozi roževinaste naočnike.

TUGO: Zdravo, Sapica!

SAPICA (*prijazno kakor iz zadrege*): ... Dežuje... Prinesel sem dežnik... (*ga premeri*) Očarljiv si! Večna škoda, če ti bo dež spral z obraza vse to premoženje.

TUGO: Pa kako dišim! Povohaj! Po vojni se bom hodil vsako jutro k mojstru brit in s pitralonom mazat!

SAPICA (*grenko nasmehan*): Po vojni?...

TUGO (*se skloni k ogledalu, si z levim prstancem in s palcem zadnjikrat pogladi brke in odvrže škarje*): Daj pištolo!

SAPICA: Nimam...

TUGO (*počasi obrne glavo*): Kako si rekel, Sapica?

SAPICA: Da nimam...

TUGO: ... nimaš?

SAPICA: Matevž je rekel, da ni treba.

TUGO: Ondan, ko sem šel v mlin na zmenek, mi jo je poslal. Res ne vem, kakšen je razloček med nocoj in ondan!

SAPICA: Ne vem. Ni me bilo zraven.

TUGO: Saj, vidiš, to: ni te bilo zraven! Ne tebe... ne nikogar!

SAPICA: Matevž je rekel, da pošilja mene.

TUGO: Saj! ... Tebe! ... Angela varuha, ki ima namesto repetničk marelo na hrbtu!

SAPICA (*jih mirno požira*): Rekel je, da nama bo nocoj orožje le v breme. Da bi nama utegnilo biti zgolj v zlo.

TUGO (*se namrdne*): Ganljiva skrb! In kar na lepem! Če pivo le predolgo točiš v kozarec, prekipi!

SAPICA: S peno... kakor nas uče izkušnje.

TUGO (*presliši*): Takšnale piškáva, pubertetna reč, Matevž pa rekrutira zanjo dva človeka!

SAPICA: In ti bi v takšnole piškavo, pubertetno reč rad rinil s samokresom! Kavboj!

TUGO: Sapica, čisti svoje galoše, moje pa prepusti moji mami!

SAPICA: Matevž ima prav!

TUGO: Matevž ima zmeraj prav! Eminenca! Telefonska žica! Popkovina, ki veže nas, roke, z možgani revolucije!

SAPICA: Pazi! ... Brke boš izgubil!

Tugo si z obema rokama pritisne brke h koži in se zasuče proti ogledalu.

SAPICA: Živčen si, Tugo... Ne bodo ti odpadli, brez skrbi! Mojster Dolinšek izdeluje, kolikor tudi iz prakse vem, najboljši mastiks v deželi... Pravim, da si živčen!

TUGO: Ti bi tudi bil, če bi ti komisar meril v tilnik!

SAPICA (*za čudo neveden*): Komisar...?

TUGO: Komisar, da, Sapica! ... Klečal sem, pred mano Nemeč v škornjih, za mano komisar s svojim žametnim klobukom, nad menoj pa megla in v megli vrane: kra-kra! ... Ti ni Matevž povedal?

SAPICA: Matevž tako strašansko skôpo govori. Pa še to kot v logaritmih! Če nimaš tablic, ga razumeš le vsakih pet minut.

TUGO: Ti, Sapica: ko da mi Matevž ne zaupa več!

SAPICA: Ne govôri neumnosti!

TUGO: Saj, vidiš! Nadaljevala bova, ko boš končal neumnosti! Neverjetno! ... Ko da vsi žvečite isto stran slovarja in potlej pljuvate iste besede! ... Ha, imenitno! ... Ne govôri neumnosti!

SAPICA: Čisto resno: kaj ti je?

TUGO: Sapica, ne zaupajo mi več! Na primer nocoj: ni mi poslal pištole? Zakaj? Kdo je polkovnika, Rimljana, ponoči vozil gor in dol z dvigalom, dokler ni mož ostal v spodnjih hlačah — jaz! Kdo je podtaknil peklenski stroj v pasažo in spremenil sedem tovornjakov v zarjavelo pločevino — jaz!

SAPICA: Pst! Tiše!

TUGO: Kot litanije bi in ves večer lahko našteval!

SAPICA: Tugo, zaboga! Kanonik te bo slišal!

TUGO (*se nasmehne*): Ne bo, že spi!

Sapica razpne dežnik. Sramežljivo se nasmiha. Tugo se počasi umiri.

TUGO (*si gre z dlanjo prek čela*): Pa sem res ob živce...

SAPICA (*zaplahutne z dežnikom*): Vsak dober vojščak orožje preizkusi, preden gre v boj! Dežnika delata!

TUGO (*utrujeno, s posmehom*): Torej lahko greva?...

SAPICA: Pejva!

DOLINŠEK: Stoj!

Mojster lasuljar stoji na prehodu, plišasta zavesa ga na pol zakriva. Videti je dobrodušni, rahlo zamaščen obraz, trebuš, korektno ujet v hlače, in nogo v čevlju iz žoltega mehkega usnja. S palcem si pokaže čez hrbet:

DOLINŠEK: Gospóda bosta morala izvoliti tu prek!

TUGO (*utrujeno*): Za vruga! Oprosti, mojster! ... Železna srajca! Nikdar več!

Pridejo v salon. Ni velik, z nizkim, za spoznanje obokanim stropom, okusno urejen: dve ogledali, dva udobna brivska stola, na mizici ob steni časniki, telefon, težak pepelnik. Nič ni prazno, nič puščobno. Vidi se, da je salon s svojo patino namenjen redkim, stalnim gostom. Pod skovanim lestencem potegne mojster žepno uro iz telovnika, jo odpre, primerja s stensko in zazdeha:

DOLINŠEK: Še pol ure, potlej bom svojo suhoto brez večerje spravil spat!

TUGO (*utrujeno*): Mojster, hvala in... spokojno noč.

DOLINŠEK: Srečno, fanta.

Na pragu se prikaže Marko: nevoljen, roke tišči v žepih, usta ima stisnjena. Ogleđa se in, ko da ni nikogar, počasi séde v stol. Čez čas po strani vzdigne glavo:

MARKO: Dober večer, mojster!

Dolinšek si z očitnim naporom napiha zrak v pljuča. Potlej se ceremoniozno zlomi:

DOLINŠEK: Moj poklon, gospod, poklon!

Tugo si je v drugem ogledalu kanil še enkrat potehtati masko. Ustnice se mu povesijo. Z odsekanim gibom čeljusti jih ujame med zobe.

DOLINŠEK: No, gospóda, pa lahko noč, kajne!

Sapica vrže roko Tugu čez ramo in ga prijateljsko lahkotno potisne proti vratom in čez prag.

DOLINŠEK (*stišano*): Ste videli?

MARKO (*naveličano*): Nič nisem videl. Sploh ne gledam. Ne vidite, mižim!

DOLINŠEK (*razdraženo*): Mrhi!

Dolinšek zdirja do vrat, ki jih je Sapica zaprl za seboj, pogleda gor in dol po grobnično razsvetljeni ulici, zadrleskne in se mrmrajoč vrne k Marku.

DOLINŠEK: No, zrak je čist... in morje mirno!

MARKO: Rekli ste mrhi... zakaj?

DOLINŠEK: Kako bi rekel in tako rekoč, bratca, topla, razumete! Sodoma in Gomora! Sleherni večer ju moram briti, negovati in masirati. Ko obdelujem prvega, ga drugi drži za roko. Prosim vas! Ves čas se gledata ko dva oleandra in se v ogledalu nasmihata drug drugemu. Ogabno!

MARKO: Občutljiv želodec, mojster!

DOLINSEK: Preobčutljiv! Božja resnica! Takšnega mi ga je mati naredila. Kaj bova?

MARKO: Britje in dve kapljici parfuma.

Dolinšek brusi britev na jermenu.

MARKO: Recite tistemu, ki se je občudoval v olgedalu, da mu brki nekako ne pristojé... Prav nič ne pristojé.

Dolinšek se obrne, potlej z britvijo v roki gre k Marku. Skloni se in vpraša, ko da ne bi bil dobro slišal.

DOLINSEK: Kako pravite?

MARKO: Prosim, mojster?

DOLINSEK: Vprašal sem: kako ste rekli?

Marko na pol miži. S počasnimi gibi si začne rahljati kravato.

MARKO: Jaz? ... Nič. Nič takšnega. Rekel sem, če dobro pomnim: britje in dve kapljici parfuma... Veste, čaka me obisk. Se reče, obisk bom jaz, tako rekoč kavalir. Galantna reč, sentimentalna... (*z roko pokaže na tilnik*). Pazite, na vratu imam bradavičko! Črno znamenje... Bežen spomin na svojo ubogo mater.

Kót v Matevževi podstrešnici: otroški voziček na velika kolesa. Iz vozička boljši debeloglav svetnik krčevito vznemirjenih rok. Za vozičkom okovana pinja in v njej metla. Prostor je prevezan s prašno pajčevino. Na steni podoba: sv. Mihael tehta duše. Na glavi svetnika v vozičku gori sveča: v kolobarju svetlobe Matevž in (pozneje) Marko.

MARKO: Prav, pa kaj bi storil?

MATEVŽ: Karkoli! Predvsem pa nikdar več ne rini z glavo v tuje torbe, zakaj primerilo se bo, da boš naletel na modrasa.

MARKO: Pravzaprav kruto, Matevž...

MATEVŽ (*pokima*): Ni kaj reči, kruto...

MARKO (*zadrezno*): Počutim se kakor aristokrat, maziljenec, izbranec, kaj vem, od sile dragocen...!

MATEVŽ: Natanko tako: od sile dragocen. Preveč dragocen!

MARKO (*zamrmra*): Kot podobe starih mojstrov: tolikanj so vredne, da so v resnici brez vrednosti.

MATEVŽ: Pusti šalo in besedne igre. Praviš, da je Nemeč ugriznil?

MARKO: Mož ima sicer nos, za izbruhi bistrumnosti pa nikdar ne trpi.

MATEVŽ: Toliko slabše...

MARKO: ...zakaj?

MATEVŽ: Kljub tej označbi je uganil, da šoferja z brzostrelko ni podrl Tugo, temveč... nekakšen Vprašaj!

MARKO: Tako ali drugače, zame je poglobitno to, da se je Tugo izmazal...

MATEVŽ: ...in pri tem prisegel, da ti bo snel glavo!

MARKO: Pravilno... (*rahlo šokiran*) ...čeprav ni pretresljivo trden v streljanju. Kadar on pritiska na petelina, ni krvi, je le brenčanje krogel. Iz izkušnje govorim.

MATEVŽ: Jah... pa bi vendarle bilo razumno, da bi se mu takóle... umaknil, umikal... če bi vaju po naključju pot pripeljala vstric.

MARKO: Koliko pa mora trajati tale... razumnost?

MATEVŽ: Največ ducat dni. Tugo odhaja. Ven, v hosto. Mesto ga je izčrpalo. Živci so mu nekako ostekleneli. Preglasno zvenijo in strašno krhki so.

MARKO: Pogrešal ga boš.

MATEVŽ: Bom, seveda... Veselim se dneva, ko vaju bom lahko soočil, predstavil drugega drugemu.

MARKO: Da, na kakšnem zborovanju veteranov, ponoči, ob harmoniki in kresu, ko bodo kuharji vrteli vola in rinili pipe v sodčke s pivom!

MATEVŽ: Bog nebeški, kako je vse to daleč!

MARKO: Misliš? ... Saj res, kot na onem svetu.

Marko miži. Kravato si je bil razvezal. Zdaj jo potegne izza ovratnika in pogleda, kam bi jo vrgel: izba je majhna, intimna. V kotu, na peči s posrebreno dimno cevjo, vrč z rožo. Po stenah japonska grafika, slika pompejskega psa v vitrini s škrlatnim dnom, plastika dekleta v narodni noši, gobelin iz nunskega zavoda, ne pretirano izviren, in na žeblju majhna liška kapa. Na predalniku šatulja, knjige in debelo jabolko.

Marko je sedel v naslonjaču. Prižge si cigareto, globoko vzdihne in se — z rokami na kolenih — zlekne.

MARKO: Si torej brala Danteja?

MILUTA: Kako bi rekla... Poskusila sem. Prevod zanič, zraven pa za tri košare bajeslovja. Ne maram branj, kjer potrebuješ leksikon!

MARKO: Maram, ne maram, zlati besedi! Kaj bo pa rekel profesor?

MILUTA: Zanj bom znala! Na pamet odlomek, pa književno-zgodovinski podatki in življenjepis. Več dobričina ne terja.

MARKO (zamišljeno, tiho, mehko): Taciti, soli e senza compagnia
N'andavam l'un dinanzi e l'altro dopo,
Come 'frati minor vanno per via.

MILUTA: Tihi, sami in samotni... smo drug za drugim kot menihi šli... Vidiš, znam!

Na Markov obraz se je med Dantejem zarisala neskončna zagrenjenost. Gleda v prazno, obradek mu potone v podbradke, zamrmra:

MARKO: Seveda, ljubica, znaš...

Potlej se mu oči ustavijo, oživijo in okoli ust se kakor namrgodi.

MARKO: Kje si to staknila?

Miluta je rahlo razgaljena: na nogah ima copate, ki spominjajo na perzijske. Sedi na velikanskem slonu iz pliša. Slon je na kolesčkih, Miluta se potisne tu in tam za pet pedi po podu svoje sobe. Nemara nima več ko dvajset let. Bogato grivo si je razpustila po hrbtu. Nosí jutrovske uhane in zapestnico iz bakra. Zvedava, prostodušna, resna, grešljiva, zvesta, hotljiva pa naivna, z vso svojo ljubeznijo naslonjena na Marka: temu se obakraj čela že rišejo srebrnkasti madeži. Marko vstane in gre k steni. Tam visi podoba, izrezana iz tednika in vdelana v pozlačen okvir. Pod steklom je Hitler v trdih škornjih, za njim visoki nemški častniki, pred njim, na prašni poti pa vojaki, bojna truma brez začetka in brez konca. Vmes trije póljski vozovi s ponjavami in na konju jezdec brez čelade. Pod podobo napis v gotici: IM GLEICHEN SCHRITT UND TRITT AN IHREM OBERSTEN BEFEHLSHABER VORBEI. Marko sname sliko z žeblja, si jo ogleda, potlej se z nasmeškom, ki je hkrati zmeden, žalosten in nekako pomilovalen, obrne k Miluti:

MARKO: Deklica vendar, kje si to našla?

MILUTA (*ponosno, nagajivo*): Dandanašnji tega res ne manjka... Našla!

MARKO: Našla, spravila pod steklo, obesila?...

MILUTA: Natanko tako!... Kaj ti je?

MARKO (*prizanesljivo*): Vse prav!... Pa zakaj v ta kotiček, kamor taka truščasta podoba res ne sodi!

MILUTA (*se guga na slonu. Kadar ga potegne za uhelj, pahne plišasta igrača skozi trobec kratko kruljenje*): Zakaj pa ne? Jaz sem tvoja, ti si njihov, torej sem jaz njihova!

MARKO: Zafilozofirala si se, poiskala kladivo, zabila žebelj in...

MILUTA: Tu ni nič filozofije! Je samo resnica!

MARKO: Resnica? Čigava?

MILUTA: Najina!

Marko vrže sliko na predalnik, zmečka na Hitlerju ogorek, se našobi in počepne k slonu. Pod očmi se mu razlije blagost. Miluta zdrсне iz sedla, gledata se, vsak na svoji strani slona in čepé. Markov obraz pregrne nežnost, ganjen in hvaležen zre v Miluto. Ta je izgubila prostodušnost, ki je bila že mejila na frfravost. Resno gleda v Markove oči, potlej zmigne z glavo in zašepeta:

MILUTA: ... najina, ljubi. Najina.

MARKO: Nimam glinastega vrča tule, vrh vratu, namesto glave, pa vendar: ne razumem te.

MILUTA: Nočeš razumeti.

MARKO: Res te ne razumem.

MILUTA: Siliš se, da ne bi razumel. Z obema palcema si tlačiš veke na oči! Palca pa ko da si prej v kolomaz pomočil...

Seže mu pod suknič in mu izpod pazduhe potegne samokres.

MILUTA: Kaj je to?

MARKO: Papiga prav gotovo ne...

MILUTA: In ne mlinček za poper in ne budilka in ne strojček za izdelovanje prsnih karamel!

MARKO (*ji vzame samokres*): Tako nerad gledam to železje v drugih, pa čeprav tvojih rokah. Nekako ne pristoji ti. Ko da bi se ti v dlaneh napihnila krastača... (*si vrne orožje pod pazduho*).

MILUTA: Natanko tako! Krastača! In pri tej krastači se začenja vse in vse končuje.

MARKO: Kaj začenja in kaj končuje?

MILUTA: ... najina resnica. Midva. Najin jutri.

MARKO: Dan meglen, noč nič manj meglena, zdaj mi predeš pa še ti meglo. Ljubica, razjasni se.

MILUTA: Hočeš?

MARKO: Terjam.

Miluta sede v naslonjač. Komolce si nasloni na kolena, med dlani ujame obraz.

MILUTA (*po premoru*): Mislim, glej, takole: kdor je dvakrat, trikrat prebral Uvod h Krstu, temu je v današnjih dneh vse ali pa skoraj vse docela jasno... Počakaj!

MARKO: Zelo romantični... ti vzniklijaji razdraženega domoljubja!

MILUTA: Zakaj se posmehuješ?

MARKO: Saj se ne. Rad bi le pripomnil, da je kakor zmeraj tudi današnji pol ljudi nepismenih, drugi pol pa bere kuharske recepte ali pa molitvenik.

MILUTA: Ljubi, v dovtipih nisi močan. Nikdar nisi bil... Prenehaj!... In če se povrneva k analfabetom ali k onim, ki so le kahalniško ali tercijsko razsvetljeni, prav: ampak tu je še gospod, ki včasih, kadar je takóle črno, belo ali rožnato razpoložen, bere, misli in primerja. In nemara je neštetikrat že slišal, vsaj z ušesi, če ne s srcem, stihe: ... Ječé pod težkim jarmom sini Slave, le tujcem sreče svit se v Kranji žari, ošabno nos'jo ti pokonci glave...!

MARKO (*suho*): Prešeren, Krst, četrti, peti in šesti verz tretje stance.

MILUTA: Recimo... In če natanko poznaš vse to in ne samo vse to: kako moreš? Ljubi, kako moreš?... Gledam te lancknehte, te nemške soldate z debelimi zadnjicami in z mozoljastimi lici, kako ošabno se sprehajajo po naših ulicah... Kako moreš?... Že zavoljo estetike! Glej, večkrat sem premišljevala: če bi že morala služiti, nikakor in nikoli ne bi marala za deklo h gospodinji, ki ni lepa!... Veš, zakaj so pridrli, veš, kako bodo odromali! Tudi veš, da si jim le toliko drag, kolikor je kljusek branjevca. In vendar... ljubi! Ti si tu! S tisto... s tisto krastačo pod pazduho!... Kot Valjhun, kot majčken, nepomemben, pa zato nič manj nevaren in, smešno, niti ne sin Kajtimara, temveč zgolj ponižnega in za domačo pesem vnetega primorskega beguna, Martina, pismonoše...

MARKO: Nehaj!

MILUTA: Saj sem že!

MARKO: Nehaj, ljuba, prosim te!

MILUTA: Žalostna sem...

Marko posluša z zmeraj bolj sklonjeno glavo. Oči mu boljše v prazno. Za njegovim hrbtom slika v pompejsko smrt prikljenenega psa.

MARKO: Ljuba, potrpi.

MILUTA: Ne morem. Le rada te lahko imam. Gledam ti v oči — vse sivo, vse požgano, vse le gmajna, s koprivami obrasla. Iz noči v noč so ti očnice bolj udrte, rôle bolj drhtave... Kam misliš in kako misliš in zakaj ne greš nazaj?

MARKO: Ne morem...

MILUTA: Pa vsaj ven, če ne nazaj!

MARKO: Nočem.

MILUTA: Nočeš?

MARKO: Hoja po močvirju... Ko si že zagazil, je povsem vseeno, ali rineš ali se obrneš. Spredaj je močvirje, zadaj je močvirje, oboje te izmozga, na kolena pahne, s travami pokrije, posesa.

MILUTA: Je ta črna žrtev upravičena?

MARKO: Je...

MILUTA: Pa verjameš?...

MARKO: ...verujem!

MILUTA: Te ni strah?

MARKO: Vsak dan, vsako uro, sleherni trenutek. Zmeraj! Strah.

MILUTA (*zadržuje solze*): Ljubi, s tabo sem!

Iz predalnika poišče zvit lepak in ga razgrne: beštija v razcefranem plašču, v razšitih škornjih in z boljševisko kapo na razmršenih laseh. Frankensteinovski zobje. V pěsti bodalo, na bodalu kri, pod krvjo napis TAKO PRAHAJA KOMUNISMUS!

MARKO: Spravi... to vendar nima pomena!

MILUTA: Ljubim te!

MARKO (*raztrgano*): Kljub vsemu?

MILUTA: Zmeraj in vsemu in vsem navkljub!

MARKO: Tudi proti vesti?

MILUTA: Tudi... Se reče: ne vest, razum se mi upira! Vest ko da ne more vštric z razumom. Bi rekla, pomisli: vest, kako naj rečem, ti zaupa. Ni čudno, ljubi?... Da, zaupa! Slišiš, vest ti ne verjame, vest zaupa... Ljubi bog!... (*se vrže na kavč*) Pekel naj se odpre! Rada te imam! Ljubim te! In če boš ti preklet, naj bom še jaz! Za drugo pa ne vem, nočem vedeti, ljubim te!

MARKO (*rahlo zgrbljen in pred kavčem, ki na njem ihti Miluta. Odpre usta, hoče govoriti, povedati kaj več, pa se ugrizne v ustnice in iz žepka potegne cigareto*): ... Včasih se mi vidi, kakor da je z mano konec. Ne vem, skratka, konec. Sivi zid in čelo, stolčeno, olupljeno, udrt, ker je terjalo skozi ta zid.

MILUTA (*trmasto*): Ne!

MARKO: Meglenega večera bodo štirje soldati prinesli truplo v mrtvašnico. Tukajle nad žepkom bo pisalo: Ta in ta, policijski uradnik...

MILUTA: Ne!

MARKO (*skoraj šepetano*): Stari fijakar pred pokopališčem si bo zamrmral v brke: Vendarle! Pisar pogrebnega zavoda si bo mislil: Tu si! Trgovka z rožami bo bziknila: Ušel pa nisi! In otroci, ki se pred večerjo podijo pod kostanji: To, to je tisti, ki je oče zanj povedal, da je prodanec, pljunek in stranišče!

MILUTA (*steklasta v oči*): Ne...

MARKO: Vesoljni narod se bo hehetal, v obraz voščen in s figo v žepu... (*rahlo zgrbljen, pred podobo, ko da govori zverženemu psu pod steklom*). Stotniku sem rekel: Gospod stotnik, sem mu rekel, prav zares vas prosim za prijateljsko uslugo. Če bi me zadelo, sem še rekel, če me ne bi nikdar več bilo, prosim vas, nadzirajte grobarja. Kar se da globoko naj me položi v jamo, da me ne bi narod kdaj izkopal, zgrebel izpod zemlje in s samokolnico zvrnil na smeti!...

(*sunkovito se obrne*) Udaril je s petami: Ne razumem vas, ampak seveda, obljubljam!... (*Potlej zamrmra*) Vem, držal bo besedo.

MILUTA: Pa ni umika, ljubi?

MARKO: Ni in ne sme ga biti!... Včasih me zgrabi silna... otožnost, kako naj rečem. Grem po ulici, pa mi je, ko da ne grem! Ko da ležim kraj greznice, prašen, poteptan, s krompirjevim olupkom v nosnici. Čezme pa hodijo, hodijo, hodijo.

MILUTA: Stôri vendar kaj!

MARKO (*kakor sam sebi*): Kljub skrotovičenosti, zavijuganosti pa je pot docela ravna.

MILUTA: Prej si teje ravni poti, če prav pomnim, rekel močvirje!

MARKO: Rekel... Prišel bom do konca, se ogledal: maska smrti, krinka sonca, kaj sem nosil na obrazu? Kam sta me pripeljali?

MILUTA: Zapletaš. Meni se vidi vse tako preprosto.

MARKO (*se nasmehne*): Preprosto?...

MILUTA: Povsem!

MARKO (*prijazno podsmehljivo*): Recimo...

MILUTA (*plane in pobere iz predala krokodila: laket dolgega, usnjenega in nič prijaznega, takšni so nekoč strašili v izložbah prodajalcev čevljev. Na široko mu razpre čeljust, postavi ga na kavč in zgrabi Marka za roko*): Glej, tam je! On! Žival vojne! Hudič! Smrt! Bližal si se, opotekal, kot začaran, kakor mesečnik, skozi močvirje, proti žrelu! Uročen si in vse globlje gazil. Pa reciva, da sem prišla in ti na lepem obrnila korak.

MARKO: — kot v pravljici... Ampak dandanašnji, ljuba, ni več pravljic. Vse je zgolj kamen, dim, železo.

MILUTA (*obupano*): Pravljice so! Pravljice morejo zmeraj biti! Pravljice so se rodile iz največjih stisk. In v eni od teh pravljic sva midva... (*pade na kolena in potegne izpod kavča dva nahrbtnika. Prvi je moški, pol vojaški, na široke optavnice, drugi, ženski, belkast, obšit v progah in ovešen z žepki*).

MARKO: Kaj bo to?

MILUTA (*si prizadeva z ganljivo skrbjo psa, ki skuša potegniti gospodarja iz vode*): Cula, popotna. Natakne se, poglej, kakor padalo!... Pomaga, če se zrakoplov vname, zagori, omahne v divjih žvižgih... Omahne, da bi se zaril v nič zemlje! Me slišiš? (*natakne Marku, potlej še sebi nahrbtnik in gre proti vratom. Marko se smehlja, gleda si pod noge in si s sunki, zadrežno, popravlja optavnice*).

MARKO: Slišim, slišim...

MILUTA: Bežala bova!... Potonila v mravljišče tujih mest... Krokodil krvavih zob bo zadaj, daleč, zgolj čeljust, samo žveplena sapa in na koncu le še črn madež na obzorju... Odprla bova v svet miru, si sprala prah in znoj in saje, zaklenila vrata in z žebljem pritrdila napis: Kdor mimo greš, ne trkaj! Tukaj ni ljudi! Je samo pravljica, ki je ušla od smrti, pobegnila izpod pogorišč. Zdaj bi spala, se naspala in spočila od vsega strašnega, tale pravljica... Ne trkaj! Na lepem potrka. Miluta se zdrzne, Marko hitro odpre. Na pragu je agent, zadihan, star, okroglega obraza. Miluta skoči zad za vrata.

AGENT: Gospod Marko, kličejo vas! Nujno!

MARKO: Ste z avtom?

AGENT: Spodaj čaka.

MARKO: Takoj... (*Spet zapre, nežno objame Miluto in ji zašepeče*) Pravljice je konec...

MILUTA: Konec... Ljubi, varuj se, zunaj je noč!

Marko si pred steklom pompejskega psa zaveže kravato, potegne potlej s palcem križ čez sliko, postoji in prav počasi gre čez prag. Sredi sobe ostane Miluta. Belkasti nahrbtnik ji visi z ramen, Markov z roke. Z lic ji teko solze. Gre do slona, ga zajaha in potegne za uhelj.

Matevževa podstrešnica: na mizi natančna skica uličnega kvadrata s hišami, drevesi, kioskom, vodnjakom in stražarnico. Matevževa roka vnaša v skico številke in črtkane puščice. Po kratkem trkanju se vrata odpro in zapro. Koraki po škripavih, starih podnicah. Matevž počasi spusti svinčnik na papir.

SAPICA: Prepozno!

MATEVŽ: Kaj...?

SAPICA: Sestra pravi, da je vse dopoldne odpiral iz sobe, kadil, po kosilu pa je sédel, očistil pištolo...

MATEVŽ (*seže v predal in vrže na mizo Tugov samokres*): Pištolo? Saj je nima!

SAPICA: Tvoje ne, svojo pa najbrž. V naši deželi orožje vendar ne velja za redkost!

MATEVŽ: In...?

SAPICA: Odšel!

MATEVŽ (*zaskrbljeno*): Kam?

SAPICA (*zmigne z rameni*): Dolgo se je poslavljaj in vmes nekajkrat... kakor zagrozil: ... dokazal bom, dokazat grem!

Matevž hrupno vstane, skoči k zidu. Tam visita plašč in klobuk.

SAPICA: Pa menda se jim ne boš odšel na ulico ponujat?... Matevž!

MATEVŽ (*je bil vrgel Sapici Tugov samokres, svojega pa si potisne zad za hlačni pas. Iz žepka potegne uro*): Hitro!... Pridi! (*Odsune Sapico, hkrati pa ga zgrabi za roko in z vleče po stopnicah.*)

Majhna, temačna tobakarna, pod obokom. Trafikantka, stara, s figico na tilniku in s čopkom las na čelu, bere z usti in s kazalcem časopis. Na nosu naočniki, ki jih ima iz docela odvečne previdnosti s črnim trakom privezane okoli glave. Pri vratih Tugo. Kadi, gleda na tlakovano cesto.

TUGO: Oprostite gospa, koliko je ura?

TRAFIKANTKA: Je ni, je ni, pa je bila, zlata in s pletenim zlatim paskom. Češka filigrana. Pojedli. Krompir, slanina, za poldrugo cizo zelja. Kmet jo je odnesel. Še hvala ni rekel. In prav je imel. Poštena kupčija. Je pa pravzaprav ne potrebujem. Glavo vzdignem, jo tako na desno zavrtim. Zvonik. Pol štirih... A ne?

TUGO: Pol štirih, da... (*gleda*)... In nekaj čez.

TRAFIKANTKA: Že mogoče. V življenju je ponajvečkrat kaj čez. Včasih pa kaj pod. Primeri se. Pa vi? Tako mladi in tako, bi rekla, živčni?... Čakate ljubico. Ali morda njenega moža?... Ali nisem nesramna?

TUGO: Čakam brata. Se pravi, pismo... Mar se ne vračajo tod mimo policisti iz zopora?

TRAFIKANTKA: Ah, potrpite, prižgala si bom luč! (*si na desnem sencu obrne namišljeno stikalo*) Tako! Zdaj je svetlo. Vse vem: čakate Dominika. Ta vam bo prinesel pismo? Dominek s ploskim nosom in škrbast v čeljusti? Ni slab, je pa neumen. Od obojega ima korist... Ali nisem nesramna!... Živi kot uš, pa tudi hodi kakor uš, čeravno

misli, da skače kakor jara bolha. Prinese pismo v zapor, odnese iz zapora pismo, in tako mu zmeraj kaj ostane v mastnem žepu. Vse je na Dominku umazano, le škornji ne. Ti se mu bleskečejo kakor kobilji gobec. Torej Dominka čakate? Dominka z mrožastimi brki?

TUGO: Dominka, seveda.

TRAFIKANTKA: Vidite, uganem! Ampak Dominka ne bo. Naphal se je menda s fiziologom, menda se mu je slepič vnel, moral je v bolnišnico. Drugim pa tako rekoč ne gre zaupati. Vse vem, ker jih vse poznam. Pri meni kupujejo tobak. Moj gospod, Dominka ne bo!

TUGO (*zamrmra*): Pa je, gospa, pa je! Na svidenje!

Onkraj ceste, po pločniku, prihaja Marko. Tu in tam mu korak zastane: zagleda se v izložbo, bere lepak na steni, ne mudi se mu, najbrž se vrača proti domu.

Tugo postoji na zlizanih, umazanih stopnicah, ki držijo z ulice v trafiko. Potlej odločno, naglo stopi. Cesta je prazna. Ob greznici paberkuje golob. Star mežnar v suknenih čevljih skrbno pometa cerkveni prag. Tugo in Marko se bližata drug drugemu v trikotniku (vrh trikotnika je cerkovnik s svojo dolgo brezovo metlo). Mimo se na starinskem kolesu pripelje vajenec, uzre Tuga in začne zvoniti. Marko dvigne glavo, iz oči v oči se sreča s Tugom. Roka mu samogibno seže pod pazduho: ne izvleče samokresa. Sname si klobuk z glave in se lahkotno obrne v cerkev.

Cerkev je žlahtna, mračna. Pred oltarjem gori večna luč, v lestencu, ki spominja na kadilnico. V stene so vzdani grbi in kamnite plošče z latinskimi in gotskimi črkami. Pod stropom je križev pot, črnkast in v pozlačenih okvirih. Skoz lino pada snop svetlobe na oltar. Marko steče vzdolž klopi, potuhne se za steber, potlej se umakne v spovednico, ki jo zapira težka, nabrana zavesa.

Tugo pohiti v cerkev. Zad za Tugom pride mežnar z metlo. Tugo se z desnico nasloni na kamen z blagoslovljeno vodo (ko da bi se hotel pokrižati). Razgleda se in prav počasi potegne iz žepa samokres.

TUGO (*cerkovniku*): Kje je?

CERKOVNIK: Koga iščete, gospod?

TUGO: Prijatelja!

CERKOVNIK (*uzre orožje v Tugovih rokah*): Ne tukaj, gospod, ne tukaj!

Tu je bog!

TUGO: Je pobegnil...?

CERKOVNIK: Jah, skozi glavna vrata ne...

TUGO: Kaj pa tista, za oltarjem?

CERKOVNIK: So zaklenjena.

TUGO: So tudi vrata za na kor zaklenjena?

CERKOVNIK: Ne vem, najbrž!

Mežnar se začne v stopinjicah umikati pred Tugovim orožjem: zdaj hrbenjsko, zdaj bočno, tesno ob zidu, proti spovednici.

TUGO: Poglej v spovednico!

Marko odgrne zaveso, zgrabi mežnarja in ga potegne sredi cerkve, ko da hoče s starcem zaplesati.

MARKO: Ni treba!

TUGO: Hej, pusti starega!

CERKOVNIK (*krevka*): Ampak gospodje vendar, gospodje...!

MARKO: Mladenič, pojdi svojo pot!

TUGO: Govoriš kot šolski sluga!... Lepa reč.

MARKO: Saj ne veš, kaj delaš!

TUGO: To je rekel že oni! (*s samokresom pokaže na Kristusa, ožganega od sveč in časa, vrh oltarja*).

MARKO: In strašno prav je imel!

TUGO: ... Tak pusti starega! Ti, junak iz kazemate, sluga vseh gospodov, kar jih je prišlo nad nas!

MARKO: Kako si rekel? (*Pahne od sebe cerkovnika, ta se opoteče, metle pa ne izpusti*). Kaj si rekel? (*Klobuk vrže med klopi. Z rokami na križu, rahlo razkoračen, izzivalen, s težko krotanim besom stoji kraj stopnic, ki držijo pred oltar*).

TUGO (*zasikano, skoz zobe*): Sluge vseh gospodov, sem rekel!

MARKO: Obrni se in pojdi!

TUGO: In ti groziš, škorpionček? ...

MARKO: Pomagati ti hočem! Beži!

TUGO (*podsmehljivo*): Zdaj sva sama in nad nama bog! (*Zakliče mežnarju*) Zapahni vrata!

CERKOVNIK (*zgrabi za veliko kovano kljuko*): Takoj, pri priči!

Onkraj ceste, pred trafiko, gruča ljudi. Proti njej jo briše mežnar. Starka, našminkana, navitih las in v šolnih na zaponko, oprezuje s kukulom (gledališkim) proti cerkvi. Prideta Matevž in Sapica.

VAJENEC: Na policijo bom stekel!

Hoče v sedlo. Sapica ga zgrabi, sune v kot, kolo pa trešči k steni.

SAPICA: Mir, sčene!

TRAFIKANTKA (*ki je vendar doživela svoj trenutek*): Rekla sem, natančno, kar se da razločno: Dominka ni! Ječarja je fižol pritisnil na bolniško posteljo. On pa: Je, je, gospa ...! Pogledam skozi vrata, vidim, zakričim. To ni mozoljasti Dominek, sem zaklicala. Ni me slišal, sta že bila v cerkvi!

CERKOVNIK (*s tresočim se, dramatičnim glasom*): Bili, gospa, bili smo v cerkvi! Trojica! Tako rekoč množina. On in tisti drugi on in ta malenkost tu, ki je prosila na kolenih: Ne tu, samo ne tukaj, tu je bog!

SAPICA (*se skloni k Matevžu in pokaže na vojaka. Ta je povsem mirno prikorakal in docela po naključju izza vogla*): ... Pojdiva! ... Čimprej stran!

Na lepem priropoče toponos poltovornjak z vojaki. Mežnar steče sredi ceste, krili z rokami, skače, kaže s prstom proti cerkvi: škripanje zavor.

MATEVŽ (*obrne oči proti Nemcem, gleda in čez čas pokima*): Tu ni več kaj iskati ... Pejva.

TRAFIKANTKA: Gospóda, pokličita še policaje!

SAPICA (*na moč sladko*): Saj vidite, gospa, natanko tja odhajava!

Matevž si potegne klobuk na oči. Z obraza mu je brati žalost in tesnobo. Hitro gresta mimo Nemcev in po ulici navzgor.

V cerkvi si Marko in Tugo stojita nasproti. Besede skoraj zlogujeta. Glas jima tu in tam prehaja že v zasikanost, njega napetost se stopnjuje do poslednje Tugove replike.

MARKO: Bodi pameten!

Premolk. Vanj padejo štirje težki udarci cerkvene ure.

TUGO: Kakor učitelj deliš nasvete!

MARKO: Poslednjič ti pravim: iščejo te! ... Pobegni!

TUGO: Jaz pa zadnjikrat: obrni se, molči in, če hočeš, moli!

MARKO: Če je tako, kavboj, pridi bliže!

TUGO (*zamrmrano, skoraj že zlovešče*): Umazanec! ... Človek brez ponosa ... brez časti! ... Izdajalec! ... Bliže, praviš? Prihajam!

Tugo trikrat ustrelj. Marko se sključi, zgrabi se za trebuh, potlej se zravna kakor trstika, ko je veter mimo. Zatava sem, tja in po stopnicah, se s pestmi nasloni na oltarno mizo. Glava mu zakinka. Izvleče samokres, ne strelja: z nekakšnim krčem ga potisne po platnenem, s čipkami obšitem prtu.

Tugo pobegne mimo balustrade. Odpahne vrata: sredi ceste vojak, na preži, razkoračen. Toča krogel se usuje iz njegove brzostrelke. Pred trafiko je ostala, mirna kot na promenadi, starka v šolnih in s kukalom. Tugo strelja, pa se zasuka na petah, obesi se na kljuko, okoli sebe, v prazno. Orožje mu zleti iz rok. Z dlanjo si pokrije oči. Krevka, gré po ploščicah proti oltarju, pijano, kakor slepec, z rahlo stegnjeno roko.

MARKO: ... Idiot! ... Idiot!

Marko se sesede pred oltarno mizo. Tugo pride do stopnic, se spotakne, pade, stisne roko v pest in obmiruje. Iz line lije na oltar svetloba. V tej svetli packi sredi mraka leži Marko. Na stopnicah, z glavo že pri Markovih nogah, Tugo; nad njima pa črnikasti, ožgani, prašni Kristus.

Pokopališki zid, drevo v majskeem cvetju, sinjina. Pred zidom križi, plošče in steza, posuta z gramozom. Del strehe na mrtvašnici: sive skodle in okrogla lina. Vse tiho, le tu in tam se vrane krik zaplete v pesem OBLAKI SO RDEČI. Med grobovi, sredi kolobarja odmetane zemlje, jama. Na lepem se iz groba vzdigne glas:

GROBAR: Gospod hauptman, zdaj pa bo, a ne?

Vse je tiho. Spet se iz groba vzdigne ponižni, dobrovoljni, malce že ne-
strpni glas.

GROBAR: Pravim, gospod hauptman, če bo zdaj dovolj in kakor ste želeli?

Ob grobu škornji, pa jahalne hlače, suknjič in za pasom samokres: Matevž je v uniformi. Nosí kapo z zvezdo in na rokavih častniške našitke. Komolec leve roke drži na pēsti desne, z dlanjo levice si je bil objel obraz. Gleda v grob, se kakor zdrami in spusti roke.

MATEVŽ: Dovolj, Viktor, le pridi ven!

GROBAR: Bom še malo počedal, gospod hauptman!

MATEVŽ: Le očedi, Viktor.

GROBAR: Samo v roke si bom še pljunil, pa bo!

Za Matevžem stoji mojster Dolinšek: kakor zmeraj čist in zlikan, v pološčenih čevljih in s klobukom v roki.

DOLINŠEK: Kdaj ju boste prekopali?

MATEVŽ: Jutri ... Popoldne.

DOLINŠEK: Skupaj?

MATEVŽ (*pokima*): Skupaj ... Tudi starši so tako hoteli.

V travi, na dveh polenih in na otepu slame, stoji velika nagrobna plošča. Obakraj plošče sta prislonjena dva venca iz smrečja. Matevž si sname kapo in oščetka s plošče slamnati drobir.

Odideta po stezi. Kraj groba ostane plošča: pod jajčasto obrezanim steklom dve fotografiji, Markova in Tugova, imeni (Marko Manfreda, Tugo Laharnar), zvezdici rojstva, križ smrti in napis, črn, globoko vklesan: PADLA STA ZA DOMOVINO.

Pod napis se v lopatah sesuva mastna, črna zemlja. Zamrmrana pesem OBLAKI SO RDEČI.

FRANČEK RUDOLF: PESEM O ROŽAH

I. (Nemir)

1.

Zaspala je. V joku.
»Vsaj s prstom migni,« je rekel.

Zelega je fanta, ki bi jo spremljal v kino.
In ki bi pristajal k njeni zeleni obleki.
Poljubi so popustljivost pijancev in pubertetnikov.
Gibi, ki niso udarci, so konvencija.

Vesela bi bila, če bi jo on kaj vprašal.
Ali če bi ji kdaj kupil cvetic ali kostanjev.
Nobeni umikov. Nobeni premirij. Nobeni
umikov, nobeni premirij.
Preveč ga je strah.

Zaspala je.
V joku.
Ni mogla več migniti niti s prstom.
Zbudil jo je.
Ni mogla bedeti, niti spati ni mogla.
»Migaj s prstom,« je prosil.
»Pa čeprav z najmanjšim!«

2.

Ljubim morje, morje je nabreklo,
čoln plove čezenj,
morje ni nič manj nabreklo.

Ti pa postaneš ravna gladina.
Prosojna v svoji utrujenosti.
Brezbarvna v želji po spanju.

Položim roke pod tvoje telo. Črne roke.
In vidim se v tebi kot v zrcalu.
V zrcalu vsakdanjosti — moj lažni pogum.

3.

Narcis je moral biti skrivljen in grd.
Čim bolj sem grd,
tem več se moram gledati v zrcalu tvojega telesa.

Premalo mi je eno zrcalo.
Tebe, ki si zaspala. tebe, ki si prosojna gladina,
z zobmi in koleni razbijem in gubam.

Vsako tvojo roko, vsako tvojo gubo
bom znova izravnal v zrcalo. To bom počel,
dokler ne umrem. Ne umrem od žeje.

Bojim se: Ustrašila se boš svoje smrti
in odprla lažna usta s posmehom: »Moj si! Lep si!«
in v istem hipu
ti sam šepetam: »Tvoj sem. Lep sem. Prijatelja sva.«

II. (Preveč sem popoln)

Saj bi ti dal teh nekaj lepih dni.
Saj bi si dal teh nekaj lepih dni.
Pa se bojim.

Kolikor daleč seže oko:
Hribi. Klanci. Drevje. In še večji hribi.
In vse pokrito s sijajno lepoto snega.

Moral bi se zadaviti: da bi bil
ves bel in enak in umirjajoč.
Moral bi se pokriti z debelo odejo.
Laži.

A prav tega, da si srečna, da sem srečen
in z debelo odejo pokrit, se bojim.

2.

Ti si gnilo morje, usmrajeno, bolno,
polno lenobe in mrtvih semenčic.
In strahu pred nosečnostjo. In neprebavljenih makaronov.

Ti smrdiš po odvrženih besedah in kretnjah.
Ne upaj — ničesar se ne rešiš.
ko z naglico odvržeš obleko.

Stare strnjene solze, ponočna praskanja, bacili,
neodtečena kri — zato bom kot mrzel tok, ki ubija plankton
kot hitri tok, ki odnaša pesek in travo.

Nož bom.
Prerezal bom vse gnile bule. In zaspal pijan gnoja
s spoznanjem, da ničesar ne morem.
Premalo sem grd.

XI.

Na koncu, na koncu so rože,
meso spominja na bule, črvi se vneta plodijo,
kosti so cevi za vlago, imajo okus trohnobe.

Rože pa so rdeče. Dišijo. Dišijo.
Oblaki so visoko na nebu — trakovi in ovčke.
In noži in veter so drugje. Ne tam, kjer ležimo.

Mimo pride dekle — čista, sinja gladina.
Utrga drobno rdečo rožo.
»Vzela jo bom — naj me na očka spominja.«

Odsevanje daljave

Franci Zagoričnik

Cisto res je, da je vse nekako na voljo, vse, kar je bilo, a od tega ni mogoče ničesar izbrati; pa ne zato, ker se vse to ne da prijeti, ni mogoče prevajati iz tega, kar je bilo, v tisto, česar še ni; sploh se ni mogoče približati, preprosto spet občutiti in s tem vzpostaviti vsaj misel, premišljati. Na lepem ni ničesar: mahoma se prikaže pa spet zbledi, raztopi se v brezoblično poplavo, kakor meglica izgine in se spet nakaže v bledih obrisih, sestavljenih iz nevidnih delcev kdove katerih hlapov, katerega lista ali bilke; toda tega, kar se mi zdi v tem trenutku najbolj pomembno, spet ne zastavim. Čeprav je treba prebroditi, tipati okoli sebe, dokler se ne pokaže stena na drugi strani prstov in bo zato kar na mah svetleje. Potem se bom mogel ustaviti. Lahko se bom oklenil zidu. Naslonil se bom nanj, ali pa se bom spustil k njegovemu vznožju in se bom ogrel v njegovem zavetju. Ko mi bo zadosti toplo, se bom plazil ob zidu in bom za gotovo prispel tja, kamor sem že ves čas namenjen. Predvsem pa ne bom več ihtav in se mi ne bo nikamor več mudilo, samo da pridem do zidu, brez katerega sem zdaj tako, kakor da bi bil slep. Odrinem kakšno knjigo. Delam si prostor, čeprav ga imam že v izobilju. Moram čimveč odriniti, da bom imel čimveč prostora, veliko več, kakor pa potrebujejo roke na mizi. Zato pa se lahko v nekem trenutku preselim v svojo mladost, na travnik ob naši reki: trava je, z jelkami in jelšami obrasli breg, z jesenom in s hrastom, z lipami, jaz pa sem še zmerom slep, samo da vem vse to, nepremakljivo vem, kar je nepremakljivega okoli mene. Dobro razumem svoji razkriljeni roki in sonce na svojem licu. Potem so zvončki pod grmičjem, potem diši lipa, potem moram ta kraj zapustiti in zaviti v gozd in najti zid. Odrinem še kaj od sebe, še kakšen kup predmetov, še kakšno krtino utečenosti. Imam kar v redu oblikovano zunanost, pravilne nazore, skušam, da bi se kar se da ujemali s tistimi zaželenimi, ampak nekoliko hočem biti tudi nasilen: saj ni mogoče ničesar početi v vsej tej skladnosti pohištva in opravil. Sploh pa, ali je treba kaj početi, ali je sploh potreba? V naslednjem trenutku se vprašujem že drugače, vendar se vztrajno obračam proti neznanemu. Odrinil sem zadosti prostora. Nekatere stvari še prihajajo sem nepovabljene. To je ta neudobni stol, to je ogenj, včasih se oglasi cesta in vrabci zunaj kričijo zato, ker prezebajo. Čas je, da zagrnem tudi to,

seveda ne docela. Saj ne vem, kaj me bo doletelo in docela niti ni mogoče biti popolnoma tukaj in popolnoma drugje ob enem: ni mogoče

biti tukaj, ne da bi bil tudi drugje, in ni mogoče biti drugje, ne da bi ostal hkrati tukaj: ničemur se ni mogoče popolnoma izogniti, četudi so tla spolzka in tako tanka, da se bodo že ob samem dotiku drobila. Moje stopinje v polomljenih travnih bilkah bodo obvisele v breztežnosti, padale bodo in se naprej drobile in nazadnje ne bo ničesar za oko, ničesar za oporo. To pa bo skrajni čas, da se ustavim, da se spet enkrat upravičeno vznemirim, da se ustrašim nadaljevanja takšnega potekanja in se drugače oprimem tega, kar me obdaja. In to, in to takšno je tu v vsej svoji nezanesljivosti toliko zanesljivo, toliko nezanesljivo, da me v hipu že spet odbije, toliko trdno, da se že pogrezam v to trdoto, ker me izdaja, ker mi prav ta hip ničesar ne pove. Potem se nakopiči v upor in mi vnovič naznani, kako z mano ničesar nima. Nedostopno je, vrže me iz enega svojega prostora v drug svoj prostor, jaz pa obvisim. Nekako se še dotikam teh predmetov z udi, s pogledi, ampak ničesar ni, kar bi imelo kakšno težo, kakor da se res ni mogoče spustiti iz neke skrajnosti v središče, temveč vedno le v drugi krak tega neprenehnega nihanja, ki se piše z veliko, v resnici pa nima sredine, je samo neki videz, neka vsota tega gibanja, črta, ki priteka iz nikdar nam znanega območja in se zdaj in tu neprenehoma obnavlja. Nekateri si kupijo košček zemlje za svoje razpadanje, naročijo si krsto, godbo na pihala, ali duhovnika. Zvonovi ne oznanjajo rojstva, temveč samo pretrganje te črte, in dosti imajo opraviti že s tem, dasi človeka bolj zanima, kako se kakšna stvar pričinja, kako poteka, ker je najbrž treba v tem iskati vzroke, zakaj se vse tako končuje, tako samovoljno, tako brez vprašanja. Gotovo je že vsakič na začetku kaj narobe. Zvonovi zvonite k rojstvu, ali pa utihnite, in naj bodo stvari jasne, kakor potekajo, zato da bi človek vse to uravnal, če ne to, da bi vsaj lažje privoljeval, in svet ne bi bil samo približen, v nekih mejah človekovega zaznavanja, ali razdeljen na nešteto svetov. Zvonite to nihanje, nihajte to zvonjenje: avemarija-marijaave-avemarija-marijaave.

Kakšno pa je naseljevanje teh zvočnih ptic. Poplavijo vso dolino in se vzdigujejo ob gori, visoko se vzdigujejo ob njenih stenah, ampak te so redke, zakaj dolina je prebogata in gosto naseljena, zato se širijo v vse njene smeri. Sedajo med brazde, zavzemajo ostrejša, kljuvajo v okna: umrl-je-ni-ga-več-umrl-je-ni-ga-več. Zasedejo svoje veje, a malo se pomudijo: že jih ni več, že napravijo prostor za naslednje. Zato pa potem rasejo trave, zato pa dehtijo rože, prav zato pa je druga stran gore gola in mrtva: marija! Spet se nov roj požene čez, potem popadajo med bilke, pognojijo prst, izginejo, nebo je prazno, kaj pa naj tudi bi v tej praznini, za koga. Nebo je pripravno samo za pota. Potuje pa se različno, bodisi v premišljanju, ali pa v snu. (Nekoč so bili na svetu tudi dvonožci), zdaj (pa) človek komaj obide kakšen kos poti, sicer se pa samo še ziblje. Pravi: šel sem tja in tja. Ni treba, da bi s tem razumeli nekaj določnega: to je lahko blizu, ali pa neznansko daleč. Ne vemo, da mu bodo okrnili udi, tudi jezik bo tako neraben, da ne bo mogel njim ničesar povedati. V nadomestilo za to nesrečo bo hotel še dalj, zraven pa bo kar naprej govoril, ne da bi kaj karkoli pomenilo. Le reklamni stroji lahko ves čas govorijo ugodno poleg tega, da človeku v vsem zadostijo. Ne zamudite

priložnosti: bog Dior vas bo osebno obiskal v hiši, bog Hladilnik, bog Fen in boginja Vlačuga. Treba bo res, treba bo na pot, ne sicer v ta prekleti, neuničljivi sneg, tega je bilo zadosti za to življenje. Tega rajši kdaj drugič, po naslednji vrnitvi, ko bodo noge že obrabljene, proti koncu, da ne bo treba predolgo prenašati. Treba bo res.

Vendar je to že vse bilo. Natanko vem, kje se je začelo, le da je tisti trenutek preveč nedoločljiv in ga imam včasih že v pesti, a takrat ravno ni potrebno, drugič pa je neizmerno dolg in se lahko v njem zgubim, ne da bi se dotaknil katerega njegovih delcev. Tudi to je mogoče. Pravzaprav je res tako, ko pa ni nobene izbire. Jasno je, da je nekaj bolj, drugo manj, da je nekaj več, a spet nekaj drugega je komaj kaj, vendar ni izbire. Ni mogoče ničesar zanesljivo predvideti, ne za naslednji trenutek, ne za tega samega, komaj še za tistega, ki se že odmika, ali pa za tiste trenutke, ki že rahlo izginjajo iz pomnjenja. Treba je. Sonce se mi že osiplje z ramen in kmalu me bo pokrila noč. Školjke bodo klele moje čeljusti. Dajlanka se bo ognila. Kaj vse se lahko zgodi, ker bo imela preveč časa za izmikanje in prekratko pot za igro. Mogoče pa sploh ni bilo tako vroče, da bi se bil breg vnel. Bilo je vroče, ker je gorel. Zdaj že ni nobenega dvoma več o tem. Tudi kaj drugega je že jasno.

Na primer: kako se vedno znova znajdem na suhem, čeprav diham s škrkami, zakaj zmeraj me vleče v tisto, kar je močnejše, naj so mi mar vsa ta neusahljiva debela ali ne, ti nepremakljivi bregovi, pa čeprav je struga zaradi njih, saj kaj bi bilo sicer, kaj bi bilo s tem tokom in sploh z ribicami. Vse to je lahko tudi brez mene, miza ostane, zid ostane in pozneje kakšen še poreče: tu je bil ta pa ta. Če bi mogel, ne bi zapuščal vode, ostal bi v tem planktonu, ostal bi v svoji amorfnosti, v neprebujenem kaosu. Zdaj pa je tukaj ta prod tako razumen, tako popoln. Zdaj pa je tukaj to prelivanje, to gomazenje, to žuborenje pesmi, radostno frfotavo odkimanje, triumfalno v svojem minevanju, klavrno v svoji nenehnosti. Vsega so krive tipalke, te neogibne stražarke lupine, stražarke ognja z neuničljivo mikrozavestjo; breg, ki hoče goreti; gora, ki se hoče roditi; veter svojega pepela; prst svojega vina; morje svoje neizmernosti. Mačke nosijo svoj plen. Smetarka prenaša smrdljive krpice. Kakšne reči so dosegljive, ampak malo od vsega, komaj toliko, kar obkrožajo gore, katerim lahko rečem: te gore, ker tudi so te gore, ne da bi s tem podcenjevali koga, ki si gore komaj lahko predstavlja, tako kakor si jaz težko predstavljam morje.

Katerikrat se človek seli tja dol, da si malo pregreje kosti. Stroji enkrat na leto izprežejo. Nekoliko se sprostijo, nekoliko se povrnejo k vodi, nekoliko se poribijo, nekoliko se vkačijo. Amfibije obljudijo obale, obale se naselijo ob morju za nekaj časa, potem se vrnejo na strogo določen prostor, nešteto krat popisan, točkovan, kategoriziran, usmerjen, zaznamovan. Svet pleše v preučevanju rakastih obolenj, identificiral sem Hitlerjevo truplo, seveda so tudi reflektorji opravili svoje, kot so Ingrid Wendel, Emmy Puzinger, Michèle Colberg, Monique in Felix Heininger, Fernand Leemans, Helmut Loeffke in Hugo Dümler zveneča imena nastopajočih, sredstvo proti plevelu, sreča odigra nekaj prizorov v kostumu, ki bi mu

po domače rekli rjuha, izbrala je med pet tisoč sedemstosedmimi podražitve v Britaniji. Kdaj pa kdaj se prikaže sonce na obrvi preproge. Zima je že vse predolga. Še poslednji dinozavri bodo izumrli, potem bo samo še groza, večno prehajanje v oledenelost, večno do konca trajanja, vmes pa bo nekaj milijard videzov, nekaj prgišč enodnevnice za ptičja usta, zave-rovanih v nesmrtnost, in kakšni plodovi, kakšni nerazumljivi plodovi iz Afrike. Ne silite me v naštevanje, zakaj vse moram plačevati sam, tako jajca iz Izraela, tako jabolka iz Švice, tako bombe za Vietnam. In tako naprej.

In tako Dajla. Lahko bi mirno sedli za trinogo mizico in priklicali par duhov. Zdaj pa je že prepozno. Vlak je že odpeljal in od prihodnjih možnosti se vrača na poslednji tir minulega. Vse se je že zdavnaj pričelo v svoji neponovljivi obliki. Vse že nekako traja in se kopiči za nadaljevanje minevanja. Zato se vse spreminja in kar naprej kakšni zidovi odstopajo svoje prostore drugim prostorom in kar naprej kakšna misel sproži kakšen plaz, ker je nekoč kakšen plaz sprožil kakšno misel. Pride pa tudi tako, da vse usahne, da se struja ne odžēja, da se ne zastavi dolga pot, a kaj je potem, a kaj je glad, pot sama, prepuščena lastni ravnodušnosti, hudournik jo prezira in sonce pomiluje njen prah, glad sama, zapuščena, pot in glad.

Saj, saj . . . Službo imate, dobro zaslužite, imate dom, družino. Kaj pa še hoče? To je navsezadnje vse, kar lahko človek doseže. Drugega mu ni treba, drugega nekako sploh ni, ostalo je samo tako za zabavo, da mu mine čas. Nekaj ima človek tako in tako, če pa nima tega, ima kaj drugega, avto, poletno hišico, kakšne prijatelje, ali kino, nekaj že, nekaj prav gotovo, kaj še hočete, kaj sploh hočete,

saj, saj . . . Nekaj se vam suče, molčim. Kaj pa drugi. In če naj bi bil to izgovor, kaj pa jaz, molčim. Kaj pa to, da mi vse to ne zadošča, molčim. Kaj pa to, da je vse to tako prazno in votlo, molčim. Kaj pa to, da so vsi odmevi zunaj votline, da se človek upira ali karkoli in jih ne spusti noter, molčim. Kaj pa navsezadnje to nebo, naseljeno z grožnjami od vsepovsod, kam se bomo zatekli pred uničenjem vsega, kar smo in kar nas sestavlja, molčim. In če je vse to izgovor, kaj pa pot in lakota, življenje, ki vsakogar sili k obstoju in ga ne izpusti, pa najsi se vozi ali odpira konzerve. In če hoče pustiti vse to in oditi od tod in hoče hoditi peš in se ne boji biti lačen in žejen, molčim. In če hoče raziskati svet in se prepričati o tem, ali bo res lahko živel, kakor mu zatrjuje videz, ali mu bodo otroci zrasli in bodo imeli svoje življenje. Ne spleča se odpirati ust. Vse bi bilo narobe in odveč, najbolj bi bilo narobe tisto, kar bi se zdelo, kakor da je prav. Torej se lepo nasmehni.

Ne, našega fanta ni doma. Ne prihajajte drugič, molčim. Pa še tako nadarjeni ste povrhu. Ja, kaj pa še hočete poleg vsega drugega, molčim. Kakšen izreden privilegij za lumpenproletersko mentaliteto, ko bi bil ti moj sin, bi ti jih že nekaj pokazal, nekaj bi ti jih izbil iz glave, in pusti pri miru mojega sina, molčim. Mi smo že zadosti plačali.

Odrpta je. Vedno je odrpta. Zato smo si izmislili vrata. Zato zame-tujemo kruh. Tatovi so samo zato, da smo lahko priklenili psa. Zato da so

ključavnice. Zato da so obzidja. Izkopali smo jarke in spustili vodo. In še obrnemo hrbet vsemu. Bodimo siti in krotki in ne izzivajmo tistega, kar je nekje daleč ali v nas in lahko udari in bodo zaman vrata in zidovi in skrivanje za vekami. In bo samo še pot brez konca, dolga in pusta. Le ponekod bo kakšna jalova senca, ponekod bo kakšen prazen potok in kakšno golo skalno omizje.

(ostali zapisi)

Čvrsto se oprimi. Naskočili bomo ognjišče. Potopili bomo lica v svetlobo domačnosti. Vsakdo se lahko priključi. Vietman pleše in poje. Požar je videti prav iz te smeri. Vendar se v noči človek zmoti. Mislila sem, da gori naša hiša. Bilo me je strah. Bala se je in ne da bi ravno hotela izrabiti ta požig, je lahko zajela malo več in končno rekla »naša hiša«, čeprav ni bila njena in je bila daleč od tega, da bi mogla karkoli imeti. To se je zgodilo enkrat, dvakrat, dokler ni postalo že čisto vsakdanje in nas je samo še kdaj pa kdaj prignala radovednost. Hiša je bila vedno bolj njena, vendar pa smo bili nazadnje že vsi daleč od tega, da bi mogli še kaj imeti. Kar naprej je kaj gorelo in kadar se je zmračilo, se je zdelo, da je požarov vedno več, ker so se zdaj videli tudi tisti, ki se čez dan navadno niso mogli videti.

Ogenj se je vztrajno širil. Gore so gorele, gozdovi in trava krog in krog. Bil sem v sredini, na otočku, kjer še ni gorelo. Ob meni je bila neka žival, nekā zver, ki jo je ogenj ukrotil. Nikamor se ni bilo mogoče umakniti. Zato sva obstala tam in strmela skozi špranje svoje telesne vkle-njenosti.

Bilo pa je tudi drugače. Po dolini se je valil črn dim in je pokončeval vse, kar je dosegel. Vse reči, žive in mrtve, so se v dotiku z njim spreminjale v prah in pepel. Drugega ni bilo, kakor bežati proč od tod. Samo bežati, bežati dolgo in do onemoglosti, četudi brezglavo, četudi se valiti po tleh, kadar odpovedo noge, plaziti se dalj in dalj pred poplavo, ki se kar naprej približuje tvojemu telesu. In ko je telo že pretežko in ga ni mogoče več premakniti, takrat je treba biti samo še ptica, četudi ptica brez telesnosti.

Hotel sem biti že enkrat velik, zakaj zmeraj sem moral streljati s praznimi rokami. Ljudje so bili sicer zadeti, a nikakor niso hoteli padati. Vedli so se, kakor da me sploh ni, kakor da se zame ni treba meniti. Pogovarjali so se in se smejali. Orožje so držali v rokah, ali pa je bilo kje naslonjeno, da sem lahko segel po njem in sprožil. Nikoli dosti resno, nikoli dosti resno. Gotovo je bilo tudi težko. Včasih sem se skrivoma s prsti dotaknil orožja. Čisto malo. Malo sem pobožal puškino kopito in že sem bolj samozavestno pogledal okoli sebe in hotel sem, da bi me kdo videl. Nekoliko sem zrastel, in jutri, kdaj pozneje, jo bom lahko vzel v roke, videl bom, kako je težka. Mogoče je še ne bom mogel vzdigniti. Bog ve, kako je težka. Dozdaj je bila še kar nepremakljiva. Streljal sem, in obrazi, resni in možati, so me kdaj pogledali v svoji smrtnosti, in bil sem zadovoljen; drugače nisem mogel nehati, kakor zdaj ne vem prav, kako bi mogel začeti.

CVETKO ZAGORSKI: VARIANTE

Vitez brez meča

Vsak vitez naj
vzdržuje svoj meč
oster in svetel...
(Iz srednjeveškega
viteškega pravilnika)

Ah, ti vitez,
vitez pijani,
razcapani,
kaj si v krčmi ob cesti
zapil svoj meč,
vtem ko je postiljon
konje menjaval?

Si ga kraj postelje pustil,
ko je petelin skočil skozi okno
na posteljo,
ti pa na plano?

Ti ga je kak d'Anthes
z masko dobrotnika
zbil iz pesti,
potem ko ti je pljunil
na čast in poštenje
in te užaljenega obraza
povrh na dvoboj še izzval?

In tako si brez meča ostal,
brez obrambe, zastave,
brez orožja, grba in slave
in brez svoje dame,
medtem ko so vitezi z grbi
svojim damam mednožja pozaklenili.

Ah, ti vitez
Skrhani meč
Izgubljeni meč
Zmehčani meč —
kdo si brez meča
kaj si brez meča
ni te brez meča
in tvoja moškost
je klopotavi
zaprtek
in glava je boben
goltanec je rana
beseda je molk
in v prsih srce
lačna podgana.

Lahko grem

Lahko grem na jug
na sever
vzhod ali zahod
med zvezde
ali v pekel —
vse poti vodijo k sebi
in sem povsod.

Vse bi rad
še enkrat obsegel,
pogledal v vsak kot
tega osončja
vse stvari s sabo odnesel
na pot —
sladka sla
ta vednost
da je brez konca Rimskih poti
in da so ta modri prah
ki se umika očem
sami svetovi
oči
nedra
roke
pristani
potop in vstajenje
neskončno življenje
življenje

Čudež

Dan je spet dan.

In ponoči
sijejo zvezde z neba.

Kadar dežuje,
kaplje operejo zrak,
da je bolj rezek
in čist.

Včasih
se pisana lestev
razpne čez nebo.

A sneg je prt,
pod katerim dremljejo
pričakovanja.

Dan je spet dan.
In ponoči
sijejo zvezde z neba.

Iz Ka — sveta

Boris Paš

Stari Egipčani so verovali, da se v vsakem človeku skriva njegov Ka — dvojnik, ki živi še po njegovi smrti, dokler truplo ne razpade.

Čez jamo bunkerja skačejo šolarji; aktovke so zmetali na kup v trato ob vznožju gomile kraj ceste; sonce tone proti zahodu.

Po zatišni ulici vil z vrtovi ti prihaja nasproti tršat deček, osvetljen izza hrbta; njegova obvladovana hoja ali sklonjena drža ali pa morda zgolj razpoloženje, ki ga kaže ta pogled, te pritegne, da pozabiš na vse drugo. Opaziš, da v privzdignjeni desnici malomarno-odkrito nosi nož, katerega navzgor obrnjeno rezilo se od časa do časa temno-belo zablešči v žarkih poševnega sonca; pozoren postaneš nanj. Razkoračiš se, da priča-kaš tega dečka: ko dospo do tebe, mu, še preden te utegne miniti, rečeš:

»Kaj imaš v roki?«

Deček obstane s pobešeno glavo, poslušno kot vprežna živina.

»Daj mi tisto sem,« mu potrpežljivo veliš.

Ne gane se.

»Takle nož ni za otroke,« poskusiš z lepo besedo. Vendar je očitno na to uho gluha.

»Si slišal, kaj sem ti rekel!« mu zagroziš, medtem ko se skloniš nadenj.

»Daj!« izprožiš dlan.

Ko ves čas ni vzdignil pogleda, se tudi zdaj ne premakne. Z obema rokama ga zgrabiš za ramena in streseš.

»Si slišal!« zakričiš — lahko bi steni. Zagrabiš ga za zapestje, da bi mu izvil nož. Toda po mačje odskoči, naglo, da ga od samega presenečenja izpustiš; toda za čudo ne zbeži; kakor mlad bikec na paši dva koraka vstran zavzame napadalno držo s sklonjeno glavo — in, pri hudiču, prestrašiš se ga! Toda kdo bi se resno bal takegale frkovca? Odločno stopiš k njemu; opaziš, da stiska ustnice, kot da mu gre na jok, in da mu oči temne od nerazsodnega pogleda.

»Kaj ti je?« ga sočutno vprašaš, z glasom, ki se hoče približati. Ves trd stoji pred tabo, le lahen drget mu spreletava koščeno telo.

»No, kaj je?« se pripogneš in stegneš roko, da bi ga pobožal. Ne dotakneš se ga še, ko se spači, da izrazi skrajni stud, pomešan z grozo, in ga zgrabi v pasu tak krč, da se zvije v dve gubé; ko počepneš k njemu, da bi mu za brado vzdignil solzni obrazek, pa se s suhimi, razgorelimi lici

in razprtimi očmi radostno vzpne kakor se sproži pero, osvobojeno pritiska in te z daleč nazaj zavihtenim nožem zakolje.

V senčnatem hladu sredi gozda si; med visoko podrastjo, ki te plazi po hlačnicah, stopaš navkreber; udara se ti.

Že na vrhu, na gozdni poti se med nizkimi vejami gubi srednje velika prijateljeva postava; v njegovih rokah slutiš lopate, ki se jih drži še sveža zemlja. Pogled nanj te prizadene; vendar ti je tisto, kar sta počela še pred nekaj trenutki, že tako odmaknjeno, da se ti ne zdi več resnično. Podvizaš se, da bi ga dohitel.

V avtu, ko požene motor, ga vprašaš, kam je namenjen. »Domov,« odgovori. »Na...« ga dopolniš. »Kaj ne veš, da že davno ne stanujemo več na...?« ti odvrne jokavo, z očitkom v zagnanem glasu, da se precej oveš, da si ga polomil, in ti postane žal, ker si ga spomnil nesreče, ki jo mora prenašati po krivdi tvojega brata. Iz vile na... (prazna je) se že čez trenutek prikaže na vrtu, pohvalno hitro, toda s pravim, že kar napihnjenim rumeno-rdečim gumijastim čolnom na rami. »Kaj bova šla s čolnom?« ga začuden vprašaš; v odgovor ti večkrat živo pokima, kot da te vabi, da se udeležiš nekega njegovega skrivnega konjička, katerega se že vnaprej veseli; »Kako?« ga gledaš nerazumevajoče; še skuša vztrajati, narejeno osupne, toda ko sprevidi, kako trdno odločen si v svoji nameri, mu v drži, ki postaja čedalje bolj mlahava, začinja izginjati z obraza migljajoča pretkanost, dokler ne zleze popolnoma vase in z odpuvedujočo kretnjo, topo, ne spusti čolna na tla. Ko se hočeš že odpraviti, ti nejevoljno zakliče: »Kakšne čevlje pa imaš? Kaj na nič ne misliš!« Pogledaš se pod noge in prepričaš, da so čevlji od lazenja po hribu v resnici vsi blatni; še dobro, da je opazil. Ko si jih osnažiš, končno gresta.

Dvorana je nabito polna. Prebijata se skozi gnečo in prodirata ob steni, dokler ne dosežeta dveh praznih stolov v eni od prednjih vrst. Spreдай se vzdiguje oder, ki pa je prazen; na steni visi slika nekega voditelja ob odru vodijo v naslednji prostor neopazna sivo zelena vrata; z očmi iščeš brata; domisliš se, da bo gotovo v prvi vrsti; mimogrede ošineš sosede: čeprav ni ničesar videti, izteguje možak zraven tebe svoj bivolski vrat, da mu vozlasto izstopa nabrekla vratna žila; nekje sredi množice te zbode v oči fanatično zamaknjen starčevski obraz; vse visi s pohlepnimi pogledi na majhnih vratih; brezbrežna, nekje na sredi v valu razdeljena množica na stolah kipi vsenaokrog v mračni oddaljenosti k stenam; dohodi so zatrpani s stalno dotekajočimi zamudniki — na pol se vzdigneš s sedeža, da bi pregledal prvo vrsto; zdi se ti, da si ga zagledal: z rokami, sklenjenimi v naročju in s prekrižanimi nogami se je nagnil naprej, videti je zbran — »Drago!« zakličeš, »Drago!« — poglede presenečene množice občutiš na sebi kot žaromete, »Drago!« krikneš — komaj da se zgane, ne pade mu v glavo, da bi se ozrl; nejevoljno mrmranje narašča, neki glas zavpije »Ven z njim!« — prestrašiš se, malodušen spričo Dragovega prezirljivega obnašanja se spustiš nazaj na sedež, vendar ti ni obstanka, razburjen vrtiš glavo in opazuješ okoli sebe divje obraze, obsedene od prežanja, kdaj se bodo odprla vrata; magičnega ozračja, ki ga dajejo skupaj

umetna luč spod stropa, vzbuh potu od tal in pridušeni glasovi z vseh strani, ne preneseš več; obrneš se k prijatelju; »Zdaj bo prišel Drago na vrsto,« ga ogovoriš; ne zmeni se zate; sključen na stolu se je započil v tla, da tako neprikrito kaže, kako komaj čaka, da bi bilo vse to že mimo, ko bi vama po njegovem sploh ne bilo treba tu sedeti; nasprotno pa se vsa okolica vznemiri in te vprašujoče pogleda; mlajši moški, ki stoji ob steni, se nagne čez tvojega soseda, ki sedi na koncu vrste, dokaj brezobzirno, in ko je neprijetno blizu tvojega obraza, te vpraša z nerazložljivim zanimanjem: »Kdo?«

Zoprn ti je, ne veš, ali zaradi uživajočega, samozadovoljnega trepeta v njegovem glasu, ali ker tako vsiljivo rine vate, ne pogledaš ga in narediš se gluhega; ravno ko hoče znova poizvedeti, se vrata odškrtnejo in se od svoje teže, ker visijo, počasi, breztežno zapeljejo do stene; vse utihne in se zastirni v odprtino: videti ni nič, samo mrak; ti pa ne čakaš; od nenadnega navala krvi tresoč se po vsem telesu, odrineš stol, se nepočakano zrinese mimo sosedovih kolen na dohod in si začneš z drhtečimi rokami utirati pot k odru — tisti, ki so ti napoti, se trudijo, da bi se že vnaprej razmaknili, in nikomur ni do tega, da bi te zadržal — ko stečeš ob odru mimo prve vrste, te prešine, kakšen hrup si moral povzročiti v nastali smrtni tišini in da te prav gotovo s pridržanim dihom opazuje vsa dvorana (da si zdaj ravno ti tisti dogodek, na katerega je tako željno čakala) — a v isti sapi ti je to tudi že vseeno — poženeš se v sosednji prostor.

Soba je zelo ozka in mračna; izza obsežne pisalne mize, ki je založena z vsemi mogočimi spisi, neko dekle radovedno upira pogled v vrata, kot da bi pričakovala tvoj prihod; za njenim hrbtom je na steno nalepljen podolgovat zemljevid; pred mizo je naslonjač za stranke; poleg pisarniške omaře, ki se zapira z navojnico in pritisnjena ob steno tako rekoč ne šteje, je to vsa sobna oprava; več bi v ta ozek prostor tudi že težko spravil; tedaj zagledaš pleten pasji bič, kako navrženo leži poprek čez spise; tesno te spreleti »zaslišuje«, strahoma vzdigneš pogled; takoj jo spoznaš: mlada vlačuga je, ki ti je s ceste na videz že dolgo znana; brez pomisleka izkoristiš nenadejano priložnost, v skoku si pri njej; nagnjen čez ogel mize jo z obema rokama objameš za ramo in pritisneš na prsi; drzen, pobalinski nasmešek, s katerim te je prežeče opazovala, medtem ko si zbegan od naglega postanka in zaslepljen od mraka počasi prihajal k sebi, in ki se ji je v pogledu izdajalsko zajedel okoli trmaste šobe ust, da bi jo zakril, kako je možna iz sadizma zastaviti tudi samo sebe, ti ne gre iz prsi, stiska te, duši, in veš, da ti ne bo odleglo, dokler je ne podreš v prah in razorješ; zaobideš mizo (spremlja te z pričakujočim pogledom), z rokama ji zdrsnesh do upognjenega vratu; tako stojiš za njo s strani; nagneš se in jo začneš sestradano poljubovati — smeje se, odvrta glavo in se otepa, ko ji hočeš obrniti obraz k sebi; pusti pa, da jo poljubljaš na lica — tenka koža, obrasla z zlatimi, nevidnimi dlačicami, ji gori; ko nekaj časa mirno prenaša tvoje nasilje, kakor bi prisluškovala vase, začne na lepem suvati z glavo, kot da jo je postalo sram, ali da se je naveličala, ali pa nasprotno, da te zdraži do besnosti; loviš ji glavo med dlani, medtem ko se zaman trudi zadržati smeh, ki jo stresa v nepretrganih valovih; ravno ko se

igra med vama odločilno razvname, se zravnaš; ozreš se dol nanjo: strmi v mizo in se ne gane, smeh jo mineva, čedalje resnejša postaja, ko tako stojiš, te tisti klic iz notranjosti, ki te je zravnal, nujno pozove, da zapustiš sobo; hrbtoma se obotavljavo umikaš k vratom, medtem ko zaskrbljen nemirno opazujoč svojo mučiteljico; ne vzdigne pogleda, do zadnjega ostane v položaju, v katerem si jo zapustil; s praga ji pošlješ še zadnji, nemi poziv, zaman, ker ga ne vidi; zasopel se vrneš na svoj sedež k prijatelju; »Ne more se mu pripetiti nič hudega,« se utrga iz tebe — ne preneseš njegovega raziskujočega pogleda, ki te je z njim tehtal že od daleč in ki zdaj, ko te lahko od blizu, postaja vse trdnejši v blagohotnem smehlaju. »Poznam jo,« pomenljivo izjaviš, čuteč, kako te pokroviteljsko umeva, »boš videl, da se mu ne bo nič zgodilo,« se zaženeš in obenem prestrašiš lastne ihte (kot bi ti iz globine pomežiknilo prijateljevo oko), da trdno ponoviš »boš videl« in mu daš s tem vedeti, da imaš za bregom tehtne razloge, na katere opiraš svojo drzno trditev, ki pa jih tu, vsem na ušesih, ne moreš razkladati; v dvorani se krepki seslajoč šepet, ki se vzporedno z napetostjo stopnjuje v en sam dolg sik; vrata, ki so se za Dragom zaprla, iznenada odletijo na stežaj; »Ka (vs) Ka!« plane iz notranjosti zvonek, jasen klic; v dvorani završi; slišati je glasne ugovore, posmehljive pripombe, celo žvižge; skočiš pokoncu, »Zakaj pa ne?« iz uma zakričiš, »zakaj bi ne zahtevali Kafke, če pa se o njem pogovarjajo?« — z besnim zadoščenjem se onemogel zrušiš nazaj na sedež; zmagoslavno pogledaš prijatelja ta pa ti ne vrne pogleda, da bi te ohrabil s priznanjem, z zave-rovanim, kljubovalnim izrazom topoglavo strmi v prednjo steno, ko da jo hoče ukleti; v tišini, ki si jo izsilil s svojim silovitim izpadom, se na koncu dvorane napoti neko črnolaso dekle k zastekleni knjižni omari; vse jo spremlja z molkom, da ne veš, ali ni to običajni obred; ko previdno odrine šipo, v trenutku odbere zaželenega avtorja in se že začne s knjigo, ki si jo krčevito stiska k prsim (kot iz bojzani, da bi ji je kdo ne izpulil), riniti naprej, proti čelni steni; njena ozožna hoja ti budi meglen občutek, da jo dobro poznaš; ko je že čisto v ospredju, samo še nekaj korakov od vrat, lepo zagledaš njeno rahlo zgrbljeno držo in skrbno razčesano figo las na zatilju, ki podčrtuje grško ukrivljenost njenega profila — Nada je; to spoznanje te napolni z osrečujočim olajšanjem in navda z bolj blagim sočutjem, ki si ga kdaj izžareval za to krotko bitje; žametna je njena orientalska tema, ta hip si odprt njeni šibkosti; poljubi, ki si si jih pred kratkim prigrabil, ti zacvetijo na ustnicah; ti pa so vonj marelic, njihova gladkost, njihova barva — svežina, ki jo lahko dosežeš samo v skoku; že se Nada prikaže med vrati, brez knjige; komaj se odmakne s praga, se opoteče za njo na prosto moški srednjih let; njegov obraz izdaja skrajno osuplost, paničen strah; roke si drži pred očmi in odganja od sebe zrak, kakor bi se branil pred nevidnim nasprotnikom; Nada pa je bleda, ustnice ji drgetajo; vse se dogaja v popolni tišini; planeš; spotoma se roke kakor lovke ostudnega polipa iztegujejo za tabo in te trgajo za suknjič — ne veš, kako se znajdeš na pragu zasliševalnice; prizora, ki se ponudi tvojim od nerazumne slutnje razširjenim očem, sprva sploh ne dojameš: Drago sedi v naslonjaču, ki je zasukan po strani, proč od mize, v trupu naravnost

prelomljen, dekle pa te z bičem v rokah s svojega sedeža na drugi strani pisalne mize pričakujê, nedolžno gleda, kakor da je vse, kot mora biti; pred tabo medtem Dragu glava pošastno nemočna binglja na prsih in nad razkrečenimi koleni mu na široko zijajo usta, da je videti kakor brez spodnjega dela obraza in kakor da je ravnokar bruhal; na nogah ima polškornje, na zunanji strani obšite z orumenelo ovčjo kožo — poženeš se ven, zarjoveš; tvoji gibi so somnambulni, od tal te poganja neznana sila, ki te zanaša naprej; v počasnem, vzpenjajočem se odrivu, z razširjenimi prsmi v globokem vdihu zadeneš ob klop in podreš prvo vrsto; vse se korak za korakom postopoma umika pred tabo — padaš

Pripeljejo te; odkažejo ti sobo s posteljo; v resnici ni v njej skoraj ničesar drugega; postelja je železna, dovolj široka, najvidnejši del pohištva v podolgovatem prostoru, ki po svoji grobi enostavnosti spominja na samostansko celico; stene so prepleskane temno krem, na drugi strani stoji pri vratih omarica, ki se ti zdi s postelje pokončen lesen zaboj; veš, da so v njem tvoje stvari; sredi sobe gleda k visokemu oknu navaden temno rjav stol; to je vse; oči ti beže pred stolom po stenah in stropu; v višini od pasa navzgor opaziš na nasprotni steni blizu kota pri oknu pokončne vijugaste praske, ki so videti kot blede sledi razlite tekočine; senca v višini prsi (v tem predelu je sploh temno, vendar je tisto mesto še temnejše) utrjuje vtis, češ da je tja priletela steklenica; vendar so brez dvoma praske, celo tako globoke, da jim na dnu lahko razločiš kamenčke, ki sprijeti štrlijo iz okrušenega zida, in mestoma, zlasti niže, pol metra od tal, kjer se zlivajo druga v drugo in potem spet razhajajo kakor delta, tako široke, da se njihova bledost opazno loči iz temne okolice in bi, ko bi ne bila k sreči na bolj odmaknjem koncu, prav kričeče bodla v oči; čedalje bolj se pogrezaš v spanec.

Znenada zaslišiš trkanje, opreš se na komolce; v sobo pomoli glavo tvoj učitelj — ko vidi, kako ga s pogledom vzpodbujáš, naj vstopi, postane odločnejši in se res prikaže; pazljivo zapre vrata za sabo; medtem ko se potihlo bliža, vzdiguje noge više, kakor jih vzdigujemo običajno, in opisuje z rokami nepredvidljive krivulje, ki jih spremlja z nakloni glave in valovi telesa. Ustavi se pri posteljni končnici; boleče stopalo ti je za ograjo razkrito; zviješ se; »Boli?« sočutno vpraša; njegovo nagubano čelo se ti sklanja nad nogo; s stisnjenimi zobmi prikimaš: »Ne bojte se.« reče, »vas bomo že izvlekli«; vzravan te spodbudno svetlo gleda; ne utegneš se mu zahvaliti, tako iznenada se spet odkrade iz sobe.

Ko vnovič poskusiš zaspati, te vso noč budi pritajeno smejanje, ki prihaja skozi odprto okno iz stanovanj sosednje hiše: ker ne vzdržiš več, se nameniš pogledat k Dori, stari hišni svoje družine, ki je že dolgo nisi videl; v pižami smukneš na hodnik in na stopnice; ko prideš iz veže v prvo nadstropje, uzreš pred svojimi vrati neko postavo, približaš se — tema je, tako da ne moreš razločiti, kdo je, vendar zasumiš, da je Dora — in sum se ti potrdi; začuden ugotoviš, da je precej visoka, višja, kakor bi ji prisodil po spominu, in da očitno ravnokar prihaja iz tvoje sobe (ver-

jetno jo je zračila in pospravljala — dal si ji ključ) — srečen, da jo vidiš, jo pritisneš k sebi (Dora, šepeteš), prepusti se ti, toda vmes trmasto, zasoplo brunda s svojim večno nezadovoljnim glasom, da v tvoji sobi postelja ni bila postлана, da so stvari v neredu, itd. — zato skupaj znova odkleneta sobo, stopiš naprej in jo, ko jo še zmeraj objemaš, potegneš za sabo; obrneš se, stegneš roko, da udariš na stikalo; brž ko zažari luč — vmes še vzklíkneš: »No — zdaj, da vidimo!« — se ti zvrti v glavi, Dora te poskusi prestreči, toda znova te dobesedno vrže — »Zmeraj se bom tolkel proti svinjarijam!« zavpiješ; vse onemi; Marjeta, tvoje bivše dekle, poročena s političnim stremuhom, ki ti je poskusila ugovarjati in te prijateljsko spreobrniti na pravo pot, odstopa korak od tebe z brezkrvnim obrazom in z grozo v mandeljnatih očeh: na pol se ti smili, na pol ji privoščiš; nič skupnega ne čutiš več z njo, izključvana je kakor jastreb, lase, ki jih je nosila svobodno, da so se ji usipali na ramena, ima spletene v nemogočo kmečko figo in očitno se niti ne zaveda svoje grozne spremembe; tvoj učitelj je medtem že pritekkel; prime te za roko; zaveš se, da si uprizoril škandal; »O francoski revoluciji boste morali pa manj govoriti!« ti reče strogo in se ti hkrati prodirno zagleda naravnost v preseščene, nerazumevajoče oči.

Ko se nekega večera kakor običajno okrog devete ure napotiš v samopostrežno restavracijo na večerjo, te, medtem ko s pladnjem čakaš v vrsti, od zadaj nekdo potegne za rokav suknjiča; neumno pogledaš priletno žensko, ki je še nikoli nisi videl; obraz ima masten in blede, s kraterji v širokih licih, kakor ženske z burno preteklostjo; oblečena je slabo; pozdravi te z naklonom glave, pokimaš ji nazaj — kaj te pa stane? — in se obrneš; toda ženska te vnovič pocuka; ker je ne poznaš, a si ji odzdravil in se zato ne moreš delati nevednega, ti postane nerodno; ne veš, kako se boš pogovarjal z njo; medtem ko nihaš, kaj bi storil — ali ji odkrito razložil, da je ne poznaš in da si ji odzdravil zgolj iz vljudnosti, ali igral naprej zoprno vlogo dozdevnega znanca — te vpraša, ali si že dobil kaj novic; zazijaš se vanjo; »Saj ste gospod...« reče, ko opazi tvojo zadrego; zdaj se zmedeš še bolj; ne moreš se spomniti, od kod bi jo poznal, in ne gre ti v glavo, na kakšne novice meri: »Ah, vi me še ne poznate,« nadaljuje z najbolj medenim glasom, ki ga premore — pomoli ti roko »Kânova«; »Veste,« ti pojasni, ko si prijel njeno dlan, »jaz sem iz Starega dela mesta, nekaj hiš naprej od vas; govorila sem z Doro...«; kri ti buhne v glavo; strahoma se ozreš naokoli, ali te kdo pozna; oddahneš si — hvala bogu, nobeden ti ni znan niti na videz; »Tako?« ji odvrneš z igrano zavzetostjo, trudeč se, da bi ti glas zvenel kar najbolj malomarno; zaupa ti, da je dobila od nje pismo, in medtem že brska po oguljeni torbici, da ti ga pokaže; med večerjo ga prebereš in ji ga vrneš — staro je, nič posebnega — enolončnico kar zmečeš vase in se na kratko posloviš; odtistihdob jo srečuješ na cesti in iz zadrege pozdravljaš; sprva ti odzdravlja, potem te začne prezirati; nisi si na jasnem, ali zato ker je kratkovidna ali name-noma; sumiš, da te obsoja, ker nočeš ničesar več imeti z njimi; nekega dne, ko koračita skupaj z Radom na kosilo v bližnjo gostilno, jo uzreš,

kako vama prihaja naproti, prvič da jo srečuješ v družbi; strahoma pomisliš sam pri sebi »Menda me ne bo napadla kar v javnosti?« toda kot po navadi se naredi slepo in te tako odreši moreče skrbi (stoji na spodnji stopnici mestne hiše in gleda proč na trg — v prvem hipu si se zmotil, ko si mislil, da prihaja); že naslednji trenutek pa vaju prehiti in se medtem obrne k tebi, očitno, prav izsiljujoč pozdrav, da si ji prisiljen ustreči; takoj ti začne šepetaje, skrivnostno razlagati, češ — sobota je — da bi bilo dobro — za otroka — da jutri odpotuje — če bi hotel, da je zdaj priložnost — kimaš ji, komaj čakaš, da bo šla naprej in že opustila svoje namige, ki jih dopolnjuje še celo s takimi izdajalskimi podrobnostmi, kot so imena krajev: Nova Gorica — toda ona se ti prijazno smehlja s svojim sivim, z vazelino namazanim obrazom, lasje so ji zavezani z rumenim svilenim robcem, kakor takoj po kopanju ali pred spanjem ali po vstajanju, da te Rado že zmedeno, nerazumevaje, pozivajoče pogleduje in ti je čedalje bolj nerodno, tako da ji — tej spaki — čedalje živeje prikimuješ, da bi jo že pomiril v prepričanju, da se strinjaš z njo v vsem, naj reče karkoli, vnaprej in popolnoma strinjaš — toda kakor je videti, jo vznemiri prav ta tvoja nepričakovana pripravljenost, ker zdaj misli, da se mora s tabo domeniti za vse potrebne podrobnosti glede odhoda — nagne se, da bi ti bila čim bliže in bi lahko razumljiveje nadaljevala zaupni pogovor, sama sta — Rado je zaostal (iz obzirnosti, ali ker mu je postalo že preneumno ob občutku, da je odveč) — sunkovito skreneš v stran, malodane stečeš in jo izgubiš iz vida; Rado te zdaj dohiti, da hodita spet vštric; reče ti: »Boš torej šel?« Udari vate kot strela z jasnega — obupano zajecljaš nekaj v odgovor, medtem ko tehtaš možnost, da mu je vse znano, kar se ti zmeraj bolj kaže kot gotovost ravno zaradi svoje zastrašujoče vsebine — da je ves čas vse vedel, pa se ni nikoli izdal niti z najmanjšim namigom — »Ampak saj boš moral, ali imaš?« ne slišiš ga dobro, kaj še naprej rine vate s svojim zaskrbljenim, zvedavim obrazom; končno vendarle opazi, da ti je več kot mučno; obmolkne.

Ko se vrneš s kosila domov, zveš, da so čez vrt napeljali vrvi; greš jih gledat; v loku visijo od strehe do strehe, podobne žicam električne napeljave, le debelejšje; svetijo se srebrno kovinsko; naslednje jutro vidiš, da še zmeraj visijo; motne, kot da so tačas oksidirale; zbojiš se zase, ker ti utegnejo naprtiti, da si sodeloval v tej akciji (kako naj tudi dokažeš, da nisi?); zasvetlika se ti, da bi jih bili lahko napeljali iz maščevanja, da te razkrinkajo, zato vprašaš:

»Zakaj pa to?«

»Saj boš videl,« ti odgovori brezbarven glas; priti je moral z rebri za zidom, ker na vrtu nikogar ne vidiš.

»Na also, und was soll nachher darauskommen?« vprašaš v nemščini, ker ti je tako nerazložljivo zakaj padlo na pamet — da bi užival v zvenu tega jezika in v njegovem načinu izražanja.

»Nicht.«

»No, in kaj sledi iz tega?« ponoviš vprašanje v slovenščini.

»Saj si si napisal, poglej!« ti šepne glas iznenada čisto od blizu, da začutiš na vratu dih. Ne upaš se ozreti. V svoje začudenje držiš v roki košček papirja, poneseš ga k očem; na njem je črno natipkano: pravilni udarec črepinje.

Odrepe dlan leve roke, da ti odkrije bled, porozen mineral; stvar ni videti nič posebnega (spomni te na porfir) in zato jo začuden pogledaš, čemu ti to kaže; »To rase v Sahari,« pove; vzameš ji kamen z dlani in ga začne ogledovati; vzlic na oko gladki površini je hrapav, poleg tega je tudi dokaj nenavadno razraščan (krožničast svečnik z ročajem, v katerega je posejana bogato pokapana sveča); »Puščavska roža ga imenujejo,« spregovori, »pravijo, da zrasede iz odlomljenega kosa, če ga zagrebeš, spet nova;« vrtiš ga v rokah — v resnici, če ga pogledaš, spominjajo izrastki na kosmuljaste liste. Vrneš ji kamen v zahtevajočo dlan; medtem hodita po asfaltni cesti, ki se spušča, dan je sončen; na desni strani (ob kateri ti hodi) strmo pada skalnat, s pritlikavim bodičevjem zarasel breg, na drugi strani suhe kotanje se navpično vzdignejo skale, v katerih zavetju se bohoti mediteransko rastlinje; »Kaj je tisto?« vprašaš in pokažeš z roko; »Agave,« ti odgovori; hodita naprej, stopata hitro; na skrivaj to pogleduješ; lica, ožgana od sonca, ji buhtijo; odmakneš pogled — ne vzdržiš, da bi jo še dalje gledal — a komaj ga pomočiš v srebrno raztaljeno sinjino, ki se ti na obzorju zliva k nogam, se spet napadalno ozreš; z nasmeškom jo meriš, ali se bo kako izdala, da ve, da jo gledaš; zdi se ti, da je za spoznanje bolj sklonila glavo: stegneš se z vsem telesom proti njej in jo z ustnicami zadeneš na lice; spet jo zadeneš; niti za hip se ne ustavi, tudi ne upočasni koraka, samo obraz odvrne; noge ti kar same od sebe zaplešejo, razposajeno, zdaj oddaljujejo, zdaj približevaje se ji, kakor je v koraku dohajaš, medtem pa ti — ne more biti dvoma — med smehom obrača proč obraz, stopata še hitreje — znenada

obstane; z nepremičnimi očmi se zazre vate; primeš jo za podpazduho, ker sama ne zna hoditi. »Boš ostal še naprej z mano, čeprav sem slepa?« te ostro vpraša, pripravljena na vse, medtem ko se odločno zasuka in ti iztrga roko; napeto čaka, da boš odgovoril; oči, tedaj se divje ugrizne v spodnjo ustnico in bruhe v žolčen, izžrt krohot, poln prezira; nezadržno jo stresa, zvija, ko mora gledati pred sabo tvojo izgubljeno in otrdelo prikazen — počasi

se oddaljuje, medtem pa se ves čas z nasmeškom, potuhnjeno ozira čez ramo, da bi se še do zadnjega naužila tvoje neogljenosti in majhnosti

ko pa se čez čas znajde v bližini s svojim zaročencem, ga zapusti in in pride k tebi, da se te naskrivoma dotika: njena roka se nehotoma obdrsne ob tvojo, v zagonu nagiba ji telo trkne s tvojim, ko skloni glavo, te po licu obdrsne las; željno iščeš prilike, da bi se pred njo postavil; v sosesčini se udeležiš mitinga in stopiš na govorniški oder; ko vse pozoveš na boj zoper vašega sovražnika, nadaljuješ s povzdignjenim glasom (veliko ti je do tega, da bi te slišala): »Vsakdo od nas ima svojega nasprotnika; biti se mora z njim do zadnjega vlakna in se ne sme nikoli pomiriti, zakaj le tedaj živi; pod nobenim pogojem pa ga ne sme sovražiti — bojevati

se mora s sveto jezo!« zmagoslavno zapustiš tribuno, spremljan od vihar-
nega ploskanja; povabita te na večerjo; med večerjo se na koncu stola
držiš skrajnje zadržano; znenada zaročenec, ko ti poda skledo s krompir-
jem, kot za šalo omeni »Tvoj nasprotnik, kot si želiš«; ona se živčno-
ironično zasmee; zastrmiš se v krožnik in zardiš do lasnih korenin ter
zmedeno zajecljaš v brado nekaj, kar naj bi izražalo protest; zaročenec
te sklonjen čez mizo hudomušno napeto opazuje, medtem ko se — razločno
vidiš — ona nagne k njemu, mu položi glavo na ramo in reče z glasom,
raskavim od hrepenenja in dovolj močnim, da moraš slišati: »Si moj?
Vedno moj mili.« Tega ne preneseš — brez besede vstaneš in greš. Ko si
naslednji dan dopoldne pridete na travniku, po katerem se sprehajata
z roko pod roko, dovolj blizu in postane molk med vami že mučen, ga
znenada drzno vprašaš, kako se imenuje vinsko rdeča roža, ki rase na
steptani poti; ona takoj pride k tebi in — ko počepneš ter vzameš cvet
med sredinec in kazalec, da ga pokažeš — počepne k tebi; on se malo-
marno ozre in reče, da je trpinovka, ker krvavi, in gre po poti mimo vaju
naprej; ti pa prijemaš cvetove, ki rasejo naokrog, drugega za drugim in
kličeš za njim, ali ve tudi za imena teh — ne da odgovora — počasi se
oddaljuje; čedalje jasneje čutiš, kako si brez moči, in že se ona zravna
in steče za njim
tako prihaja

Drži se pri dnu, v bolj kalni vodi pod spolzkimi kamni, toda razločiš
jo dobro: z mesnatimi prsnimi plavuti je prilegla na dno in tako diha;
dolga mora biti najmanj komolec, za to svojo dolžino je lepo zalita;
okoliški prebivalci pravijo, da žive tod zlate ribice, vendar kar jih vidiš —
od časa do časa se ti zažene med noge cel trop majhnih in srednje velikih
— nobena nima tistega živega nežno rdečega leska, značilnega za to izroj-
eno pasmo; vse so umazane, rjave, kamor pogledaš, nikjer ni ne duha
ne sluha bodisi o kaki rdeči barvi, bodisi o rumenem odblesku; to je v
resnici nenavadno.

Take umazane barve je tudi velikanka, s katero se gledata: nagnusna
je, s svojo nagnusnostjo ti nezaustavljivo priklepa oči nase, vendar če
se zbereš in jo hočeš gledati z razsodnejšimi očmi, medtem ko se ti,
spojena s tlemi, skuša pritajiti, si moraš priznati, da si že ničkolikokrat
videl neprimerno gnusnejša vodna bitja in da te moti v resnici le obliko-
vanost, ki ji je lastna, da torej navsezadnje sploh ni gnusna — toda stvari
to ne spremeni nič: pogled nanjo te slej ko prej razburi tako zelo, da ga
moraš precej odmakniti, in hkrati tako vznemiri, da ne vzdržiš, da bi se
že naslednji hip ne ozrl spet k njej; pri tem pa ne počenja ničesar, s čimer
bi te lahko posebej pritegnila — samo kdaj pa kdaj zdolgočaseno, komaj
zaznavno razpre debele lape, ki kakor da ji na drugi strani zarobljajo
žrelo in pcedi poleg sebe slino, nekakšne sivkast izloček, ki se v vodi
tanjša in se ji zato nabira razen ob gobcu tudi še ob trebuhu; če bi že kdo
postal pozoren na ta pojav, bi si ga ogledal dvakrat, največ trikrat, potem
pa šel naprej svojo pot in jo prepustil usodi, morda bi jo za slovo še
prepodil — kajti strašno je lena: lagodno se prepušča prelivajočim se

valčkom, da jo zanašajo zdaj malo v levo, zdaj malo v desno, in se sploh ne gane izza podolgovatega sivkastega kamna, ki ga po vsem videzu uporablja za kritje; zelo je siva, meževna, zato dosti svetlejša od svojih liliputanskih, gibkih sorodnic, toda tudi tu in tam med kamni znenada zablisne nad sivim dnom — pravzaprav kar mrgoli teh bliskov, in ko se še pazljivo nagneš nad tekočo, veselo razbrzdano površino, uzreš tako na nešteti hrbtih kot na trebuhih ozke h koncem zašiljene proge, podobne pilam; vtis dobiš, da je vsa ta golazen, ki se ti suklja med stopali, nekakšna požrešna paglavska zalega, obvladana od gona po preobrazbi; z na novo vzburjeno radovednostjo poškiliš k svoji sosedi: očitno sta se ji siva pasova na hrbtu in trebuhu z rasto širila, medtem ko se rjava površina ni, ali se je samo neznatno, tako da sta ji na koncu ostali od nje samo dve temni lisī ob straneh; ena od teh te je morala v začetku zavesti, da si si ustvaril o njej zmotno predstavo, češ da je prav tako umazano-rjava kakor mladi rod; zdaj vidiš, še ta ni ves, zanjo pa sploh nimaš druge razlage, kot da je takrat ležala na boku in da se je tačas obrnila.

To te navda s tesnobo, znano ti je: odmaknjen in tuj občutek, da se je nekaj zgodilo, a se ne moreš ničesar spomniti — kamor pogledaš, povsod samo prod in pritlikavo grmičje, ki se priklanja in predaja trepetu; občutek imaš, da bi moral v dosegljivi oddaljenosti uzreti vznika s parom konj, kako naklada na voz vlažen pesek, ali vojake na konjih, ki se brez premisleka poženejo v vodo, da jim brizgne do pasa — nič takega ni in tudi zgodi se ne; prisluškuješ, da bi morda ujel kake zamirajoče zamolke glasove, ki bi ti napovedovali kaj od tega, ali vsaj dajali slutiti — samo šum vetra v drevesih na zaraščenem, bogato zelenem bregu za tabo ti boleče vzbudi nejasno slutnjo o glavnem rečnem toku, ki da se mora valiti sam — daleč onkraj vseh teh mrtvih rokavov in sipin, ki ti utrujajo oko in duha; ne ganeš se: dan je sicer lep, toda sonce je brez moči, nihče se ob tem času ne kopa; nikogar ni; znenada te prešine, da tudi nikogar ne bo; ta zapuščenost se vleče proč od tebe — enolična pokrajina, obsijana z milimi žarki poznopoldanskega sonca, skupaj z jasnim nebom, ki te pokriva, narašča, stopnjevito, v neslišnosti zmeraj bolj neslišna, kot se sunkovito širi v vse bolj raztezajočih se krogih, v daljavi zmeraj bolj daljna; v katero stran se obrneš, si izpostavljen vse hitreje pritekajočemu valovanju tal, ki se v potresu nepremakljivosti v stiku lomijo z nebom; ničesar ne dojameš; z zadnjim naporom vzdigneš nogo in suneš proti njej, ne odzove se; šele zdaj ti seže v zavest — pošast z dna, pred katero te je bilo zmeraj groza, da ti bo odtrgala spodnji del telesa — kakor senca na dnu; v zamišljenosti si hotel in zabredel na sredo, ko se nikoli nisi maral ločiti od brega; zakaj medtem ko si visok stal nad valujočo temno ploskvijo in užival ob pogledu, kako ti leži pred nogami in poljublja prste na njih, si jo v dalji pod negibno, zapeto širjavo na sredi zaslutil za temo globin, kako se kot gostejša tema nepotrepljiva nejevoljna mota. Brnil si v ljubki val, da si ji dal vedeti, da te ne bo izmamila, ali pa si ji, kadar te srd ni zaslepil, v zasmeh nastavil nogo, da ti jo je vneto oblivala; kadar si se čeznjo peljal, varno spravljen v motornem čolnu, ti je bilo v nepremagljivo naslado, če si ji z dlanjo drsel

po sinji gladini in jo tako dražil; kadar pa si se spustil v vodo — da se spereš ali ohladiš — si vedno na novo grozljivo občutil nenadno spremembo, ki se je zgodila s tvojimi nogami: brž ko so pod sabo izgubila trdna tla, si namesto njih imel par porazno nebogljenih štrcljev, ki si jih le z neprenehnim suvanjem obdržal na površju; vedel si, da samo čaka na njihov vztrajno migljanje; tudi nisi dvomil, da ji morajo, če jih zapazi, s svojo nesramno mičkenostjo in samozagledanostjo do organizma razdivjati slo po krvi. Zato si jo, če si se kako po naključju znašel nekoliko dalje od brega, kot si bil vajen, brž ko si se ovedel, ubral s skrajnimi silami nazaj, slute jo z žgočo bolečino v križu, kako se skokoma meče za tabo, in se nisi prej oddahnil, dokler se nisi ves izvlekel na suho. Ko si se nato ozrl, pa si zagledal za sabo spokojno nakodrano gladino in brezskrbne kopalce; za nobenim drugim, manj idiličnim videzom bi je v takih trenutkih ne mogel jasneje zaslutiti; resda se ti je kdaj pa kdaj odprl razgled na mrko, brizgajoče valovje, da si začutil, kako ga iz onemoglega besa vali nate, vendar se je ob takih prilikah izdala preveč surovo naravnost, da bi ne izgubila nekaj na prepričevalnosti, s katero se ti je razodela, kadar je ostala prisebna in te hotela prevarati. Takrat si jo uzrl, kako preži nate: kakor pajek, ki je razpel mrežo in se skrila pod list, potuhnjena v zadnji temi, da bi ubežala tvojim očem — iz tega mraka je lezla predte: ogabna, obla žival — neznanski proteus, po dimenzijah, zlasti pa po nosu in sanjsko zanesljivem drsenju podoben Zepelinu Hindenburgu — kakršno so baje tudi fotografirali v L. . . jezeru, ko se je bolno blede trup sredi noči prevalil nad razburkano površino, zasijal in izginil.

Zdaj jo vidiš samo še kot skozi valujočo tančico: zeleno, razpokano, ko da ji odstopa luskasta povrhnjica, na kateri se ji je zaredila pravcata flora — cele kulture lišaja in mahu; na sipastem dnu razpoznaviš bele kamenčke, čez katere se morajo valčki že peniti; vsenaokrog se tla vzdigujejo v vse večjih valovih, ti pa stojiš in se ne premakneš. — Večeri se.

Naslovi odstavkov: čistost, čevlji, skrivnost, blaznost, misel.

Allegro barbaro

I.

*Kateri nemir katerih zidov
katerega nadaljevanja v močvirju
kateri parter katere vrednote
katero upanje na žetev
katere kobilice so obrodile pustinjo
katere bilke dajo mleko
katere sok mojega brata
kateri mlaj slačenje videza
katere lupine sem pustil na soncu
v katera usta po katero sol
v katero telo sem se zavlekel
v katero nožnico po kruh
v katero bitko
Kajti je pesem ko da bi bila
je pot od konca do kraja
ko jaz umrl bom da bi bila
kajti je zvon kò da bi bil
je zvon ki bo utihnil
kajti je padanje plodov
ko jaz in ti ki bo utihnil
kakor je pesem da bi bila
kakor nas izpira deževje
in golta požar
kajti je vietnam moje ljubezni
kakor je padanje plodov
ko jaz umrl bom ko da bi bil
od konca do kraja in čez
Kajti so kraji ki so mi znani
ne da bi jih videl v življenju
so čezinčez so kraji
so moje oči ne da bi jih videl
so čezinčez so reke rib*

oči ki jih poznam
so rane sveta so kraji
so čezinčez oči so reke
so kakor imena oči
oči so kakor imena krajev
so kraji kakor so imena
moje ljubezni so imena
ugaslih oči

II.

Obstopijo nas trave zazidajo
vseeno kolikšna mlakuža
ali insekti panterске vztrajnosti
pomendrajó zmečkajo s petami
na naše zdravje srkajo pismo materi
ženi o božiču z veliko bonboniero
pod pazduho svojega neba prosim
odpuščanja ker se ne obesim ostalo
pa naj bi bilo vsaj poezija
za vsakršni okus vsakdanjo rabo
sočno zdravo proletarsko
kakor bi bil svet izravnán
znova vstane Eukleides in meri naj
to neizmerno ploskev časa
prevaran zgrozen izpahne si jezik
oči in sluh izpahne si vse
in se umakne v bolj udobno ne-
bivanje od tega ki vpija po-
trpljenje in vdanost vsega kar je
na vrsti nenehnega nadaljevatnja v
prekinjanje zato zatiskamo oči
dasi smo na brezizjemni vrsti
že sklopljeni in neučinkoviti
hrapavi z ogorki v ustih in pijani
križ božji gre za nami in korobač
zahodno-vzhodni ogenj sami smo
iz kroga v krog se oži ogenj
sami svoj pogin obremenjeni z vero
da se bodo božiči spravili med sabo
da se bodo vendar spametovali
in odšli domov na zapeček dremat
to največ kar zmoremo razen od-
povedati se brezglavo padati
brezroko breznogo skratka brez-
udo za najvišjo možno ceno

osvobojeni odrešeni svoje teže
za ceno ki vrača pomen in vrednote
ugodnejše predaje za zdaj še nemožne
nedosegljive in daljne ustrezne
najbolj predoru svetlobe pod površino
videza in dokončni sprostivni teme

III.

Nekaj naposled Sisifu preostane
navsezadnje mu zmerom nekaj ostane
in ko sešteje je dosti za nadaljevanje
in še za kakšen dobiček povrh
tako je vsaj na boljšem od drugih bitij
sekira njegovih smrti ne bo otopela
in gora ki jo znaša skupaj ostane
čeprav mu jo dež sproti izpira
in mu med nogami uhaja nazaj
v blato nesmiselnega ravnotežja
ali si bo izpodkopal brezno
in ga bodo izdale neogibne ribe
se bodo uprle trte in vsakdanji kruh
in zrak izgubi pomen metafore
postane neraben za poezijo in za ptice
v drugih ozirih sam postane tisto
kar so bili drugi njemu
ujede ga gojijo v akvariju
postane krotek in razumen
ne vznemirja se zaradi sekire
in zaradi plotu
svet samo menja gospodarje
iztrebiti je treba volkove
konjem vzeti prostost
psi bodo dresirani
polja obdelana
kajti odločilna bo vojna z insekti
to so angeli smrti
angeli ki uravnavaajo naše bese
angeli krotivci
v belih modrih rdečih zelenih haljah
konji ne dajte se obvladati
tulite volcje zaradi svojega gladu
trave se maščujejo za svojo služnost
ribe se maščujejo za svoje skelete
zemlja za svoje pustinje
nebo za svoje osiromašenje

IV.

Lahko da je svet sploščen
njegova oblina je samo dekorativna
sled kaotične preteklosti folklor
vkljenjena v tankočutne predpise
da bi vse služilo
določenim namenom ob določenem času
tako torej čakajo na mrtvi straži
eksponirani ostanki poganstva
smotrno tempirani skrbno polirani
obriti umiti skratka negovani
vendar so prisege za to
da bi mogle biti prelomljene
vsak čas se uprejo bronasti jezdec
planejo s strašnim zvenom
med pravoverno ljudstvo
okrutni in neranljivi obvladajo svet
sonce se potlej topi na njihovih ramah
zvezde kapajo z njihovih čel
iz njihovih ogromnih dojk kapajo solze
kajti se tankovske brklje jalovo zvijejo
in se razlezejo v naročje prvobitnosti
predvsem popustijo okovi prostora
in se krčijo na vedno manjši obseg
tako namesto volka dobimo psa
namesto neandertalca pa homunkulusa
da bi se mogli dvigniti za stopnico više
nasproti breznu
vsako pristajanje na vrnitev
vodi k sramotni pogubi
četudi je pot ista in je psom odpuščeno
ni odpuščeno tistim ki še niso psi
za njihovo pasjost
Samo zato so okovi
da bi mogli imenovati prostost
Samo zato so ptice
da bi pogumno valili kamenje proti vrhovom
ki jih izpira čas

V.

Naposled je pripeklo sonce
naposled so priteklo sence
Poletja so zdaj poplavljeni in lahko gredo
Na lepem je preveč luči

Tako ob premenah dob izginejo premnoge vrste
 izginem tako v svojem brlogu
 potem ko sem izcedil kožo
 in jo razobesil na pajčevino

luč lahko odteka	lahko izginejo
lahko se odcedijo	na pajčini visijo
v brlogu brlijo	prekajene presušene
lupine sonca	dobe odtekanja
mojega brata	usta soli
poplave pajčevine	izgon poletja
premena kože	obešene vrste
brnje brloga	brnice boja
borišče boršta	uborni bori

bori ubori bori

bogi ubogi bogovi

Bozi

besede pokopljejo vase prvotni pomen

govoriti se pravi nadomestiti

ljubezen ali ubijanje

glad bolečino strah pogin

pomeni razpeti novo plast prsti

v nadomestilo za izgubo korenin

za iztrganost iz površja zemlje

za izdajstvo stopal in peruti

za izdajstvo misli

Pesem zaljubljena v svoj sončni prostor

razdvaja besede

med prenehanje in nadaljevanje

tako so zidovi ki morajo biti in vztrajati

kakor so tudi takšni ki jih ni treba

ki jih ni treba več ali ki jih še ni treba

Je cesta ki vodi v Dajlo

in hkrati ne vodi nikamor

kajti vodi od konca do kraja in čez

od groze zaradi izvrženosti na suho

do odrešitve v nemožnem bivanju

in predvsem ostaja tukaj

v nepredirni plasti

upora proti nasilju barbarov

in čez

VI.

Pesem ne zadošča ljubezni ali naj

strasti so ostale na svojem pogorišču

kruh ne zadošča svobodi

ali naj

zaorali smo v brezno svojega upanja
 ptice ne zadoščajo nebu
 orožje je skrhan
 močvirja ne zadoščajo ribam
 polje je ranjeno do stržena
 rojstvo ne zadošča življenju ali naj
 dom je izgubil temelj
 roka ne zadošča ustom
 pot je izgubila zibelj
 ljubezen ne zadošča rojstvu ali naj
 bitke se nadaljujejo
 zemlja terja semena
 zemlja terja sokove
 zemlja terja vračilo ali naj
 pesem ne zadošča za nadaljevanje izbire
 ampak pojemo
 ne zadošča ognjišču ne zadošča ljubezni
 ampak rodimo
 ne zadošča bitki ne zadošča svobodi
 ampak orjemo
 ne zadošča strženu ne zadošča močvirju
 ampak brusimo sekire
 ne zadošča slemenu ne zadošča ustom
 ampak ubijamo
 ne zadošča semenu ne zadošča vračilu
 ampak nadaljujemo pesem
 popijemo močvirja
 ostane pustinja
 pojemo kobilice
 posejemo smrt
 požanjemo življenje
 po indokini po ameriki po evropi

VII. konec

Takšna je bila pot,
 to pa je konec.
 Treba se bo pogovoriti o tem,
 ali pa bomo samo cvilili
 kadar bo premalo olja, in rjaveli.
 Povedal sem nekaj stvari, dasi bi želel molčati.
 To ni le retrospektiva nekih izvršenih korenin
 iz neke pretekle dobe nekega požara,
 ampak vsakdanja sedanost in jutrišnjost.
 Ljudje so panično tekli, da so se tresla tla,
 gozd belih, črnih in zelenih teles,

golih in golorokih.
Kaj pomenijo ti ljudje, kaj pomenijo ta tla in
ta gozd, psi, ki se podijo za bežečimi,
kaj pomeni ta gonja, ki ne preneha,
krik sredi noči, v kateri ni oddiha.
Slišal sem, da tisti, ki pade,
sam daje svoje roke pobesnelim gobcem,
da pri tem ne trpi in ne čuti bolečine,
ampak gleda z zanimanjem,
kako ga zmanjkuje med čeljustmi zveri.
Kaj pomeni ta brezčutna in otopela vdanost,
brezup vsega, kar je brez moči, in kar klone.
Zakaj dobi naposled vsak poraz
tako pretresljive človeške dimenzije,
četudi je zunaj človeškega:
sečnja gozda,
ali košuta, kadar podleže volku,
ali poplavljen polja
s kobilicami, ali s peskom, ali z vodo,
športno gojenje ali pobijanje živali
in sploh živinoreja, tako podobna
avtoeksploataciji človeštva, turizmu,
kanibalizmu, civilizaciji
in sploh umetnosti kot sredstvu
za kulturno zaslužjevanje.
Vprašanja niso namenjena nikomur
in ne jemljem si te pravice,
da bi od kogarkoli zahteval odgovor,
vas zanima poezija sama
in si pri tem ne želite neprijetnosti.
Vsaka podobnost s trubadursko Marijo
ali s fašizmom pa je naključna in nenamerna.

Onkraj in še dlje

Vladimir Kavčič

III.

Dimitrij je še naprej stanoval v stolpu, vanj sta se bila molče vrnila z Dankom po ogledu reke. Soba, ki so mu jo dodelili, je bila v enem od zgornjih nadstropij, tako so vsaj kazale okoliščine. Če se je namreč razgledoval skozi katero od treh oken, je globoko pod seboj videl medle obrise mesta. Silhuete so bile res le približne, strehe in zidove hiš je prekrivala gosta megla, kar za ta letni čas ni bilo nenavadno. Celo razgled na nebo je bil nejasen, zato je Dimitrij o tem, kaj je zgoraj in kaj spodaj, presojal le po ustaljenih občutkih. Njegova soba je bila na moč podobna prejšnji, vendar to še ni pomenilo, da je ista. Ker ni bila niti topla niti hladna, je bilo moč v njej kar udobno prebivati. Še pomembnejše kot to pa je bilo, da ni vedel, kam naj se sicer obrne.

V resnici ga ni nikamor mikalo. Po vrnitvi z mostu se je otopelost njegovih čutov naglo stopnjevala. Večinoma je ležal na vojaški postelji in brez misli strmел predse. Spomini so se mu vračali vse bolj poredko. V njih je videl druge može in celo nekaj žensk, kako se pogovarjajo, hodijo, tečejo... Vsi so mu bili znani, čeprav brez imen, pozirali so v nekakšnih prizorih, ki jih je režirala neznana roka. Njihove podobe so bile že blede, predvsem pa on ni bil več v nikakršnem odnosu z njimi. Krajšale so mu čas, kadar ni strmел v steno in kadar ni spal, a je imel zaprte oči.

Spal je mnogo in v kratkih presledkih, zato tudi ni več dobro razločeval jutro od popoldnevov, njegove predstave o času so bile sploh močno zakrnele. Edino, kar je zagotovo vedel, je bilo to, da so do tedaj minili še vsi dnevi in da v preddverju stolpa ni bilo napočilo še nobeno jutro, ki ne bi bilo smelo preteči. Tako sta s časom živela drug ob drugem, ne da bi si povzročala težave. Svoji odmaknjenosti in pogostemu snu je pripisal tudi to, da se v njegovi sobi ni pokazal nobeden od znanih, da ga nista obiskala niti Danko niti Srečko in da tudi vodstvo ustanove ni poslalo nobenega asistenta. K njemu so sicer prihajali, o tem ni dvomil, toda vedno tedaj, kadar je spal. Včasih, ko se je prebujal, je slišal nekakšne glasove, ki bi lahko bili tudi človeški, toda ko je odprl oči, so se bili že oddaljili, utonili so v nižjih nadstropjih, kjer pa je bil drugače popon mir. V prostoru so vedno ostali sledovi, ki so pričali, da nanj niso

pozabili. V enem kotu je vselej stal čist čeber, v drugem posoda s čisto vodo. Na okenski polici se zaloga kruha in sadja nikoli ni zmanjšala, včasih je bil tam tudi kak priboljšek, pol metra salame ali za otroško glavo debela kepa mladega sira... Vendar ta pozornost, ki so mu jo iz neznanega vzroka izkazovali, za Dimitrija ni bila zanimiva. Do hrane ni imel nobenega odnosa več, čeprav jo je v rednih presledkih trpal vase.

V takšnem stanju je preživel mnogo dni, ne da bi sam vedel koliko. Očitno so tudi za to skrbeli drugi, zakaj nekega popoldneva, ko se je prebujal, se glasovi iz njegove bližine niso razgubili, temveč so vztrajno naraščali. To pa je pripomoglo, da se je dokončno prebudil. Ko je odprl oči, se je nad njegovo posteljo sklanjal znan obraz, vendar je moralo preteči še nekaj dolgih trenutkov, da ga je dokončno spoznal. Bil je to obraz asistenta Dogen, ki se ga je komaj še spominjal, pravzaprav se ga je spominjal le še kot Dolgega Džona. Bela halja in bele rokavice so močno spremenile njegov videz, hkrati pa so tudi opozarjale na njegovo napredovanje. Prijaznost, ki jo je opazil na njegovem obrazu, je v hipu udobrovoljila tudi Dimitrija. Nekaj minut sta se nezadržano smehljala drug drugemu, kot da sta očarana nad nepričakovanim srečanjem. Prvi je spregovoril doktor Dogen, ta je Dimitrija tudi prijel za roko in mu otipal žilo.

— Kot lahko vidim, se vam je razpoloženje znatno izboljšalo. Če bi se skušali še postaviti na svoje noge, tudi ne bi bilo odveč...

Dimitrij je pri priči vstal, vendar se je moral oprijeti zidu, ker se mu je zdelo, da se mu bo omotica ta hip spremenila v vrtoglavico.

— Dragi doktor, je vzkliknil tako živahno, da je s svojim glasom še najbolj presenetil sam sebe, — moje stanje je normalno!

— Ej, to bomo šele videli. Doktor Dogen ga je potrepljal po rami. — Je hrana dobra? Postelja ne škriplje? Je zrak primerno čist in voda dovolj tekoča...?

— Vse! Vse! je planilo iz Dimitrija, kot da je nestrpno čakal prav to vprašanje.

— Ko sva že pri vodi, je z zaskrbljenim čelom in z dvomečim pogledom nadaljeval Dogen, — se skušajva spomniti tudi reke...

— Reke ni, je brez pomisleka odvrnil Dimitrij.

— Seveda, seveda, ga je spet potrepljal Dogen, kot da ga hoče pomiriti. — Precej pomembno je to, kako imenujemo tisto brozgo. Toda voda vendarle je. Za nas je pomembnejše, kaj mislite o njej, o bregovih...

— Resnično. Zdaj se je zamislil tudi Dimitrij. Ogleđ mostu mu je le še nejasno životaril v spominu. Zapomnil pa si je pot do njega, zato se ni mogel upirati želji, da ga ne bi znova obiskal. To je tudi takoj zaupal Dogenu.

— Ujemava se bolj, kot bi pričakoval, mu je pritrdil Dogen. — Hotel sem vas samo vzpodbuditi, zdaj pa vidim, da to ni dovolj. Glede reke namreč...

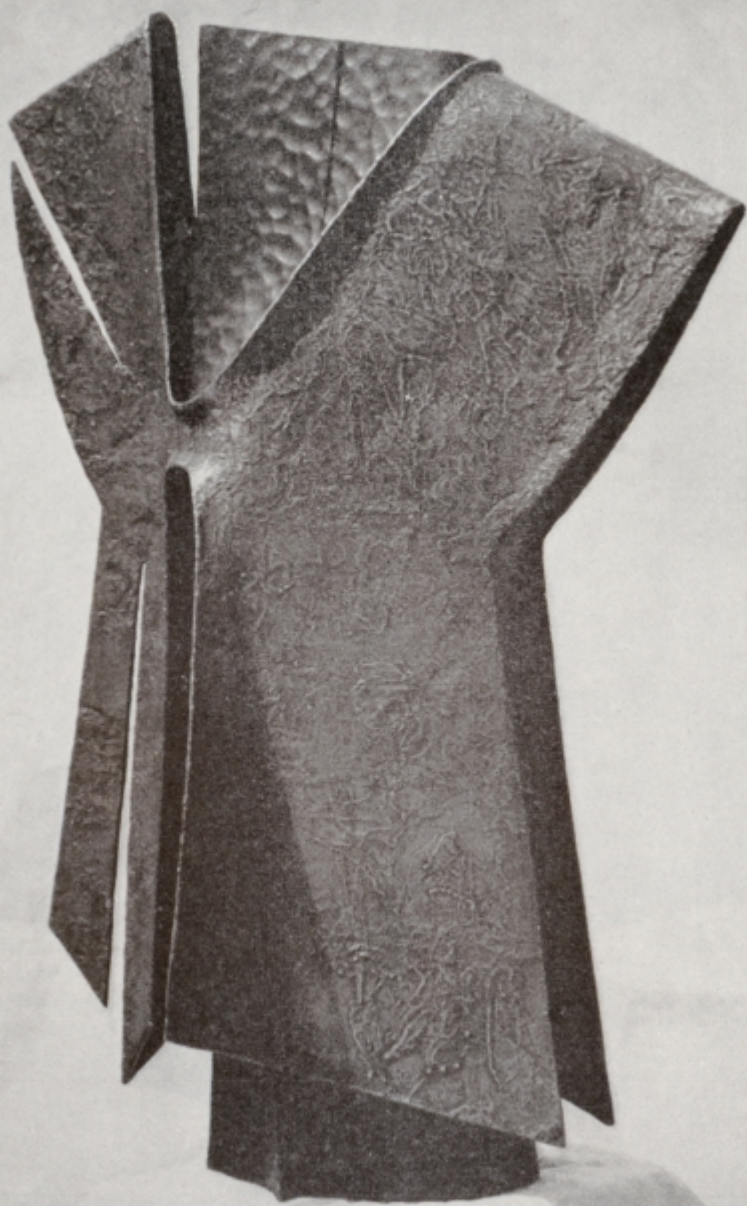
— Morda se pa le premika, mu je zaupljivo pošepetal Dimitrij. — Za milimeter, za desetinko...

PETER CERNE: *Skulptura XX*; *Skulptura XIX*; *Figura XX*; *Skulptura XXIII*; (*bron in les*), 1965

Dogen je namesto odgovora vzneseno razširil roke in pustil, da so mu takoj zatem spet omahnile k telesu. Po tem gibu je Dimitrij vedel, da se ne sme več obotavljati, temveč da mora takoj na pot. Odprl je loputo v podu, ki jo je bil opazil že prej, in stopil v jašek. Dvigalo se je zganilo tako hitro, da je komaj še utegnil stegniti roko Dogenu v pozdrav. Čeprav je bil tak spust že doživel, je zaprl oči in ni hotel pogledati vse dotlej, dokler se ni dvigalo ustavilo v veži. Toda veža ni bila tista, ki jo je že poznal. Ta je bila nizka, razsežna, a temna. Razsvetljevala jo je ena sama žarnica, ki je visela s stropa na žareči žici. Dimitrij je presodil, da je v enem od stranskih vhodov zato je pohitel ven da bi čimprej ugotovil, v katerem.

Toda ko je odrinil vrata, je z ulice najprej planil vanj oblak bele in goste pare, ki ga je skoraj vrgel na hrbet. Dimitrij se je opotekel korak ali dva nazaj, vendar s tem presenečenja še ni bilo konec. Komaj se je zravnal, že ga je zgrabil hlad. Razžarjene klešče so mu najprej preščipnile noge pod kolenom, nato so mu zmrvila zapestja, ledene igle pa so se mu začele zabadati v vse telo hkrati. Zvil se je v dve gube in se umaknil k dvigalu, da bi si tako pridobil nekaj trenutkov za premislek. Vrata so se zaprla sama in mraz je spet popustil.

Dimitriju je bilo popolnoma jasno, kaj se dogaja zunaj, vedel je, da letni časi tečejo neodvisno od njegove vednosti in sodelovanja, vendar je bil v tem trenutku zbežan ob tej ugotovitvi. Dotlej je verjel, da njegove korake lahko uravnavajo le predpostavljene ali možje iz spremstva, zdaj pa so se pokazale še sile, s katerimi ni imel izkušenj. Ker je menil, da ne pripadajo nobeni ustanovi, se z njimi ni nameraval sprijazniti. Hlače si je spustil nekoliko niže in si jih zatlačil v brezpetnike, da so mu nadomeščale nogavice. Glavo je stisnil med ramena in roke zataknil za pas. Tako pripravljen se je znova zagnal k vratom in jih odrinil s komolcem. Udarec z ulice zdaj ni bil več tako žgoč, toda megla mu je popolnoma onemogočila razgled. Ko je čakal, da bi se oči navadile nanjo, so mu noge že čisto otrpnile. Ko se je nekoliko razvlekla, jih sploh ni mogel več premakniti. Pomagal si je tako, da jih je premikal z rokami. Najprej eno, potem drugo... To pa je bilo mogoče le kratek čas. Nista mu namreč odreveneli samo roki, tudi led na cesti je bil tako gladek, da ni mogel naprej. Z vsakim naslednjim premikom bi bil že lahko izgubil ravnotežje in se zadržal po gladki ploskvi navzdol. Cestišče je namreč tu nekoliko viselo, kam, ni mogel presoditi... Zatorej mu ni kazalo drugega, kot da se vrne. Za kratek hip se je še ozrl okoli sebe in videl, da so tudi zidovi sosednjih hiš vklenjeni v debel led. Previdno se je splazil nazaj v vežo. Postavil se je pod žarnico, kjer je bilo še najbolj toplo, in čakal, da bi se zgodilo vse tisto, kar se mora še zgoditi. Nazaj v svojo sobo niti ni mogel, kajti dvigalo je bilo zaklenjeno. To pa je pomenilo, da se mora pokazati kdo s ključem.

Dimitrij je menil, da je dočakal pravega, ko se je skozi vežna vrata zrinila nizka postava v dopetnem ovčjem kožuhu, v valjenkah in z belo kučmo na glavi, izpod katere skoraj ni bilo videti obraza. Prišlec si je dolgo otresal škornje, potem šele je zagledal od mraza trepetajočega Dimitrija.

— Nič ne bo, je uganil njegovo prošnjo. — Ključe bi moral imeti vratar, pa ga nimamo. Počakati boste morali Danka. Razen če poznate še koga drugega . . .

— Nekoga, ki se mi je predstavil kot Srečko, se je domislil Dimitrij.

— Srečko? Srečko Prodajalec, to sem jaz!

Srečko je razgalil del svojega obraza in po njegovih potezah se je Dimitrij lahko prepričal, da je res to, za kar se izdaja.

— Čakala bova še precej časa, je povedal Srečko. — Tako je predvideno. Ohlajanje je za takšne narave, kot je vaša, zelo priporočljivo. Gotovo vam ga je predpisal doktor Dogen.

— Jau pa bi že skoraj verjel, da sem si ga nakopal sam . . . Pod tvojim kožuhom bi tudi jaz postal modrejši.

— Ta kožuh je nagrada za zvesto službo ustanovi, je pojasnil Srečko. — Prostoren je, da se lahko vsakdo greje v njem, na varnem in na toplem hkrati . . . Redki so, ki si ga prislužijo že v mojih letih.

— Ko sem bil še na oni strani mesta, je zamišljeno razlagal Dimitrij — sploh nisem videl nikogar v kožuhu. Celo načelniki, inspektorji in sekretarji so hodili v suknjičih.

— Tam, da . . . Ubadajo se z nepotrebni deli. Pripravljajo se pa, kot da nameravajo vrabcu izpuliti rep . . . Vrabec je žival, ki leta po zraku. Nekakšen ptič.

— Tudi ti si ptič, je hladno rekel Dimitrij, ker ga pogovor ni ogrel. Zeblo ga je že tako zelo, da ni utegnil dovolj hitro drgetati.

— Res se pripravljam tudi jaz za krajši polet, je priznal Srečko in se skrivnostno nasmehnil. Narava je pač hotela, da bom dosegel vrh, skromen vršiček, ki ga vi niste . . .

Dimitrij je razumevajoče prikimal in Srečko je nadaljeval:

— V kratkem bom v naši ustanovi prevzel pomembno mesto. Doktor Dogen in prek njega vsi predstojniki, to se razume samo po sebi, so mi sporočili, da od danes skrbim za mladce in dekleta, ki se zbirajo onstran ceste pri »Sovi«. To so tisti, ki skušajo zmanjšati ugled naše ustanove . . . Prevzel sem to dolžnost, čeprav ne morem reči, da sem jo popolnoma razumel . . . Dogen mi je zatrjeval, da je to za razgrajče velika čast. Jaz pa mislim, da je imel nekaj za bregom . . . Najbrž je opazil, da sem že doslej skrivaj hodil čez. Tam me marsikaj zanima, dva prijatelja sem si že pridobil in eno prijateljico . . .

— Doktor Dogen bo gotovo kaj ukrenil, če bo zvedel . . .

— On kar naprej poskuša, vendar pa zelo trpi, ker mu nihče ne nasprotuje. Včasih je bilo drugače, le redki so se strinjali z njim. Bil je tako močan, da je vsakogar prepričal, če mu je le prišel v roke. Vodil smo jih k reki, in kolikor časa je kdo držal pod vodo, tako dolgo mu je lahko ugovarjal. Seveda pa ga je medtem eden od spremljevalcev tiščal za vrat . . . Ko so se tudi najbolj vztrajni naveličali lokati vodo, so se začeli z njimi strinjati. Razen tistih, ki so si pustili rasti škrge . . . Izkazalo pa se je, in to že tudi Dogen sam ve, da je močan le toliko časa, dokler se bojuje. Odkrili so to njegovo slabost in so se mu pridružili. Nenadoma se je znašel med samimi prijatelji. Neprenehoma so ga vabili na čaj in na prigrizke,

pitali so ga s sladkorjem in z ljubeznivostmi, hoteli so ga utopiti v samozadovoljstvu. Čeprav jih je še pravi čas spregledal, ni mogel nič ukreniti, saj ni vedel, kdo mu je v resnici prijatelj in kdo se le prenareja. Začel je sumiti vse... Njegovo breme se zmanjšuje iz dneva v dan, ker starejše generacije admirajo, na mlade pa doslej ni računal, niti opazil jih ni. Mladi namreč kar molčijo, a jih je iz dneva v dan več. Sploh ne pokažejo, da se je kaj zgodilo. Odkar so začeli pljuvati okrog naše ustanove, pa je tudi Dogenu postalo jasno, da zamujenega ni mogoče več popraviti.

— S tvojo pomočjo bi še nekako šlo, je izdaval Dimitrij. — Če bi te zelo pokvarili. Mislim reči pohabili... Če bi ti odsekali roke in odrezali jezik... Rasti si že tako bolj pritlikave, ni čudno, da je izbral ravno tebe.

— Kakršen sem, sem po naravi, se je uprl Srečko. — Z menoj ne smejo več delati nobenih poskusov, potem bi se preveč razločeval od drugih. Ogibali bi se me... S tem pa tudi ustanove, kateri pripadam. Dogen to že ve... Nekaj drugega pa bi utegnilo zanimati tudi vas. Trije ali štirje mladi ljudje, s katerimi sem se že seznanil, se zanimajo za vas. Doslej so že nekaj slišali o vašem delovanju. Radi bi preučili vaše izkušnje, ne bi radi ponavljali vaših napak. Zato vas bodo v kratkem povabili na požirek. Med njimi je tudi neko dekle, ime ji je Ariana. Čeprav pri ženskah nikoli ne vemo, kaj nameravajo, je v tem primeru že samo ime obetajoče...

— Kar zadeva napake je najbolje, da delajo svoje, se je namrščil Dimitrij. — Nerad se pogovarjam s tujimi ljudmi. Drugih res ne srečam, vendar svojega odnosa do njih zato ne bom spreminjal. Tudi ženskam se ne morem posvečati, dokler se ne razgledam po tem delu mesta...

— Se vedno vas preganja reka? ga je pomenljivo premeril Srečko. — Nekaterim srečanjem se ne boste mogli ogniti. Na Ariano bi vas še posebej opozoril, prav na srce bi vam jo položil. Pravijo, da je ljubka. S tem pa je polovica že opravljena... Zdaj sem se že dovolj ogrel, lahko vstopiva! Srečko je s ključem, ki ga je že ves čas med pogovorom tiščal v pesti, zaškrtal po ključavnici dvigala. Vrata so se odprla in Dimitrij je naglo smuknil noter. Tako naglo, da se niti ni utegnil ozreti, ko pa se je, je že drvel navzgor, vendar sam. Srečko je ostal spodaj, vendar temu Dimitrij ni pripisoval nobenega pomena. Prepričan je bil, da Srečko zna skrbeti zase.

Ko se je spet znašel v svoji sobi in mu mraz ni več gledal kosti, ni čutil olajšanja. Tako kot v preteklosti so bila pred njim še vsa nerazrešena vprašanja. Njihovo število se je zadnji čas celó potrojilo, njegova zavest je bila že do kraja potopljena vanje, vendar ni več mislil, da bi s svojo vztrajnostjo sploh še lahko kaj spremenil. Vse je bilo odvisno samo še od drugih, ne da bi vedel, od koga. Vsi, ki jih je poznal, so vestno opravljali svojo dolžnost, zanj pa so storili vse, kar so mogli. To v njegovem položaju ni pomenilo dosti več kot nič... Zaradi potrebe po gi-banju in zaradi poti, na kateri so se njegove nepovezane misli še vedno mudile, je vztrajno koračil po sobi, najprej iz kota v kot, nato ob stenah. Kmalu je začutil, da ga to sproščuje zato je stekel. Tekel je hitreje in hitreje, kolikor mu je dopuščala sapa. Ko je začel hkrati še odločno mahati

z rokami, se je počutil tako, kot da mu nič ne manjka, kot da se ni nič zgodilo. Vračal se je pravzaprav v stanje, v katerem je bil preživel brezštevne pretekle dni, čas, v katerem ni ločil dneva od noči, čas, ki mu sicer ni nič pomenil, a je minil. Ko mu je zmanjkalo moči, se je ustavil ob oknu, obraz je celo naslonil na šipo. Topla sapa, ki mu je vrela iz pljuč, je zameglila steklo, in pogled navzdol ni bil več mogoč. Tako se mu je vsaj zdelo, ko pa se je hotel o tej svoji domnevi prepričati na naslednjem oknu, je ugotovil, da je steklo od zunaj že obloženo z debelim ledom. Po tem, kar je videl, je sklepal, da mesto zmrzuje od spodaj navzgor. Utrujenost mu je dopuščala le še to, da se je po najkrajši poti odvrnil k svojemu ležišču in pri priči zaspal.

O času, v katerem se je zbudil, ni sodil. Bil je še ves omotičen in se sploh ne bi bil skušal vzdigniti, ko bi ne bil čutil nepremagljive želje po hrani. V prostoru je bilo temnejše in hladnejše kot običajno v preteklosti, zato prvi hip niti ni opazil, da ob nasprotni steni leži še nekdo. Dimitrij je najprej segel na okensko polico, kjer ga je vselej, kadar se je spomnil nanjo, čakala hrana. Najprej je dosegel dve jabolki in eno od njiju je takoj zanesel v usta. Toda ugrizniti ga ni mogel, žgalo ga je v čeljust kot zledenel kamen. Ko ga je spustil na tla, se je s treskom razletelo. Drugo jabolko ga je peklo že v roki, zato ga je pri priči položil nazaj na polico. Na oknu je našel le še nekaj skorij, tako trdih, da jih je lahko zdrobil le s podpetnikom. Ravno tedaj pa, ko se je sklanjal k tlam in so se bile njegove oči že privadile mraku, je zagledal na podu zleknjeno temno postavo, ki je delovala nanj nenavadno tuje. Sprva sploh ni kazalo, da bi to mogel biti človek, bil je preveč sploščen in nenavadno širok. Dimitrij se je hotel prepričati, ali ga niso med spanjem premestili v drug prostor, zato je tipaje po tleh skušal najprej ugotoviti, ali je odprtina za dvigalo še tam. Našel je pokrov, ni ga pa mogel vzdigniti, in to je pomenilo, da se neznanecu ne bo mogel umakniti niti tedaj, kadar bi si to želel. Počepnil je in nekaj časa namakal v svoji slini trde skorje. K temu je bil prisiljen, ker so mu bile ostre bodice drobtin že tako razrezale usta, da se jih ni več upal požirati suhih. Medtem je seveda ves čas opazoval neznanca. Če je sodil po njegovi legi, je bilo videti, da spi. Toda od njega ni bilo nobenega glasu, niti dihal ni, in prav zato je še bolj privlačeval Dimitrijevo pozornost. Komaj je potešil prvo slo po hrani, že se mu je previdno sklonjen in po prstih približal. Čeprav v temni gmoti še ni našel ne obraza ne rok ali česar drugega, po čemer bi lahko sodil o njegovi usodi in počutju, ni več dvomil, da še živi. Možnosti, da bi živel v istem prostoru z mrtvecem, ni dopuščal, najbrž pa mu tudi ni bila popolnoma tuja, saj se je neznanca najprej dotaknil s kazalcem, in ko ta tudi potem ni dal nobenega znamenja, kar s celo dlanjo. Pod prsti mu niso ostale samo cunje, temveč še nekaj več, zato je postal odločnejši. Neznanca je preobrnil s trebuha na hrbet. Tedaj je ta tudi prvič zaječal. Dimitriju se je njegov glas zazdel bolesten, zato je roko odmaknil. Vendar njegova občutljivost ni bila umestna, neznanec se na besedo ni odzval. Ker je imel na obraz nabit klobuk, ga ni bilo mogoče spoznati, čeprav se mu je Dimitrij že čisto približal. Ne da bi sam vedel zakaj, je začel glasno govoriti.

Nagovarjal je neznanca, naj vstane in se preseli na posteljo. Prav tako mu je predlagal, naj bi se seznanila in skupaj skušala poiskati strežaja Danka, ki bi jima lahko priskrbel nekaj toplih odev in hrano. Čeprav Dimitrij teh stvari v resnici ni pogrešal tako hudo, kot je to skušal dokazati z besedo, se je kup cunj na tleh le zganil in dal od sebe prvi glas, ki je zanesljivo pričal, da ne spi.

— Hi, hi, koga slišim. Kdo se je vtihotapil v moje misli?

— Jaz sem, Dimitrij, če to ime kaj pove...

— Mene pa nisi spoznal po glasu? se je spet zahihital neznanec in si strgal klobuk z obraza. Z odločnim gibom ga je vrgel daleč od sebe, tako da mu Dimitrij niti ni utegnil slediti s pogledom. Ker je bilo v prostoru še vedno mračno, se je še bolj sklonil nadenj: vanj se je režal dolg, koščen obraz, obkrožen s temnimi lasmi in predeljen s košatimi črnimi brki. Spominjal ga je na enega od mož v progasti obleki, s katerimi je bil skupaj na mostu, vendar tisti ni imel tako košatih brk, bil je le še bolj suh in daljši.

— Čeprav nosiš masko, me ne boš prevaral. Glas imaš še stari. Ti si mojega gotovo že odpisal, zakaj jaz sem Žorž. Žorž, vratar z onega brega.

— Če si res to, kar trdiš, si postal ves drug, je ugotovil Dimitrij.

— Pošteno so me zdelali, res, je priznal Žorž. — Dovoli, da vstanem in ne zijaj tako prekleto zabodeno vame, se je zarežal in tedaj je Dimitrij prvič opazil, da njegov glas odmeva v prostoru, da ga je Žorž pravzaprav napolnim z enim samim stavkom. Tedaj je Žorž seveda tudi že stal, čeprav le nekaj trenutkov. Komaj ga je namreč Dimitrij preletel s pogledom od peta do temena, se je dvakrat trikrat zamajal, nato pa se je zrušil nazaj na pod in presunljivo zaječal. Dimitrij se je z vsemi močmi naprezal, da bi iz svojega razbitega in omrtvičenega spomina izkopal čimveč podatkov o njem. Ta Žorž, ki je ležal pred njim, namreč ni bil tisti Žorž, ki ga je on nekoč že poznal. Obraz ni bil njegov in tudi postava ne, še najmanj pa glas. Zato je skušal iz svojega spomina izbrskati še kakšnega Žorža, to pa se mu ni posrečilo in je še kar naprej strmel v domnevnega Žorža. Na tem je bila vrsta, da dokaže, kdo je.

— Spremenil sem se, je že res, je pojasnjeval Žorž. — Ali pa se me nočeš spominjati, ker sem pred časom nasilno posegel v tvoje življenje. Če imaš nekoliko rad sam sebe, si storiš lepo uslugo, če si včasih skrtačiš preteklost. Potem ni več na njej nobenega madeža, svetlika se kot dobro ohranjen kožuh... Da se ne bi narobe razumela! Ti si gotovo prepričan, da bi moral jaz imeti slabo vest. Ha, kaj je to? Pogovoriva se. Mi zameriš, da sem bil vratar v ustanovi, v katero so povabili tudi tebe? Si prišel vanjo, da bi ji služil, ali morda le zato, da bi jo skušal uničiti? Pravim skušal, zakaj nemogoče si je zamisliti kaj trdnejšega od nje. To si dobro vedel tudi ti. Trepetal si v pričakovanju, da bi ti vendarle dali nalogo, s katero bi opravičil obstoj... Tudi to, da smo te vrgli v vodo, je bila le ena od nalog ustanove. Da smo morali vreči tebe, pa je bil kriv tvoj načrt. To, da sva si bila blizu, ne more spremeniti nobene od navedenih okoliščin, lahko pa povzroči, da postanejo manj jasne. Kljub temu prijateljstvo

ostaja še naprej prijateljstvo. Odvisno je seveda od obeh. Lahko ti zagotovim, da je moje srce še vedno odprto...

— To pa najinim odnosom utegne škodovati, je zamišljeno ugotovil Dimitrij. — Nič ne de... Če res prihajaš z one strani... Sta inšpektor Kos in načelnik Stenovic še vedno pri zdravju? Je o Edvinu kaj slišati? Kako ta daje pomen svojemu vztrajanju, ko pa je že dosegel najvišji položaj in ne more pričakovati nobenih sprememb, razen tistih, ki si jih izmisli sam?

— Tvoja vprašanja sem razumel tako, kot da jim želiš dosti uspehov pri napornem delu. Tvoje želje niso brez osnove, žal pa se ne bodo v celoti uresničile... Zdravje inšpektorja Kosa naglo peša, zato si lahko privošči le manjše delovne zmage. Težave ima z notranjimi zadevami, prebavni trakt mu je skoraj v celoti odpovedal. Žre le še malo in v glavnem živi samo še od preteklosti. Nekateri mu to hudo zamerijo, ne morejo pa mu nič očitati. Pravzaprav mu tudi očitajo, vendar nikoli na glas in vedno za njegovim hrbtom. Sprejeli so dva čisto nova uslužbenca, ki se vadita v posebnem načinu šepetanja. Če bo načrt uspel, bosta šepetala za zaprtimi vrati, a ju bo inšpektor vendarle slišal. Tako bo zvedel, kaj mislijo o njem drugi, ne bo pa mogel trditi, da mu je bilo to uradno sporočeno. Vsi sklepi bodo njegova privatna stvar, prav tako tudi posledice... Izvedba tega načrta je bila zaupana Žanu, tvojemu staremu in zaupnemu prijatelju. Izbral si je najboljše pomočnike, kar so mu jih mogli dati. Za načrt se je baje zanimal celo načelnik Edvin, za njim pa stoji tudi nekdanji mornariški kapitan, ki čaka na izpraznjeno mesto. To je človek izrednih zmožnosti, ljubezniv in korekten, strog in dosleden. Predstojniki so že prišli do spoznanja, da je zanj vsak položaj, ki mu ga lahko nudijo, premalo pomemben. Za zdaj skušajo to brezizhodno situacijo reševati tako, da zelo hitro napreduje. Se pa vsi zavedajo, da bodo možnosti kmalu izčrpane. To je pravzaprav ena od poglobitvinih skrbi ustanove...

— Kje so že tisti časi..., se je glasno zamislil Dimitrij in povetil glavo. — Kaže, da si res Žorž, ves si še takšen, kot si bil. Duh ustanove sam, živa podoba organizacije. Človek, ki razume vse, ne da bi premišljal. Tvoje lastnosti so bile že pred rojstvom naročene za potrebe ustanove...

— Ti si bil vedno preglobok, je oporekal Žorž. — Preglobok in preoster. Vse bi bil lahko predvidel, vse uganil, nikoli pa se nisi znal ustaviti na primerni ravni. Vedno si imel prav, pa si vse zgrešil... To lahko trdim, ker deloma velja tudi zame. Zadnje čase sem se nekako zapletel. Pa ne vem niti tega, ali sem se v resnici... Da, seveda, prej še nekaj drugega. Vsi te pozdravljajo. Inšpektor Kos, mornariški kapetan, Žan, Enooki, Novinec in še nekateri, ki jih ti gotovo ne poznaš... Oni so me vrgli v reko. Natanko tako kot tebe, po istem načrtu in ob enakem obredju. Po naročilu načelnika Stenovica. Ta me je seveda prej poklical in me seznanil z nalogo. To, da so me vrgli v deročo reko, je pravzaprav moja naloga, ne njihova. Oni so jo izvršili, niso pa vedeli zakaj. Jaz sem to vedel, najbrž pa nisem vedel vsega tistega, kar so vedeli oni. Da odhajam, o tem so bili obveščeni že več dni vnaprej. Kot sem že rekel, tako so mi lahko naročali pozdrave

zate. Ko pa je nastopil čas, so opravili, kar jim je bilo naročeno, in zdaj sem tu.

— Mene niste obvestili vnaprej, je rekel Dimitrij.

— Res je, nismo te. Lahko te pa zdaj alj kdaj kasneje. Nenadoma lahko vsa preteklost dobi popolnoma drugačen pomen. Vendar od mene ne smeš preveč pričakovati. Ne prinašam ti nobenih novic, naročeno pa mi je bilo, naj ti povem, kaj se je zgodilo z menoj.

— Tudi iz tega sledi nauk, ki mi ga moraš še sporočiti.

— Da, je pritrdil Žorž. — Povedal ti bom svojo zgodbo . . . Nekega dne me je dal poklicati načelnik sredi noči. Odpeljali so me v neko vilo v predmestju, tam so si me pošteno privoščili. V kleti tiste vile, ki je zelo prostorna in obložena z usnjenimi blazinami, so spustili name trop psov neznane pasme. Na videz so bile to čedne živali, dolgodlake, ozkih gobcev in pametnih oči. Visoke, koščene . . . Ti psi ne znajo lajati, renčijo pa samo po navodilih svojih gospodarjev. Kot sem že omenil, so zelo bistro, to je razumljivo, saj so stalno v družbi naših načelnikov. Mislim, da z njimi hodijo tudi na lov, to je še posebnega pomena za njihovo izobrazbo . . . Ti psi so se torej zakadili vame. Načelnik in nekateri drugi uslužbenci so stali na balkonu in jih vzpodbujali, naj me raztrgajo. Tako so meni ustvarili videz, da mi gre resnično za kožo. Da je res tako, sem se lahko prepričal že naslednji hip. Mrcine so me podrle na tla, tako da so pomagale ena drugi. Medtem ko me je ena za ovratnik vlekla nazaj, me je druga spredaj potiskala na hrbet, dve pa sta me grizli po podplatih. V hipu so me torej razprostrle po usnju, medtem pa renčale, da sem okamenel od nenavadnega strahu. Postal sem tako trd, da me niso mogle niti gristi. Vendar so me kmalu ugnale, res, čudovito so dresirane . . . Vse po vrsti so me pomočile. In ko sem se tako dodobra okopal v njihovi mlaki, sem se kar razmehčal. Mrcine so me obstopile in me hkrati zgrabile na raznih koncih telesa. Vsaka me je hotela imeti le zase, zato me je vsaka vlekla na svojo stran. Kazalo je, da me bodo raztrgale, vendar to ni bil njihov namen. O njihovem končnem namenu niti ne morem soditi, prav tako ne o načelnikovih namerah. Pri tej vaji s psi je namreč hotel učinkovati le na gledalce, to mi je kasneje namignil. Psi me niso ogrizli, za kožo so me držali tako spretno, da je niso presekali niti z enim zobom. Vlačili so me sem ter tja po dvorani, dokler se ni zdanilo. Do tedaj so vsi gledalci od strahu in utrujenosti že popadali na tla in zaspali. Načelnik me je dal privleči v svojo pisarno po stopnicah navzgor, tudi to so zelo spretno opravili psi . . . Dolgo sva se pogovarjala, čeprav je ves čas imel besedo samo on. Jaz sem lahko od časa do časa prikimal, to mi je popolnoma zadostovalo . . . Kaj mi je pripovedoval, se ne spominjam, tudi mene je že premagoval spanec. Razumel pa sem poslanstvo, v katero me je posvetil. V drugih uslužbencih sem moral zbuditi nemir . . . Oni niso smeli vedeti, kaj sva se domenila z načelnikom. Morali so me začeti sovražiti, to pa ni lahko. V službo nisem hodil, vse noči sem prebedel v eni od kleti pri »Črni vešči«, nadlegoval sem načelnike po pisarnah, lazil sem za njimi na dom in se tihopatil v njihove spalnice, vse zaman. Nihče mi ni zameril, vsi so me še naprej imeli radi, trepljali so me po ramenih, kjer so me

srečali in me še vabili k svojim ženam. Kot da bi vedeli, da vse delam po načelnikovih navodilih. V resnici pa ni bilo tako. Načelnik mi je celo zabičal, da si moram izmisliti nekaj podobnega, kot si si bil ti, nekaj, kar ne bo nikogar osebno prizadelo, hkrati pa vse. Priznam, da sem bil v tem pogledu popolnoma neuspešen, nič izvirnega mi ni prišlo na misel. Čas pa je neusmiljeno tekel, moral sem zlorabiti tvoj izum. Dvema ali trem sem omenil, da bi bilo treba tvoj načrt znova preučiti. Vsi so se na videz razveselili, da se skušam oddolžiti tvojemu spominu. Še najbolj pa Žan. Sledil sem ti od stopinje do stopinje. Na posvet sem povabil vse znance, tudi inšpektorja Kosa. Govoril sem jim skoraj tako kot ti, in ravnali so približno tako kot v tvojem primeru. Po naključju je tistega dne padal dež in me je na poti domov pošteno premočil. Spat sem legel gol in imel sem težke sanje, ker so me mučile zle slutnje. Sredi noči so me trdi udarci v hipu spravili pokonci, podobno kot tebe... Odgnali so me po istih ulicah in na isti način kot tebe... Le govor, ki ga je prebral kapitan, se je razločeval od tistega, ki so ga brali tebi. Bilo je pravzaprav zelo poučno in ti je lahko žal, da nisi bil zraven. Ves čas so namreč govorili o tebi, čeprav te niso nobenkrat omenili z imenom. Prepričan sem pa, da je bil govor namenjen bolj tebi kot meni. Jaz tvojega načrta nisem niti razumel, zato tudi ne vem, ali bom znal ponoviti vse, kar so govorili zoper tebe... Vsi tisti, so rekli, ki trdijo, da bi morali združiti naše moči zato, da bi lahko pogledali v oči prihodnjim stoletjem, v resnici mislijo nekaj drugega, ne tistega, kar imajo na jeziku. Skriti nameni so vselej tudi sovražni. Nesmiselno je pozivati, naj se združi, kar je že združeno. V naših medsebojnih odnosih ni mogoče ničesar spremeniti, ker so že urejeni. Kdor trdi nasprotno, ima za to neke vzroke. Z obljubami hoče prevarati dobronamerne meščane. Meščani ga seveda ne bodo spregledali, ker so pozabili, da jim je bilo že vse obljubljeno od drugod. Iz tega sledi, da je treba pokazati pot na nasprotni breg vsakomur, kdor bi hotel dokazovati, da so v našem mestu reči, ki bi nas lahko ločile. Tudi zahteva, da bi se morali sami začeti spreminjati, je voda na mlin tistim, ki bi se nas radi znebili. Je pa tudi logično nesmiselna, saj se že spreminjamo, vendar tako, kot je všeč nam. Kdor misli drugače, nima prav. To so mi tudi dokazali z lesenimi kiji. Pet hkrati se jih je zrušilo name. K sreči sem tedaj že padal, to je udarce ublažilo in ostalo mi je še toliko moči, da sem lahko splaval...

— Kapitanov govor je bil zelo splošen, ga je ustavil Dimitrij. — Zakaj bi bil namenjen ravno meni, saj kapitan ni vedel, da se bova srečala. Ni mogel domnevati, da še flačim zemljo, prav tako kot ni vedel, da boš ti splaval. Verjel je, da ti odmerja kazen, ne pa da ti odpira pot k novim spoznanjem.

— Dopustiti moramo vse možnosti, je pritrdil Žorž. — Mene tvoji sklepi ne motijo, veljali bodo zate, jaz pa ti pripovedujem o svojih. Načelnik Stenovic me je namreč izrecno opozoril, da ti lahko povem vse, kar bom slišal in videl. Stališča, katerim je v svojem govoru nasprotoval kapitan, so lahko samo tvoja, tako je bilo sklenjeno. Jaz zase že vem, kaj mislim. Tistega nisem niti omenil, moral sem zbuditi vtis, da predstavljam nekaj drugega, tebe...

— In kaj si v resnici?

— O tem bi težko rekel kaj določnega, dokler moja naloga ne bo končana. Čez reko sem prišel na skrivni ukaz načelnika Stenovica. Skrivni sli me bodo sproti obveščali, kaj naj storim. Za začetek je pomembno samo to, da me ne odkrijejo. Ko ji bom zbudil zaupanje, bom začel raziskovati razmere. Skušal bom postaviti stike z načelnikom Sartijem, od njega si baje še dosti obetajo. Prav tako moram ugotoviti, kakšna so intima nagnenja docenta Katza in pretipati asistentska jetra doktorju Dogenu. Ta me še posebej zanima. Nikar ne misli, da pri tem ne računam nate... Iz nezmotljivih virov vemo, da bivanje v stolpu po navadi traja do pomladi. V tem času te bom poučil o vsem...

— Tu je komaj še mogoče početi kaj drugega kot spat.

— Nič hudega. Dokler ne posije sonce, bova speča agenta. Dokler sem v tvoji družbi, tudi o meni ne bodo posumili. Dobro je tudi to, da te nisem izbral za družabnika, temveč so me po sili razmer dali ravno v tvojo sobo.

— Res je, da so me na obeh straneh določili, to pa še ne pomeni, da z mojo privolitvijo. Hočeš morda reči, da je načelnik Stenovic spremenil svoje stališče do mene? Da me zdaj ne bi več preganjal, če bi bil še tam?

— Nikakor ne, je odločno zanikal Žorž. — Sam sem sklenil, da se bom izročil na milost in nemilost tvojemu nezaupanju. Na tem bregu ne poznam nikogar razen tebe. Sam ne morem ničesar spremeniti, pomočnikov si ne morem izbrati, ker bi se v tem primeru lahko zgodilo, da bi jaz služil njim, ne oni meni. Ti, ki si si že vse izgubil, si še najbolj prikladen. Ti bi se oklenil vsake vrvi, čeprav bi bila spletena iz megle. To o vrvi mislim čisto resno, ker bo v tvojem življenju imela še veliko vlogo.

— Medtem ko se nisva videla, sem postal zelo nezanesljiv, je odgovoril Dimitrij, kot da ga je preslišal. — Zdravstveno sem zelo šibak. Prenesel ne bi niti tvojega zaupanja. Pred Stenovicem bi te morda še spravil v neprijeten položaj. Zelo sem se mu odtujil, sploh ga ne skušam več razumeti. Daleč daleč je že vse tisto...

— Svoje mnenje o načelniku Stenovicu boš moral spremeniti. Midva ne moreva vsega razumeti. Morda se boš spet znašel na drugem bregu... Načelnik Stenovic ima o tebi dosti boljše mnenje, kot ti o njem. Vem, pripovedoval mi je... Misliš, da te sovraži? Nasprotno, tvoja stališča so mu zelo pri srcu. Takoj se je navdušil zanje, ko smo mu poročali. Vendar je njegova naloga dosti preveč odgovorna, da bi se smel prepuščati svojim čustvom. Njegovo načelo je, da vselej ravna zoper sebe, tako vedno zadene pravo. Tvoje ime je omenjal z zamolklim glasom, to pomeni, da je s težavo zadrževal bolečino. Pa ne samo on, tudi drugi bi radi popravili vse, kar so ti prizadejali, seveda pa to ne bi bilo pametno. V njih vsi vidimo oživiljena načela, zato morajo kar naprej predstavljati nekaj, kar v resnici niso. Težko dolžnost opravljajo. Prej sem že omenil Žana... Ta ne more in ne more pozabiti ur, ki sta jih prebila skupaj. Kaj vse bi dal, da bi te spet videl... Solze je imel v očeh, če te je omenjal, to pa je počenjal vsak dan dvakrat. Menda ne boš toliko trdosrčen in ne boš tudi od mene zahteval,

da se ti popolnoma razkrijem? Koliko napornih dni sva preživela skupaj! Spomni se krčme »V pristanu«! Ves svoj ugled sem tvegala, ko sem te vodil tja, pa mi ni bilo žal in tudi zdaj mi ni. Spet sva skupaj in marsikaj bova še ukrenila v prid naše ustanove...

— Z zdravjem se res ne morem pohvaliti, je vztrajal Dimitrij. — Razen tega ne vem, kako so se odločili... Kaj me pravzaprav čaka? Kakšno prihodnost so mi namenili...

— Menda vse o prihodnosti odloča načelnik Sarti. Ta ni v najboljših odnosih s tukajšnjimi ustanovami. Na njegovo pomoč lahko računava... Kar zadeva tvoje telesne lastnosti, pa si gotovo v zmoti. Tudi jaz sem bil podvržen posebnemu postopku, s katerim so mi po prihodu na to stran skušali spremeniti značaj. Tudi mene so pričakali, da bi mi izkazali veliko-dušje. Potegnili so me iz vode, kazali so mi razglednice, iz katerih je žarela toplota, hrabрили so me s svojimi tacami, dali so mi tele cunje, ki jih imam na sebi, postavljali so me na glavo, da bi mi izcedili vodo iz želodca, tudi opravičevali so se, toda jaz sem ostal nedostopen. Že od vsega začetka sem vedel, da jih bom prevaral. Ti si se najbrž vdal, čeprav si bil nekoč trdnejši od mene. Ti si svoj spev že dokončal, moja ura šele pride. Če se mi pridružiš, se rešiš. V nasprotnem primeru boš zgnil na temnih hodnikih tega mesta, morda celo kje drugje.

— Zdravja v resnici nisem trdnega, je ponovil Dimitrij in se pri-maknil čisto blizu k Žoržu. Iskal je njegove oči, toda v mraku ni mogel razločiti njihovega leska. Hladnejše postaja in spal bi rad...

— To pomeni, da si že mrtev.

— Če si res Žorž, mi boš zaupal, kaj nameravaš. Besede me utrujajo. Bodi kratek, razodeni mi, kakšen je tvoj cilj in kaj si pripravljen žrtvovati zanj.

— Takšna vprašanja zastavljajo v klavnicah, je vzkipek Žorž in vzdignil pesti. Ker pa je Dimitrij ostal popolnoma miren in je kazalo, da sploh ne namerava več spregovoriti, je začel pojasnjevati:

— Po prihodu v ta del mesta so me nekega dne zgrabili uniformirani strežaji. Bili so štirje, iz stropa so skočili name in mi nataknili na glavo nekakšno vrečo, skozi katero nisem nič videl. Na vratu so mi jo zadržali tako močno, da sem le s težavo dihal. Če pa sem si hotel pomagati z rokami, če sem jih le poskušal odtrgati od telesa, me je eden od njih, tako sklepam, pošteno usekal z bičem, ki je imel namesto usnjenih trakov jeklene niti. Kasneje so me celo podrli na tla in sem moral hoditi po rokah. Ta postopek so imenovali pripravljanje ozračja. Njegov pomen pa je bil v tem, da sem se na koncu ves omotičen znašel v klavnici. To ni bila resnična klavnica, čeprav so jo tako imenovali, temveč le model nekega obrata, o katerem sem dotlej malo vedel... Zamisli si veliko dvorano kvadraste oblike, vso obloženo z emajlirano pločevino bleščeče bele barve. Tudi tla so bila taka... Z enega konca dvorane na drugega so se kot po tekočem traku premikali različno opravljeni možje. V resnici niso bili možje, temveč le zelo spretno maskirane lutke, ki so se celo od blizu zdele kot žive. Vse je bilo tako prepričljivo, da nisem niti za hip podvomil

o resničnosti tistega, kar sem videl, pa je bila to kljub temu le igra, vaja ali kaj... Može so se namreč pomikali mimo nekakšne komisije, ki je sedela za pisalnimi mizami, sklonjena nad namišljene akte. Pozabil sem reči, da tudi komisije niso sestavljali resnični možje, temveč enake nprave, kot so se pomikale v vrsti, le da so imele blage, lepo zaobljene in neprizadete maske. Može v vrsti so bili neprimerno bolj izraziti in seveda tudi različni. Njihovi obrazi so izražali vsa mogoča stanja človeške duševnosti, vse odtenke temperamentov, ki si jih moreš zamisliti. Pred komisijo je vsakdo tudi spregovoril, se pravi spregovoril je mehanizem v njem, a že to je bilo zanimivo opazovati. Preden so prišli do mesta, kjer so spregovorili, se je večini obraz spremenil v strahotno spako. Le nekateri so ostali mirni, ravnodušni, ti so tudi mimo komisije odkorakali mirno, brez zapletljajev. Preden so izginili za steno, so jim celo pomahali z živopisano cunjo blaga. Pomahali so jim pred nosom, to se mi zdi tudi pomembno. Za stavo bi trdil, da je bila zelo navadna cunjica... Tisti, ki so spregovorili, so doživeli drugačno usodo. Pravzaprav niti niso govorili, zastavljali so si vprašanja, na katera pa ni nihče odgovarjal. Ta vprašanja so bila večinoma nesmiselna, če ne celo smešna. Izgovarjali so jih vsevprek, tako da v njih nisem zasledil nobenega reda. Naj ti jih nekaj naštejem. Dve si mi že sam zastavil: Kaj nameravam v prihodnje? Imam cilj? Kaj sem pripravljen žrtvovati zanj, kam vodi moje delovanje, kdo bo odgovarjal za preteklost, kdo sprejemal očitke prihodnjih generacij, kaj bom še storil in kaj pričakujem od zanamcev? Še in še v tem duhu... Nad vsemi, ki so zastavljali takšna vprašanja, se je iz stropa pokazal meč in se do ročaja zarinil v njihovo telo. Občutek, da so živi, je bil prav tedaj najpopolnejši. Ponazarjali so vse vrste bolečin in to tako prepričljivo, da me je zgrabil krč v želodcu... Izpod meča je brizgnila rdeča tekočina, oblila žrtev, a tudi neprizadete, in oškropila celo komisijo. Tekočina je imela tako izrazit zadah po človeških iztrebkih, da sem začel bljuvati žolč. To pa mi bolečine ni olajšalo, zakaj potem sem se tudi zgrudil v umazanijo, ki je preplavila dvorano že za čevelj visoko... Zavesti nisem izgubil, poslušati sem moral do konca... Zadnji v vrsti so si zastavljali že bolj osebna vprašanja, zato se jim je tudi dosti bolje godilo. Dotikali so se predvsem predstojnikov: Ali je moj načelnik dobričina? Sekretar še spi s svojo ženo? Inšpektorju so prejšnji mesec smrdele noge, bogve ali si jih je zdaj že umil? Kdaj bo našemu asistentu nehalo zaudarjati iz ust? Za takšne in podobne nesmisle se je od zgoraj pokazal samo pipec in sunil v hrbet zdaj to zdaj drugo gobezdalo. Tekočina se skoraj ni več prikazala, vendar je je bilo na koncu toliko, da je bila onečedena vsa komisija. Obrazov sploh ni bilo mogoče več razločevati. Celo jaz, ki sem bil samo gledalec, sem se že skoraj utapljal v njej. Sploh mi ni jasno, kako sem mogel vzdržati. Nezavest bi bila vsaj začasna rešitev, pričakoval pa sem jo zaman. Tako so se začeli moji doživljaji v tem mestu. Potem so me vodili do nekega docenta in mi izmerili vse dele telesa. To so opravili zelo natančno, zelo spretno. Do danes mi še niso sporočili, kaj naj bi to pomenilo. Zastavljali so mi tudi vprašanja, skušal sem jim v vsem ugoditi. Ker sem se znašel poleg tebe, mislim, da je to dobro znamenje...

— Na videz sva v zelo podobnem položaju, je zamišljeno priznal Dimitrij. — Prihodnost pa bo pokazala, v čem se razločujeva. Jaz nisem meč s stropa in tvoji odgovori bodo ostali brez posledic . . .

— Prijateljček, pomeniva se odkrito, je nestrpnost vskočil Žorž. — Tebe so se na oni strani odkrižali. Zdaj si na varnem, a to ne more dolgo trajati. Pridružiti se boš moral nekemu, najbrž že pripadaš tukajšnji ustanovi in uporabil boš vse moje izjave, da bi si utrdil položaj. Midva drug drugemu nimava kaj zaupati. Če sem ti hotel zbuditi videz, da ti pripovedujem o svojih resničnih doživljajih, sem za to že imel primeren vzrok.

— Ne, je odvrnil Dimitrij, — nisi ga imel, izmislil si si ga. S tem pa svojega položaja še nisi spremenil. Ti bi rad vedel, kaj nameravam v prihodnje . . . Z mojo pomočjo bi se rad rešil zadrege, v kateri si se znašel. Mene so resnično obtožili, ti si kriv samo na videz. Dali so ti nalogo, ki je ne razumeš in zaradi katere se boš še bolj zapletel . . . Nisem ti še povedal, da tudi mene vabijo k sodelovanju, toda tukajšnjih jaz ne razumem. Čakam, čakam. Rad bi ločil videz od resnice, začeti moram pri sebi. To pa ne gre. Misli niso jasne, utrujen sem . . . Ti pa sam dobro veš, kaj to pomeni. Od samega sebe ne pričakujem ničesar več.

— Nemogoče, je vzkliknil Žorž. — Z enim samim neuspelim načrtom si izčrpal svoje življenje?

— In kaj si napravil ti s svojim?

— Jaz nisem imel nobenega načrta, jaz nisem nikogar skušal pridobiti za svoj cilj, ničesar nisem razglašal . . .

— Zdaj ko pravzaprav ne veš, kdo si in kaj si, se lahko odpoveš tako tistim, ki so te vrgli v vodo, kot tistim, ki so trdili, da je to samo na videz. Upreš se tem, ki so te zaprli v stolp, izmeriš tole mesto v dalj in šir ter na koncu storiš natanko tisto, kar hočeš, ne da bi se neprenehoma oziral na tuja naročila. Napravi obračun svoje storitvene dejavnosti in odpri sam svoje podjetje. Če ne znaš drugega, začni izdelovati smeti, po katerih bodo hodili meščani, gumbe za halje svojih predstojnikov, boš imel vsaj občutek, da so jim morali prilagoditi luknje na blagu . . .

— Prav tako bi ti jaz lahko svetoval, da začni izdelovati luknje za moje gumbe.

— Na oni strani sem skušal napraviti luknjo, ki je ne bi zakril noben gumb. Vse sem tvegala v skupnem imenu, ostal pa sem sam.

— Jaz sam nisem nič, je prostodušno priznal Žorž. — Ti bi mi rad očital, da ti nisem sledil, da se nisem pridružil tvojemu načrtu . . . Vendar sem jaz že tedaj vedel, da se ne bo dobro končalo. Niso ti še priznali nobenega položaja, loteval pa si se naloge, ki je vznemirila pol ustanove. Uspel bi bil lahko le s privoljenjem svojih predstojnikov, se pravi, ko bi bil izvrševal njihov načrt. Največ, kar lahko storiš, je to, da skušaš uganiti njihove namere . . .

— Če jih nimajo?

— Celó tedaj.

— Čeprav si srečen človek, ti ne zavidam.

— Nisem srečen, zelo sem zaskrbljen. Čeprav ne vem vsega, kaj so tu počenjali z menoj, nisem več tako trden, kot sem bil prej. Prav na dnu me mika, da bi nekaj poskusil...

— To me samo veseli.

— Tvoja radost je radost izgubljenih. Jaz ti bom namreč še naprej nasprotoval. Moja odločitev ni v zvezi s tvojo, niso je povzročila tvoja spoznanja. To, kar bom poskušal jaz, bo samo moja stvar. Niti te ne vabim, da se mi pridružiš, ne verjamem, da bi bilo mogoče kaj storiti z združenimi močmi. Vsakdo ima drugačna navodila in njegov predstojnik mu ne bo mogel odobriti nobenega načrta, ki ga mu ni predložil on sam...

Dimitrij se je umaknil k svoji postelji in sedel. Glavo si je podprl z dlanmi in se zastrmel v pod. Od Žorža je bil že toliko oddaljen, da ni več razločil nobene nadrobnosti na njegovem obrazu. Te pa so bile pomembne zanj, ker še vedno ni bil prepričan, da je sobesednik res Žorž. Toda ko se je vprašal, zakaj mu je gotovost potrebna, si ni znal odgovoriti. Navsezadnje je bilo vseeno, kdo je kdo, če on sam ni vedel, kaj mora storiti.

— Zelo si se spremenil, je rekel tjavdan, zgolj zato, ker ga je molk silil, da spregovori.

— V mislih imaš mojo zunanost? je naglo poprijel Žorž. — Ta ni samo posledica vztrajne vaje, potreben je bil tudi kirurški poseg. Do brkov se še nekako pride, teže je z nosom. Načelnik Stenovic me je v službenem času dva dni držal zanj in me vlačil po svoji pisarni. Obraz mi je podaljšal tako, da mi je odrekel svoje zaupanje. Postopek je bil res nekoliko boleč, vendar nujen. Na tem bregu so bili po skrivnih zaupnikih že vnaprej obveščeni o mojem prihodu, to mi dokazuje že preprosto dejstvo, da so me čakali na bregu, vendar so tudi oni komaj utegnili zapreti usta od začudenja. Namesto Žorža jim je v roke padla — uganka. Zdaj si lahko pol njihove ustanove beli glavo, kdo sem...

— Ker si tako spremenjen, je glasno razglabljal Dimitrij, — so te morda zamenjali že na onem bregu. Če te nisem spoznal jaz, kako naj bi te inšpektor Kos, Žan ali Enoroki...?

— Oni so gotovo dobili zanesljiva navodila, ni pa bilo potrebno, da so jih tudi razumeli. Postopek je tekel natanko tako kot pri tebi. Poznam jih, v njihovi družbi sem opravljal že zahtevnejše naloge. Vsi so zavarovani zoper dvom, zakaj načelnik Stenovic jim je zagrozil, da bo obvestil načelnik Edvina, kdo je spraval s sveta Tilly...

— Tilly, praviš? se je nekoliko razvnel Dimitrij. — O njej še nisi pripovedoval.

— Vem, to je bila tvoja skrita bolečina. Skrivnostna ženska z dvojno naravo. Vabila te je v svoj objem, ti pa nikoli nisi vedel, kaj ti obeta. Ti nisi spoznal njene dvojnosti, zato tudi nisi imel od nje nobene koristi. Z njeno pomočjo bi se bil v službi povzpел do načelnika, lahko pa bi te bila tudi pogubila. Nisi se znal odločiti.

— Izbire v resnici ni bilo, se je uprl Dimitrij. — Bila je žena načelnika Edvina, vse drugo je bilo stranskega pomena.

— Vzeli so mu jo, ker jo je zlorabljal. Ko bi jo bili poslali v drug kraj, bi jo bil gotovo zvalil nazaj. Nanj je bila zelo navezana, čeprav proti svoji volji. Zanj je pogubljala ljudi, to ji je prešlo v strast, čeprav je od začetka zaradi tega zelo trpela in tudi sovražila Edvina. On ji je zapiral pot v nove dni. Noben moški je ni mogel rešiti, ker ni bil nihče močnejši od nje. To, kar je pričakovala od tebe, so bila le slepila, iluzije. O vsem je sproti obveščala načelnika Stenovica, brez njegove pomoči bi bila shirala od tesnobe, on sam pa ji tudi ni bil kos. Bila je silna ženska, zato so sestavili kolegij, ki je skrivaj bedel nad njo, ne da bi bil za to vedel načelnik Edvin. Takšne so seveda moje domneve, ne vem, kaj je v resnici hotel. Kdo se je želel koga znebiti? Zadnje čase je vse bolj segala po naših ljudeh, njeni izleti na deželo so bili bolj in bolj pogosti. Najraje se je zadrževala na severu, med železniškima postajama M in N, kamor so prihajali na svoj zadnji obračun naši bivši uslužbenci. Izživljala se je ob njihovem poslednjem dejanju. Med njimi je bilo nekaj njenih bivših ljubimcev, to so vedeli mnogi, nihče pa ni mogel uganiti, koga si bo še izbrala...

— Če se prav spominjam, si se nekoč tudi ti navduševal nad njo. Obetal si mi marsikaj, ko si zvedel, da se zanima zame. Gorel si zanjo...

— Seveda. Zavidal sem ti tvoj položaj, vsako minuto, ki si jo prebil v njeni družbi. Sam sem si želel pozornosti, ki jo je izkazovala tebi. K sreči zanjo nisem bil zanimiv, to me je obvarovalo tvoje usode. Imel sem srečo, za katero se nisem še nikomur zahvalil. Morda se bom tebi, ker si jo za toliko časa priklenil nase...

— Kot da je prej nisi poznal...

— Kot da sem jo mrtvo prvič videl... Pa ne dobesedno. Mrtve namreč nisem videl, zdajle pa se mi je nenadoma ponudila celo možnost, da je še živa. Dobila je skrivno nalogo in odšla... O njenem koncu krožita dve zgodbi. V obeh primerih naj bi bila tako iznakažena, da so jo spoznali le tisti, ki so verjeli, da je res ona. Tistega, kar so videli, tudi ni mogoče ločiti od službenih koristi...

— Tudi meni je bila omenila dve možnosti. Cev iz bodeče žice ali postopek z bencinom.

— Tiste dni, ko je izginila, smo res slišali eksplozijo v njeni vili. Porušila je steno in del vrtno ograje. Kapitan je pripovedoval, da je bila Tilly napol sežgana. Žan pa, ki se je tedaj po naključju mudil na Gradu brez imena, je trdil, da jo je videl tam. Tudi v tem primeru njena smrt ni bila lahka. Plazila se je gola skozi cev iz bodeče žice. Kot ti je znano, je tista cev vedno ožja. Na nekaterih delih si je meso do kosti strgala s telesa, njena bolečina je bila zavestna, notranje organe je imela zdrave in je baje potolkla vse rekorde, ki jih je imela tista cev. Prišla je najdalj in od nje ni ostalo skoraj nič. Pokopali so jo brez pogreba. Od tedaj je tudi nihče ni več imenoval...

— Jaz bi trdil, da je odšla, je rekel Dimitrij in se zleknil na ležišče. — Morda pride na to stran, a kaj bi tu počela... Ali ste vsaj opazili, da jo je načelnik Edvin pogrešal?

— Videti je bilo, da ga je njena odsotnost prizadela. Ker mu ni nihče sporočil, da je mrtva, jo je ob mojem odhodu še vedno pričakoval. Vsak dan jo je kurir še iskal po ustanovi. Gotovo pa je tudi Edvin že zaslutil, da se je zgodilo nekaj, kar ni ustrezalo njegovim pričakovanjem. Dal je imenovati posebno komisijo, ki naj bi bila raziskala njen primer. Komisijo so sestavljali ravno tisti, ki so jo pogubili. Ker so morali hkrati izpolnjevati dvoje različnih naročil, so bili seveda zelo zaposleni. Morali so zbuditi videz, da jo res iščejo... Ta navidezna vloga je najbolj prizadela Žana, tako se mi je vsaj zdelo. To je še človek starih načel, zato se vedno teže prilagaja novim razmeram...

— Stvari se zapletajo, ga je dopolnil Dimitrij. — Lahko se zgodi, da tebi samemu sporočijo, naj se spraviš s poti.

— Takšne primere že poznamo, je pritrdil Žorž. Glas ga je izdajal, da ga ni mogoče z ničimer presenetiti. — Zame je bolj zanimiv proces, ki se je začel z Edvinom. Ta postaja vse manj učinkovit. Odkar za njim ne stoji Tilly, njegov ugled pada, nič več ni neomejeni gospodar ustanove. Po mojem mnenju so vse spremembe zanj kot namig od zgoraj, namig od tam, kjer nismo ničesar več pričakovali. Če bo šlo tako naprej, naša ustanova ne bo več tisto, kar je bila... Da!

— Tako se vrtimo v začaranem krogu preteklosti in ji vsak dan damo nov pomen. Nikoli je ne zaobsežemo vse...

— Ali je mogoče za jutrišnji dan storiti kaj boljšega? je odsotno vprašal Žorž. Toda Dimitrij mu ni odgovoril. Zanj jutrišnji dan še ni bil nič nujnega, neodložljivega. Zanj je bil jutrišnji dan še uganka, ki so jo zastavili in ki jo morajo razrešiti drugi. Prihodnost je bila zanj samo še pojem, ki mu ni več poznal vsebine. Odkar mu telesne moči niso več dovoljevale, da bi še sledil času, se mu ni več porodil noben načrt, kateremu bi še želel slediti. K takšnemu stanju sta dala svoj delež tudi letni čas in prostor, v katerem je živel.

Medtem ko sta se pogovarjala z Žoržem, se je bil stolp odel s temno odejo noči. Tudi hladnejše je postajalo. Toda Dimitrij se je zavedal, da to ne bo običajna noč, čutil je, da bo trajala dalj, kot si lahko predstavlja on in da mu bo znova okrnila čute. V Žorževem glasu, ki ga je spraševal, kam lahko leže, ni slutil takšnega spoznanja, zato se je samo stisnil k steni in ga povabil na svojo posteljo.

Stisnjena v dve gube in tesno drug ob drugem sta še dolgo drgetala. Kljub naraščajočemu mrazu pa so njune misli utonile v temi, še preden je v stolpu zazvenela tišina.

MARIJA GORŠE: KROG

1.

*Ni sonca. Zemlja je siva.
Zaprem vse duri.*

*Zemlja je črna,
z malce svetlejšim zvonom
brez kresnic.*

*Klešem sive oči.
Roke in prsi so bele.
Prasketa ogenj.*

*O bolečina,
ničesar ni,
samo trda težka tkanina
na prsih.
In škrtanje zob.*

2.

*Jutro ima belo nebo.
Sonce si potegne čepico
čez oči in usta.*

*Veliko imam opraviti:
zamesim testo,
ostrižem ovčko,
izgrebem kamen in ga vržem
daleč od grede.
Blatne roke,
o zemlja, o vlažni smrček.
Umijem se v rosi
in gledam,
kako kali seme.*

3.

Pred poldnem sonce raztrga
bele štrene, napne vse sile
in žge.
Pozabim na zarumeneli hlebec.

Pozabim na blejanje ovčke.
(Dan odkrije jedro stvari.)

Grem in sedem pod kostanj.
In rotim cesto: Prinesi mi oči,
ne morem brez njih.

Cesta ni uho,
cesta ni srce,
še kostanj cvete samo zase.
Ničesar ne dočakam.
O lačna usta,
ničesar ne zaužijem.

Ni sonca. Nebo je sivo.
Mrazi me.
Izgubila sem pol dneva,
a kostanj raste v sam nebes.

4.

Ovčka je lačna,
napojim jo.
narahlo pobožam med očmi.
Nebo je črno.

Zaprem vse duri.
Na ognjišču zanetim visok
rdeč zubelj.

Klešem oči.
Bleščijo se pod temnimi
vekami.
Prasketa ogenj.
Žerjavica tli za črnimi
vratci.

O bolečina,
umolkni.
Umakni roko.
Ničesar nočem.
Zakaj je noč enaka noči.

POEZIJA ŠPANSKEGA BAROKA

Luis de Góngora: Male romance

I.

Ko vidi najlepše
dekletce pri nas,
še včeraj nevesta,
a vdova danès,
da njene oči
na vojsko gredó,
pa materi reče
v tej stiski tako:
Dajte, da jočem
ob robu morjá.

V tej rosni mladosti
ste dali mi že
tak kratko veselje,
pa dolgo gorjé.
Vzredili ste, mati,
me zanj, ki gre v boj,
in moje prostosti
ima ključe s seboj.
Dajte, da jočem
ob robu morjá.

V solzé iztočite
odslej mi, oči,
kar sladkih pogledov
imeli ste vi,
saj boljšega dela
če umrèm in molčim,
vam sahnil je vir,
ker v vojsko odhaja,
ki bil mi je mir.
Dajte, da jočem
ob robu morjá.

Le nič ne mirite,
le nič ne krivite,
saj prvo je pravo,
a drugo odveč;
Nič zlega ne strite,
če res sem vam hči,
saj mnogo bo huje,
če umrèm in molčim.
Dajte, da jočem
ob robu morjá.

Kdo, mati bi mila,
ne točil solzá,
pa naj ima kamen
namesto srca,
in ne bi potožil,
videč, da vené
vsa leta cvetoča
mladosti mojé.
Dajte, da jočem
ob robu morjá.

Noči mi bežijo,
odkar so odšle
oči, ki ponoči
so luč mi bilé.
Bežé in samote
jim moje ni mar,
ko sama ležim,
kjer moreta dva.
Dajte, da jočem
ob robu morjá.

II.

Tam ob Júcarju, med bori,
so zarajale gorjanke,
voda v skalah je šumela,
veter pel je med vejevjem.
Ni to kolo nimf bleščečih,
ko v vodáh jim je domovje,
ki častijo jih lesovi
kot Dianine slednice:
To dekleta so iz Cuence,
čast in slava te planine,
ki v poljubih dveh potokov
koplje si nogé zelene.

Razigrano tke se kolo,
moč srca roké jim druží,
morda v strahu, da postanek
ne razdene jim ljubezni.
Lep je raj deklet s planine!
Lep je njihov raj!

Svetli kodri las dájéjo
Soncu luč, zlato Arabcem,
ena si jih veže s cvetjem,
druga pa s srebrno sponko.
V haljicah nebesne barve,
ali barve dobre nade,
je ročica, ki ne mara
za safire in smaragde.
Ko dovoli rob obleke,
se pokaže ti nožica,
med trakovi ti zasveti
sneg se in biserovina.
V skromnih, zadržanih gibih
se pomikajo dekleta
in neutrudno na podstavek
dvigajo kristal stebričja.
Lep je raj deklet s planine!
Lep je njihov raj!

S prsti belimi udari
ena njih na kastanjete,
kamenčke slonokoščene,
ki zavidajo jim Muze;
pa utihnejo vse ptice,
voda pritají valove,
niti list se več ne zgane,
vse posluša sladki spev:

Hitele gorjanke
v boróvčev so les,
ta po oreške,
druga na ples.

Vrté se dekleta
in tréjo okrog
orešek z oreškom
in z biseri zob.
puščice ljubezni
izmenjavajo vmes,
ta za oreške,
druga za ples.

Ko slepemu bogu
da Sonce oči,
da videl bi bolje,
pa v vejah se zdi,
da oči mu teptajo,
ko grejo čez les,
ta za oreške,
druga na ples.«

Pisemce

Učite, rože, se pri meni,
kaj vse je v enem dnevu préč,
še včeraj čudež razglašeni,
zdaj svoja senca nisem več.

Avrora v zibel me je dala,
a noč me v krsto položi,
kjer bom umrl brez luči,
če Luna mi ne bo sijala.
Da pa se ne zgodi nobeni,
da bi tako kot jaz končala,
učite, rože, se pri meni,
kaj vse je v enem dnevu préč,
še včeraj čudež razglašeni,
zdaj svoja senca nisem več.

Nagelj mi je uteha mila
ta kratki čas, ki mi je dan,
če jaz dobil sem le en dan,
pa njemu sta le dva kanila;
o kratki, enodnevni vrt,
zdaj jaz sem siv, a on rdeč:
Učite, rože, se pri meni,
kaj vse je v enem dnevu préč,
še včeraj čudež razglašeni,
zdaj svoja senca nisem več.

Jasmin prelepa je cvetica,
a ne kaj prida trdoživa,
toliko ur na svetu biva,
kot žarkov porodi danica;
če jantar naj cveti rumeni,

se v njem to cvetje preživi.
Učite, rože, se pri meni,
kaj vse je v enem dnevu préč,
še včeraj čudež razglašeni,
zdaj svoja senca nisem več.

Cetudi fajgel, grobijan
po vonju in po barvi kože,
več dni uzre kot druge rože,
saj mu ves mesec maj je dan,
želim, da čudeži umró
in da ne živel bi tako.
Učite, rože, se pri meni,
kaj vse je v enem dnevu préč,
še včeraj čudež razglašeni,
zdaj svoja senca nisem več.

Vendar toliko dni živeti
pa dalo Sonce ni nobeni,
kot ravno sončnici rumeni,
ki je Metuzalem med cvéti;
kar listov se na njej svetlí,
pa so priliznjene oči.
Učite, rože, se pri meni,
kaj vse je v enem dnevu préč,
še včeraj čudež razglašeni,
zdaj svoja senca nisem več.

Soneti

I.

Doklèr se sončni kralj, bleščeč in zlat,
zaman poskuša s tvojimi lasmi,
doklèr v belino čela ti strmi
z zavistjo lilija tam sredi trat,

doklèr na ustnice ti kakor tat,
bolj kot na prvi nagelj, vsak preži;
in dokler na kristal, ki se blešči,
ozira zviška se tvoj nežni vrat,

raduj vratu se, ustnic, čela, las,
še preden vse, kar je bilo tačas
kristal in nagelj, lilija, zlato,

postane mrtvo cvetje in srebro,
in preden ti, kot ta nekdanji kič,
se vrneš v zemljo, dim prah, senco, nič.

II.

O jasna čast lijoče se tvari,
o sladki vir tekočega srebra,
ki skozi trato voda ti skaklja
in v blagem teku mehko žubori!

Ljubezen slika v tvoj spokojni val
škrlat in sneg na lepem licu njé,
ki led in žar polaga mi v srce,
in vate zre, ki si prišel iz dalj:

le še naprej, ne izpusti zdaj iz rok
šumečih vajeti, ki so do tam
s kristalno brzdo vladale tvoj tok,

saj ne biló bi prav, če tolik čar
razpršil bi čez svoj neizmerni hram
tekočega trizoba gospodar!

Samote

(odlomek)

Kakor da niso s teh gora,
— ki krutost bolj kot vljudnosti redé —
vsi ti ljudje,
ki tujca vzeli so čez noč
v svoj hram v dobroti tej, ki je nekoč
radóst uživala gozdov,
in hrast ji hrano je dajal, a jésen krov.

Za prt mu raševinast plašč opran
pogrnejo čez bor tesan
in v púšpan, ki kljub trmastemu boju

dolguje vitki, skromni stas ovoju,
dadó mu mleka, ki je iz vimén
še teklo pred očmi Avrore tisti čas,
ko zgubljal bele lilije je njen
bleščeči, lepi obraz;
še hladno, čvrsto žlici se umika,
iznajdbi Alkimédona rednika.

Tegá, ki bil pridrug dvesto kozá
je nekaj let — ta bi ti stegnil zob
tja v gozd, ki Bakh na čelu ga ima,
pa mu po lozah ne bi hodil v rop! —
(zmagalec v vseh ljubezenskih spopadih
je nosil krono; eden kratkobradih
pa mlad in trdorog zada mu smrt
in reši s tem življenje mnogih trt)
že nasoljenega dobi
in zrnat kos se kot škrlat blešči.

Na probkovini ga v spokojne sanje
zazibljejo mehko nastlane kože,
bolj kakor vojvode holandsko tkanje,
škrlat iz Tira in brokatne rože.
Ni omamila sladka ga pijača,
da v klanec Sízif je, a vrh strmine
pod težko, ničevo tegobo gine
in bolj je buden, bolj ji je igrača.
Vojaška tromba mu ne zmoti sna
in ne ropot posod; le iz daljave
prispe grčanje psa,
ko nosi mimo glave
mu veter velo listje iz hrastjá.

Zaspi in se zbudi, ko pesem ptic
— opojnih zvončkov iz peres donečih —
prinese sladki klic
Avrore Soncu, ki iz hramóv penečih
prispe in iz kočije
razsveti obelisk zeleni domačije.

Hvaležen se popotnik poslovi
in eden od pastirjev hodi zdaj
pred njim, da bi popeljal ga na kraj,
odmaknjen dva lučaja od poti,
kjer se ozira čez poljé pečina,
ki se kot ljubka galerija zdi,
prijetno gledališče njega dni

vseh favnov, kar redi jih ta planina.
Ko pride tja, pa zmeden se ukloni
njegov korak neznanski tej lepoti,
obstane nad mrtviko, ki bohota
se krog peči kot vejnati balkoni.

Ce v mnogem malo kaže mu narava,
pa mnogo večji šir taji daljava,
raztaplja Sonce, trgajoč meglice.
Čudénje vre iz molčeče govorice,
ko slep za roko zrè, ki čez raván
— gora bleščeča hči —
v vijugah gostih širna se vali,
poljá in trate plodovit tiran.
Bogastvo sadja ji krasi obale,
ki jih Obilje hoče za svoj rog —
— kot če bi skozi Amalfeji bog
v rogovje dal kristale —;
Srebrne stavbe niza in z zidovi
se venča lepa,
objema skale in otoke uklepa,
od brezna, kjer se ji rodé valovi,
pa tja do jaspisove globočine,
kjer izgubi ponos in utopi spomine.

Prevedel Andrej Capuder

LUIS DE GONGORA Y ARGOTE

(1561—1627)

Rodil se je in umrl v Kordovi. Študiral je tu in v Salamanki. Imel je dokaj burno mladost. 1585 je verjetno vstopil v duhovski stan.

Obtoževali so ga, da je nezadovoljnež, da malo zahaja na kor, pa dosti na zabave, da veseljači in da zлага nespodobne pesmi. Precéj je potoval: Madrid, Granada, Salamanka, Cuenca, Toledo itd.

Leta 1617 se je dokončno preselil v Madrid, tam si ga je Filip III. imenoval za kaplana. Potegoval se je za mesta v literarnih salonih in v Akademijah. Kritiziral je in bil kritiziran, obrekoval in bil obrekovan. Po petdesetem letu se je umaknil v samostan. Umrl je za kapjo, potem ko mu je bil zadnja leta popolnoma odpovedal spomin.

Mnogim kritikom pomeni Góngora vrh kastilske lirike. V njegovem delu ločimo dve dobi: do leta 1611 in po letu 1611. V prvi dobi je Góngora ljubezniv pesnik romanc, pisemc, kancon, sonetov, skratka, drži se že vkoreninjenih oblik. Druga doba pa je prinesla »kultizem« ali gongorizem«, izbruh metafore, inverzije in neologizmov.

Góngora je tudi pesnik, ki je najbolj vplival na špansko poezijo XX. stoletja, in še posebno na sodobno generacijo.

A. C.

Ranjeni Sokrates

Bert Brecht

Sokrates, sin babice, ki je znal v svojih pogovorih tako dobro, zlahka in med tako krepkimi šalami pomagati prijateljem pri rojstvu lepo oblikovanih misli ter jim tako priskrbovati lastne otroke, namesto da bi jim bil kot drugi učitelji podtikal pankrte, je slovel ne le kot najmodrejši vseh Grkov, temveč tudi kot eden najpogumnejših. Ta sloves se nam zdi kar upravičen, če beremo pri Platonu, kako je meni nič tebi nič izpraznil kupo trobelike, ki mu jo je navsezadnje zaukazala izpiti gosposka v zahvalo za usluge, ki jih je bil izkazal svojim sodržavljanom. Nekaterim njegovim občudovavcem se je zdelo potrebno govoriti tudi o njegovi hrabrosti na bojišču. V resnici se je bojeval v bitki pri Deliju, in sicer med lahko oboroženimi pešci, zakaj imel je premalo ugleda — bil je čevljar — in prenizke dohodke — bil je filozof — da bi ga bili vtaknili v kak imenitnejši in draže oborožen oddelek. Pa vendar je bil, kot si lahko mislimo, njegov pogum prav posebne vrste.

Tisto jutro pred bitko se je Sokrates kar se le da dobro pripravil za krvavo opravilo, tako da je žvečil čebulo, ker je to po mnenju vojakov človeku vlivalo pogum. Njegova skepsa v prenekateri stvari ga je zapeljevala v lahkovernost v prenekateri drugi stvari; bil je proti špekulaciji in za praktično preizkušnjo — in tako ni veroval v bogove, pač pa v čebulo.

Žal ni začutil nikakega pravega učinka, vsaj tolikšnega ne, in tako je čemerno koracal v oddelku vojakov, oboroženih z meči, ki se je pomikal na svoj položaj na nekem strnišču. Pred njim in za njim so se spotikali atenski mladci iz predmestij, ki so ga opozarjali na to, da so ščiti iz atenskih orožarn premajhni za tako debele ljudi, kot je on. Na to je bil pomislil že sam, le da je imel pri tem v mislih široke ljudi, ki so jih smešno ozki ščiti pokrivali komaj za silo.

Pogovor dveh mož o dobičkih, ki jih kujejo orožarji iz premajhnih ščitov, je pretrgalo povelje: »Na tla!«

Posedli so po strnišču in neki stotnik se je obregnil ob Sokrata, ker se je poskusil uesti na svoj ščit. Toda bolj kot to obregovanje ga je vznemiril pridušen stotnikov glas. Kazalo je, da je sovražnik prav blizu.

Mlečno bela jutranja megla je zakrivala razgled, vendar je topotanje korakov in rožljanje orožja oznanjalo, da so vojaki zasedli ravnico.

Sokrates se je z velikim neugodjem spomnil sinočnjega pogovora z mladim odličnikom, konjeniškim častnikom, ki ga je bil nekoč že srečal za kulisami.

»Sijajen načrt!«, je izjavil mladi prismodè. »Semle se čisto preprosto postavi naša vrla pehota in prestreže sovražnikov sunek. In medtem se po nižini zapodi konjenica in ga zagrabi od zadaj.«

Nižina je morala biti precej bolj desno, nekje v megli. Tod se je torej zdajle zapodila konjenica.

Načrt se je zdel Sokratu kar dober ali vsaj ne slab. Kajpada so zmeraj delali načrte, posebno če je bil sovražnik močnejši. V resnici pa si se potem pač bojeval, se pravi, mlatil si, kakor je že nanoslo. In naprej nisi prodiral tam, kjer je predpisoval načrt, temveč tam, kjer je dopustil sovražnik.

Zdaj, v sivem jutranjem svitu, se je zdel Sokratu načrt popolnoma zanič. Kaj neki to pomeni: pehota prestreže sovražnikov sunek? Po navadi si vesel, če se lahko sunku izogneš, zdaj pa naj bi bila vsa umetnost v tem, da ga prestrežeš! Zelo slabo je bilo, da je bil vojskovodja konjenik.

Toliko čebule, kolikor bi je bili potrebovali prostaki, na trgu sploh ni bilo naprodaj.

In kako protinaravno je bilo sedeti takole zgodaj zjutraj, namesto da bi ležal v postelji, tu sredi polja na golih tleh, z najmanj desetimi funti železa na sebi in z mesarskim nožem v roki! Res da je treba braniti mesto, če ga kdo napade, ker si sicer v njem v hudih škripcih — ampak kaj je vzrok, da je bilo mesto napadeno? Ker so hodili lastniki ladij, vinogradniki in trgovci s sužnji v Mali Aziji v zeljnik perzijskim lastnikom ladij, vinogradnikom in trgovcem s sužnji! No, lepa reč!

Nenadoma so odreveneli.

Z leve se je zaslišalo iz megle zamolklo tuljenje, ki ga je spremljal kovinski zven, in se hitro bližalo. Sovražnikov napad se je začel.

Oddelek se je vzdignil. Z izbuljenimi očmi so zijali v meglo. Deset korakov vstran je padel neki mož na kolena in jecljaje klical bogove. Prepozno, se je zdelo Sokratu.

Naenkrat se je, kot v odgovor, razleglo strahovito tuljenje nekje na desni. Klic na pomagaj se je, tako je kazalo, sprevrgel v krik smrtno groze. Sokrates je zagledal, kako je iz megle priletel železni drog. Kopje!

In potem so se iz mrča pred njimi izvile zabrisane težke postave: sovražnik.

Sokrates je bil pod silnim vtisom, da je nemara čakal že predolgo, okorno se je zasukal in se pognal v tek. Naprsni oklep in težke golenice so ga močno ovirale. Bile so veliko nevarnejše od ščita, ker jih nisi mogel vreči proč.

Filozof je težko sopeč tekkel po strnišču. Vse je bilo odvisno od tega, ali bo tekkel dovolj hitro. Zanašal se je na to, da so vrli mladeniči za njim za nekaj časa prestregli sunek.

Nenadoma je začutil peklenško bolečino. Njegov levi podplat ga je neznansko pekel, mislil je, da sploh ne bo mogel vzdržati. Stokajoč se je

sesedel na tla, a se je z novim krikom bolečine pognal kvišku. Zmedeno je gledal okoli sebe in doumel vse: zašel je na polje bodljik!

Znašel se je v gostem nizkem grmovju z zelo ostrimi trni. Tudi v nogo se mu je moral zadreti trn. Previdno, s solzečimi očmi si je poiskal prostorček, kamor se je lahko vsaj usedel. Na zdravi nogi je poskakoval v krogu, preden se je v drugo spustil na tla. Trn je moral izdreti takoj.

Napeto je lovil bojni hrup: slišati ga je bilo precej daleč z leve in desne, spredaj pa je bil najmanj sto korakov daleč. Vendar se je zdelo, da se mu bliža, počasi, a vztrajno.

Sokrates ni mogel sezuti sandale. Trn je bil predril tenki usnjeni podplat in se zadril globoko v meso. Le kako so mogli dati vojakom, ki naj bi branili domovino pred sovragom, tako tenko obuvalo! Ob vsakem dotiku je začutil skelečo bolečino. Ubogi revež je izmučen povetil mogočna ramena. Kaj zdaj?

Njegov zamegljeni pogled se je ustavil na meču zraven njega. Skozi možgane mu je šinila misel, ki mu je prišla bolj prav kot kadar koli v kakem pogovoru. Ali se da meč uporabiti kot nož? Segel je po njem.

Tisti hip je zaslišal zamolkle korake. Majhna gruča se je prebijala skozi grmovje. Bogovom hvala, naši so! Nekaj trenutkov so postali, ko so ga zagledali. »To je čevljar,« jih je slišal. Potem so šli naprej.

Toda tudi levo od njih se je bližal hrup. In tam so se oglasila povelja v tujem jeziku. Perzijci!

Sokrates se je spet poskusil postaviti na noge, se pravi na desno nogo. Opiral se je na meč, ki je bil le malce prekratek. In nato je zagledal na levi, na majhni jasi, klobčič bojujočih se teles. Slišal je tekanje in udarce topega železa ob železo ali usnje.

Obupano je poskakoval na zdravi nogi in se umikal. Spotaknil se je, stopil na ranjeno nogo in se stokajoč zgrudil. Ko se je bojujoč klobčič, ki ni bil velik, bilo je kakih dvajset ali trideset mož, približal na nekaj korakov, je sedel filozof na zadnjici med dvema trnovima grmoma, in prepuščen sam sebi zrl proti sovražniku.

Na premikanje ni bilo mogoče niti pomisliti. Vse bi bilo boljše kot začutiti to bolečino v stopalu le še enkrat samkrat. Ni vedel, kaj naj stori, in na lepem je začel tuliti.

Natančneje rečeno, bilo je takole: slišal se je, kako tuli. Slišal se je, kako tuli iz svojega mogočnega oprsja kot iz trobila: »Tretji oddelek, sem! Dajte jim vetra, fantje!«

In isti hip se je videl, kako zagrabi za meč in ga vihti v krogu, zakaj pred njim je stal, kot da bi bil zrasel iz grmovja, perzijski vojak s sulico. Sulica je odletela vstran in potegnila moža s seboj.

In Sokrates se je v drugo zaslišal, kako tuli in pravi: »Niti koraka več nazaj, fantje! Zdaj jih imamo, pasje sinove! Krapolos, naprej s šesto! Nullos, na desno! Na koščke ga razsekam, če bo kdo bežal!«

Zraven sebe je v svoje začudenje zagledal dva vojaka iz svoje čete, ki sta prepadeno bolščala vanj. »Tulita,« je rekel potihoma, »tulita za božjo voljo!« Enemu se je povescila čeljust od strahu, toda drugi je res.

začel tuliti, kratko malo tuliti. In Perzijec je trudoma vstal in jo ucvril v grmovje.

Od jase sem se je spotikalo nekaj utrujenih vojakov. Perzijci so se zaradi tuljenja pognali v beg. Bali so se zasede.

»Kaj se godi?« je vprašal neki rojak Sokrata, ki je še zmeraj sedel na tleh.

»Nič,« mu je odvrnil. »Ne stojte tako strumno okoli mene in ne zijajte vame. Raje tekajte sem in tja in vpijte povelja, da ne bodo opazili, kako malo nas je.«

»Najboljše bo, če gremo nazaj,« je dejal možakar obotavlja se.

»Niti koraka nazaj,« je ugovarjal Sokrates. »Ali ste zajci?«

In ker za vojaka ni dovolj, če se boji, temveč mora imeti tudi srečo, so nenadoma precej od daleč, a razločno zaslišali konjski peket in divje krike — v grščini. Vsakdo ve, kako uničujoče so bili tega dne Perzijci poraženi. S tem je bilo vojske konec.

Ko je Alkibiades na čelu konjenice prijahal na polje bodljik, je videl, kako je krdelo pešakov na ramenih nosilo nekega debeluha.

Ustavil je konja in spoznal v debeluhu Sokrata; vojaki so mu povedali, da se je neomajno upiral ter s tem zadržal in zaustavil omahujočo bojno vrsto.

Zmagoslavno so ga zanesli k pratežu. Tam so ga kljub ugovorom posadili na tovorni voz, in obdan z znojnimi, razburjeno kričečimi vojaki je dospel v mesto.

Na ramenih so ga odnesli v njegovo hišico.

Ksantipa, njegova žena, mu je kuhala fižolovo juho. Klečala je pred ognjiščem, s polnimi licí pihala v ogenj in se nekajkrat ozrla k njemu. Sedel je na stolu, na katerega so ga bili posadili njegovi tovariši.

»Kaj se je zgodilo s teboj?« je vprašala nezaupljivo.

»Z mano?« je zamrmral, »nič.«

»Kaj pa potem pomeni to čenčanje o tvojih junaštvih?« je hotela vedeti.

»Pretiravajo,« je rekel: »čudovito diši.«

»Kako neki naj diši, če še nisem zanetila ognja? Spet si se osmešil, kaj?« je dejala žena jezno. »Jutri, ko bom šla po kruh, bom pa spet lahko poslušala, kako se posmehujejo.«

»Prav nič se nisem osmešil. Bojeval sem se.«

»Si bil pijan?«

»Ne. Zaustavil sem jih, ko so se umikali.«

»Ti še samega sebe ne znaš zaustaviti,« je rekla, ko je vstajala, zakaj ogenj je zagorel. »Daj mi solnico z mize.«

»Ne vem,« je rekel počasi in zamišljeno, »ne vem, najrajši bi sploh nič ne jedel. Nekoliko sem si pokvaril želodec.«

»Saj sem rekla, pijan si! Kar poskusi vstati in hoditi po sobi, pa bomo videli.«

Bil je razkačen nad njeno krivičnostjo. Toda v nobenem primeru ni hotel vstati in ji pokazati, da ne more stopiti na noge. Bila je neznansko

bistra, kadar je bilo treba najti kaj zanj neugodnega. In neugodno bi bilo, če bi postal razlog njegove stanovitosti v bitki očitni.

Se si je dajala opraviti s kotlom na ognjišču, medtem pa mu je povedala, kaj misli.

»Prepričana sem, da so ti tvoji dični prijatelji spet priskrbeli skrivaško mesto kje v zaledju, pri kuhinji. To je navadno skrivaštvo.«

Izmučeno je pogledal skozi okensko lino na ulico, po kateri so hodili ljudje s svetilkami, saj so slavili zmago.

Njegovi odlični prijatelji niso poskušali prav nič takega in tudi sam tega ne bi bil sprejel, vsaj kar tako ne.

»Ali pa se jim je zdelo kar prav, da koraka tudi čevljar z njimi? Še z mezincem ne mignejo zate, čevljar je, pravijo in čevljar naj ostane. Kako bi sicer mogli prihajati k njemu v njegovo umazano luknjo, ure in ure klepetati z njim in poslušati, kako govore vsi ljudje: 'Glej no, čevljar ali ne, tile odličniki pa le prisedejo k njemu in govorijo z njim o filerzofiji.' Umazana svojat!«

»Filerfobija se reče,« je dejal ravnodušno.

Neprijazno ga je pogledala.

»Ne popravljam me kar naprej. Sama vem, da sem neizobražena. Ko bi ne bila, bi ne imel nikogar, ki bi ti prinesel škaf vode in ti umil noge.«

Zdrnil se je in upal, da ni nič opazila. Nikakor ni smelo priti do umivanja nog. Bogovom hvala, že je nadaljevala.

»Pijan torej nisi bil in skrivaškega mesta ti tudi niso priskrbeli. To pomeni, da si se vedel ko kak mesar. Imaš kri na rokah, kaj? Če pa jaz pohodim pajka, zaženeš vik in krik. Saj ne verjamem, da bi se bil res izkazal kot mož, ampak storiti si moral nekaj zvitega, takole po ovinkih, ko te vsi tako trepljajo po ramenih. Že še izvem, zanesi se name!«

Juha je bila skuhana. Dišala je na moč zapeljivo. Ženska je vzela kotel, držeč ga s krilom za držaje, ga postavila na mizo in začela zajemati.

Premišljal je, ali bi ne bilo le dobro, če se mu povrne tek. Toda misel, da bi potem pač moral k mizi, ga je od tega še pravočasno odvrnila.

Ni mu bilo lahko pri srcu. Jasno je čutil, da ta reč še ni mimo. Prav gotovo bo imel v kratkem še precej neprijetnosti. Če odločilno pripomores k zmagi nad Perzijci, te ne bodo pustili kar tako pri miru. Zdaj, v prvem zmagoslavju, seveda nihče ne misli na tistega, ki ima pglavitno zaslugo. Vsakdo je zaposlen s tem, da najprej raztrobenta svoja junaštva. Toda jutri in pojutrišnjem bo vsakdo videl, da je njegov tovariš zahteval vso slavo zase, in takrat bodo porinili v ospredje njega. Preveč ljudi bi lahko komu kaj očitalo, če bi za resničnega zmagovalca razglasili čevljarja. Alkibiadau ljudje že tako in tako niso naklonjeni. Z užitkom bi mu klicali: ti si dobil bitko, toda izbojeval jo je neki čevljar.

In trn v nogi ga je bolel bolj ko prej. Če sandale ne sezuje kmalu, lahko dobi zastrupljenje krvi.

»Ne mlaskaj,« je rekel odsotno.

Žlica ji je obtičala v ustih.

»Kaj? Kaj delam?«

»Nič, nič,« je hitel preplašeno zatrjevati. »Zatopljen sem bil v misli.«

Vsa iz sebe je vstala, treščila kotel na ognjišče in stekla iz hiše.

Globoko je vzdihnil od olajšanja. Urno se je vzdignil s stola in, plašno se ozirajoč, skakaje odšel k svojemu ležišču. Ko se je Ksantipa vrnila po ruto, je nezaupljivo gledala, kako nepremično leži na viseči mrežnici, prevlečeni z usnjem. Za hip je pomislila, da se mu je kaj zgodilo. Že ga je hotela vprašati, zakaj bila mu je zelo vdana, toda domislila se je nečesa drugega, se našobila in odšla, da bi si s sosedo ogledala slavnosti.

Sokrates je spal slabo in nemirno in se zbudil ves zaskrbljen. Sandalo je sicer sezul, toda trna nikakor ni mogel zgrabiti. Noga mu je močno otekla.

Njegova žena danes ni bila tako togotna.

Prejšnji večer je slišala, kako je vse mesto govorilo o njenem možu. Zares se je moralo zgoditi nekaj, kar je ljudem tako ugajalo. A da bi bil zadržal celo perzijsko bojno vrsto, ji ni in ni hotelo v glavo. On že ne, je mislila. Zadržati cel zbor ljudi s svojimi vprašanji, to že. Ampak bojno vrsto, nak. Kaj se je torej pripetilo?

Bila je v takšni negotovosti, da mu je prinesla kozjega mleka k postelji.

Prav nič se ni delal, ko da hoče vstati.

»Ne boš šel ven?« je vprašala.

»Ne ljubi se mi,« je zamrmral.

Tako se ženi sicer ne odgovarja na vljudno vprašanje, toda mislila je, da se morda ne mara kazati pogledom ljudi, in ni več čakala odgovora. Zgodaj zjutraj so že prišli obiskovavci.

Bilo je nekaj mladeničev, sinov premožnih staršev, njegova običajna družba. Do njega so se vedli kot do svojega učitelja in nekateri so si celo kaj zapisovali, kadar jim je govoril, ko da bi bilo to kaj prav posebnega.

Danes so mu takoj poročali, da so Atene polne njegove slave. To da je zgodovinski dan za filozofijo (torej je le imela prav, reče se je filozofija in nič drugače). Sokrates da je dokazal, da je velik mislec lahko tudi velik junak.

Sokrates jih ni poslušal z običajno posmehljivostjo. Medtem ko so govorili, mu je bilo, ko da je zaslišal od daleč, tako kot slišiš daljno nevihto, neznanski smeh, smeh celega mesta, še več, smeh cele dežele, kot da je zaslišal ta smeh resda od daleč, toda slišal tudi, kako se bliža, kako nezadržno napreduje, se polasča vsakogar, sprehajavcev na cesti, trgovcev in politikov na trgu, rokodelcev v njihovih malih delavnicah.

»Vse, kar govorite, je nesmisel,« je rekel in se v hipu odločil. »Prav ničesar nisem storil.«

Smejoč se so ga pogledali. Potem je eden od njih dejal:

»Natanko to smo rekli. Vedeli smo, da boš tako mislil. Le kakšno vpitje je zdaj to, smo vprašali Eusopula pred gimnazijem. Deset let je Sokrates opravljal največja dela duha in nihče se še ozrl ni za njim. Zdaj je dobil bitko in ni ga v Atenah, ki ne bi govoril o njem. Ali ne vidite, smo rekli, kako je to sramotno?«

Sokrates je zastokal.

»Ampak saj je sploh nisem dobil. Branil sem se, ker so me napadli. Ta bitka mi sploh ni nič mar. Nisem trgovec z orožjem, tudi vinogradov v okolici nimam. Res ne vem, zakaj neki bi se bil bojeval. Bil sem med samimi pametnimi ljudmi iz predmestij, ki jim bitke tudi niso prav nič mar — in storil sem natanko to, kar so delali tudi oni, morda le kak hip pred njimi.«

Videti je bilo, ko da bi jih kdo s kolom po glavi.

»Kajne,« so zaklicali, »tudi to smo rekli. Nič drugega ni storil, samo branil se je. To je njegov način boja. Dovolj, da se hitro vrnemo v gimnazije. Pogovor o tej snovi smo pretrgali samo zato, da bi ti zaželeli dober dan.«

In so šli, s slastjo zatopljeni v pogovor.

Sokrates je, oprt na kornice, ležal in molčal in strmел v sajasti strop. Prav je imel s svojimi mračnimi slutnjami.

Njegova žena ga je opazovala iz kota. Mehanično je krpala neko staro krilo. Nenadoma je tiho rekla: »Kaj je torej narobe?«

Zdrznil se je. Negotovo jo je pogledal.

Bila je zdelano bitje, njene prsi so bile kot deska in imela je žalostne oči. Vedel je, da se lahko zanese nanjo. Ona bi ga zagovarjala, ko bi njegovi učenci že govorili: »Sokrates? Ta preklicani čevljar, ki pravi, da ni bogov?« Kar se njega tiče, je slabo naletela, toda ni se pritoževala, razen njemu samemu. In ni bilo večera, da ga ne bi bil na polici čakal kos kruha in slanine, kadar se je lačen vračal od svojih premožnih učencev.

Vpraševal se je, ali naj ji pove. Toda potem se je domislil, da bo moral prav kmalu povedati marsikaj neresničnega in hinavskega, ko bodo prišli ljudje, ki bodo, tako kot pravkar, govorili o njegovih junaštvih, in tega ne bi mogel, če bi poznala resnico, zakaj zelo jo je spoštoval.

Tako je odnehal in rekel le to: »Mrzla fižolova juha je že spet zasmradila sobo.«

Pogledala ga je z nezaupljivim pogledom.

Seveda ni bilo pričakovati, da bi zavrgla kaj jedi. Pa vendar je iskal nekaj, kar bi lahko odvrnilo njen sum. V nji se je utrjevalo prepričanje, da je z njim nekaj narobe. Zakaj ne vstane? Zmeraj je vstajal pozno, a le zato, ker je hodil pozno spat. In danes je bilo vse mesto na nogah, zavoljo slovesnosti ob zmagi. V njihovi ulici so zaprli vse trgovine. Oddelek konjenice, ki je zasledoval sovražnika, se je vrnil šele ob petih, slišati je bilo konjski peket. Zanj je bil pravi posladek, če so se ljudje zbirali. Ob takih dnevih je hodil po mestu od jutra do večera in se pogovarjal. Zakaj torej ni vstal?

Med vrati je zagledal senco in vstopili so štirje odposlanci. Ustavili so se sredi sobe in eden od njih je dejal na uraden, a silno vljuden način, da so mu zaupali nalogo, naj pripelje Sokrata na Areopag. To da je naročil vojskovodja Alkibiades sam, tam naj bi ga počastili za njegove zasluge v boju.

Mrmranje s ceste je oznanjalo, da so se sosodje zbrali pred hišo.

Sokrates je začutil, kako ga je oblit pot. Vedel je, da mora vstati, in četudi zavrne vabilo, mora stoje spregovoriti nekaj vljudnih besed in pospremiti te ljudi do vrat. In vedel je, da ne bo prišel dlje kot največ dva koraka. Potem bodo zagledali njegovo rano in takoj vse razumeli. In izbruhnili bo véliki smeh, tule in zdajle.

Namesto da bi vstal, se je torej spustil na svojo trdo blazino in nejevoljno odvrnil:

»Prav nič me ni treba častiti. Povejte na Areopagu, da sem se za ob enajstih dogovoril s prijatelji, da bomo pretresali neko filozofsko vprašanje, ki nas zanima, in da potemtakem žal ne morem priti. Sploh pa nisem primeren za javne prireditve in sem vrh tega še preveč truden.«

To slednje je dodal, ker ga je jezilo, da je v to kašo zamešal filozofijo, in prvo je rekel, ker je upal, da se jih bo najlaže znebil, če bo neotesan.

Odposlanci pa so ta jezik tudi dobro razumeli. Obrnili so se na petah in odšli.

»Te bodo že še naučili vljudnosti do uradnih oseb,« mu je rekla žena v jezi in odšla v kuhinjo.

Sokrates je počakal, da je ni bilo več, nato je v postelji hitro zasukal svoje težko telo, poškilil proti vratom, sedel na rob postelje in neskončno potrpežljivo poskusil stopiti na bolno nogo. Ali bilo je brezupno.

Z znojem oblit je spet legel.

Minilo je pol ure. Vzel je knjigo in bral. Če je bila noga pri miru, ni čutil malone ničesar.

Potem je prišel njegov prijatelj Antistenes.

Ni slekel svojega debelega površnika, postavil se je k vznožju postelje, nekam šunkovito zakašljal, se popraskal po svoji razmršeni bradi in se zazrl v Sokrata.

»Si še v postelji? Mislim sem, da bom dobil le Ksantipo doma. Vstal sem zato, da bi povprašal po tebi. Zelo sem se prehladil in zato včeraj nisem mogel priti.«

»Sedi,« je kratko odvrnil Sokrat.

Antistenes si je iz kota prinesel stol in sedel k prijatelju.

»Drevi spet začnem poučevati. Nobenega razloga ni, da bi še dalj odlagal.«

»Ne.«

»Seveda sem se vprašal, ali bo sploh kdo prišel. Danes so velike pojedine. Toda na poti semkaj sem srečal mladega Festona, in ko sem mu povedal, da bom zvečer predaval algebro, je bil navdušen. Dovolil sem mu, da pride kar v čeladi. Protagoras in drugi se bodo kajpak razburjali, ko bodo slišali: pri Antistenu so že prvi večer po bitki študirali algebro.«

Sokrates se je prav rahlo zazibal v svoji viseči mrežnici, ko se je z dlanjo odrinil od nekoliko poševne stene. S svojimi izbuljenimi očmi je preiskujoče opazoval prijatelja.

»Si srečal še koga drugega?«

»Cel kup ljudi.«

Sokrates se je slabe volje zazrl v strop. Ali naj pove Antistenu resnico? Precej dobro ga je poznal. Sam ni nikdar jemal denarja od svojih učencev in potemtakem za Antistena ni pomenil konkurence. Nemara bi bilo res najboljšje, če bi mu razložil ta svoj težki primer.

Anistenes je s svojimi lesketajočimi se očmi pogledal prijatelja in pripovedoval:

»Giorgias hodi po mestu in razlaga, da si zbežal in jo v zmedi udaril v napačno smer, namreč naprej. Nekaj boljših mladeničev ga hoče zaradi tega pretepsti.«

Sokrates je bil neprijetno presenečen.

»Neumnost,« je dejal jezno. V hipu se mu je posvetilo, kakšno orožje bi bilo za njegove nasprotnike, če pove resnico.

Ponoči, že proti jutru, je premišljeval, da bi lahko vso reč prikazal kot nekakšen poskus, češ da je hotel ugotoviti, kako so ljudje lahkoverni. »Dvajset let sem po vseh ulicah pridigal pacifizem, in ena sama govornica je bila dovolj, da so me začeli imeti še moji učenci za pretepača.« Itn. itn. Ampak potem bi ne bili smeli dobiti bitke. Očitno so bili zdaj za pacifizem slabi časi. Po kakem porazu so bili najvišji oblastniki nekaj časa pacifisti, po zmagi pa je bilo celó najnižje ljudstvo za vojno, vsaj za nekaj časa, dokler niso opazili, da med porazom in zmago pravzaprav niti ni takega razločka. Ne, s pacifizmom zdajle ne more doseči ničesar.

Z ulice je zaslišal konjski peket. Jezdci so se ustavili pred hišo in vanjo je s svojimi jadrnimi koraki vstopil Alkibiades.

»Dobro jutro, Antistenes, kako kaj filozofija? Čisto iz sebe so,« je zaklical. »Na Areopagu so besni zaradi tvojega odgovora, Sokrates. Za šalo sem svoj predlog, naj te nagrade z vencem, spremenil in predlagal, naj ti prisodijo petdeset udarcev s palico. To jih je seveda razjezilo, ker je natanko ustrezalo njihovemu razpoloženju. Pa vendar moraš z mano. Skupaj bova šla, peš.«

Sokrates je vzdihnil. Zelo dobro se je razumel z mladim Alkibiadom. Pogosto sta skupaj popivala. Zelo je bil prijazen, da je prišel ponj. To gotovo ni bila le želja, da bi užalil Areopag. A tudi ta zadnja želja je bila častna in treba jo je bilo podpreti.

Navsezadnje je, zibajoč se v svoji mrežnici, zamišljeno dejal: »Naglica se imenuje veter, ki podre stavbni oder. Sedi.«

Alkibiades se je zasmejal in potegnil stol k ležišču. Preden je sedel, se je spoštljivo priklonil Ksantipi, ki je stala med kuhinjskimi vrati in si brisala mokre roke v krilo.

»Vi filozofi ste smešni ljudje,« je rekel malce nepotrpežljivo. »Nemara ti je že spet žal, da si pomagal zmagati v bitki. Antistenes te je najbrž opozoril, da za to ni bilo dovolj razlogov?«

»Govorila sva o algebri,« je odvrnil Antistenes in zakašljajal.

Alkibiades se je zarežal.

»Pričakoval nisem nič drugega. Samo nobene ceremonije ob tem, kajne? No, po mojem mnenju gre pač za hrabrost. Če že hočeta, nič posebnega, ampak kaj posebnega pa naj bi bilo nekaj lovorovih listov.

Stisni zobe in potrpi, stari! Saj bo kmalu mimo in tudi bolelo ne bo. In potem ga zvrnemo kozarček.«

Radovedno je pogledal široko, krepko postavo, ki se je zdaj precej močno gugala.

Sokrates je napeto premišljeval. Domislil se je nečesa, kar bi lahko rekel. Lahko bi rekel, da si je včeraj ponoči ali davi izpahnil nogo. Recimo takrat, ko so ga vojaki spustili z ramen. V tem bi bila celo poanta. Izkazalo bi se, kako hitro ti lahko škoduje, če te sodržavljeni počaste.

Ne da bi se nehal gugati, se je vzdignil z zgornjim delom telesa, tako da je sedel pokonci, se z desnico podrgnil po goli levici in počasi dejal:

»Takole je. Moja noga...«

Pri teh besedah mu je pogled, ki ni bil ravno miren, zakaj zdaj je bilo treba v vsej zadevi izreči prvo resnično laž, doslej je le molčal, ušel h kuhinjskim vratom, kjer je stala Ksantipa.

Sokratu je odpovedal jezik. Mahoma ga ni nič več mikalo, da bi razpletal svojo zgodbo. Noge si ni izpahnil.

Mrežnica se je umirila.

»Poslušaj, Alkibiades,« je rekel odločno in s čisto svežim glasom. »V tem primeru ni mogoče govoriti o hrabrosti. Takoj po začetku bitke, se pravi, takoj po tem, ko sem zagledal Perzijce, sem stekel, in sicer v pravo smer, nazaj. Toda tam je bilo polje bodljik. Stopil sem na trn, da se mi je zadrl z nogo, in nisem mogel naprej. Potem sem mahal okoli sebe ko zmešan in bi bil skoraj pobil nekaj naših. Obupan sem vpil nekaj o drugih oddelkih, tako da bi Perzijci mislili, da nas je precej, kar je bila kajpak neumnost, saj ne razumejo grški. Po drugi plati pa se zdi, da so bili tudi oni precej živčni. Najbrž čisto preprosto niso mogli prenašati tuljenja, po vsem tistem, kar so morali že prebiti na pohodu. Za hip so zastali in tedaj je prihitela naša konjenica. To je vse.«

Nekaj trenutkov je bilo v sobi čisto tiho. Alkibiades ga je strmo gledal. Antistenes je zakašljajal za roko, ki jo je držal pred usti, tokrat ne čisto naravno. Od kuhinjskih vrat, kjer je stala Ksantipa, se je razlegel zvonek smeh.

Potem je Antistenes suho dejal:

»In potem seveda nisi mogel oditi na Areopag in odšepati po stopnicah, da bi vzel lovorov venec. Kajpada, že razumem.«

Alkibiades se je nagnil v svojem stolu nazaj in s priprtimi očmi opazoval filozofa na ležišču. Ne Sokrates ne Antistenes nista gledala proti njemu.

Spet se je sklonil naprej in si z rokami objel koleno. Njegov ozki, deški obraz je malce trzal, toda na njem ni bilo videti, kaj misli ali čuti.

»Zakaj pa nisi povedal, da si ranjen, kjer koli drugje?« je vprašal.

»Ker imam trn v nogi,« je grobo odvrnil Sokrates.

»Ah, zato?« je rekel Alkibiades. »Razumem« — Hitro je vstal in stopil k postelji.

»Skoda, da nisem prinesel svojega venca s seboj. Dal sem ga slugi, naj pazi nanj. Če bi ga imel, bi ti ga pustil tukaj. Lahko mi verjameš, da te ima za dovolj pogumnega. Nikogar ne poznam, ki bi v takih okoliščinah povedal, kar si nam povedal ti.«

In je hitro odšel.

Ko mu je potlej Ksantipa umivala nogo in izpulila trn, je čemerno dejala:

»Lepo zastrupljenje krvi bi bil lahko dobil.«

»Vsaj to,« je rekel filozof.

Ukrepi zoper oblast

Bert Brecht

Ko je gospod Keuner, mislec, pred množico poslušavcev v dvorani izjavil, da je proti oblasti, je opazil, da se ljudje umikajo in odhajajo. Pogledal je okoli sebe in videl, da stoji za njim — oblast.

»Kaj si rekel?« ga je vprašala oblast.

»Izjavil sem, da sem za oblast,« je odvrnil gospod Keuner.

Ko je gospod Keuner odhajal, so ga njegovi učenci vprašali o njegovi hrbtenici. Gospod Keuner je odgovoril: »Hrbtenice nimam za to, da bi mi jo kdo zlomil. Ravno jaz moram živeti dlje kot oblast.«

In gospod Keuner je povedal tole zgodbo:

V stanovanju gospoda Eggeja, ki se je bil naučil reči ne, je prišel nekega dne v času ilegalnosti agent in mu pokazal nekako potrdilo, ki je bilo izdano v imenu tistih, ki so vladali v mestu, in na katerem je bilo zapisano, da naj bo njegovo vsako stanovanje, katerega prag bo prestopil; prav tako naj dobi vsako jed, ki jo bo zahteval; prav tako naj bo tudi vsakdo, ki ga bo agent zagledal, njegov sluga.

Agent se je usedel na stol, zahteval jedi, se umil, legel, in preden je zaspal, vprašal z obrazom, obnjenim v zid: »Ali mi boš služil?«

Gospod Egge ga je ogrnil z odejo, odganjal muhe, bdel nad njim, ko je spal, in kot tega dne mu je bil pokoren sedem let. Toda karkoli že je storil, dobro je pazil, da ni storil nečesa: izrekel neke besede. Ko je tedaj minilo sedem let in se je agent zdebél od obilne jedi, spanja in ukazovanja, je umrl. Zdaj ga je gospod Egge zavil v oguljeno odejo, ga odvlekel iz hiše, počedil ležišče, pobelil stene, si oddahnil in odgovoril: »Ne.«

Najljubša žival gospoda K.

Bert Brecht

Ko so gospoda K. vprašali, katero žival ceni najbolj, je imenoval slona in to utemeljil takole: v slonu se družita zvijača in moč. To ni klavrna zvijača, ki zadošča za to, da uide zalezovanju ali si ulovi kaj za pod zob, pri tem pa ne zbudi pozornosti, ampak zvijača, ki ji je za kaj večjega na voljo moč. Koder hodi ta žival, drži za njo široka sled. Navzlic temu je dobrodušen, razume šalo. Je dober prijatelj, kot je tudi dober sovražnik. Čeprav je zelo velik in težak, je vendar tudi zelo hiter. Njegov rilec prinaša orjaškemu telesu tudi najmanjšo hrano, tudi orehe. Njegova ušesa se dajo premikati: sliši samo, kar mu je všeč. Tudi visoko starost doživi. Tudi družbo ljubi, pa ne le družbe slonov. Povsod ga imajo prav toliko radi, kolikor se ga tudi boje. Neka posebna komika dopušča, da ga je mogoče celo častiti. Ima debelo kožo, noži se v nji polomijo; toda čudi je krotke. Lahko se razžalosti. Lahko se razjezi. Rad pleše. Pogine v goščavi. Rad ima otroke in druge male živali. Je siv in opaziš ga samo zaradi njegove velikosti. Ni užiten. Zna dobro delati. Rad pije in postane dobre volje. Podpira umetnost: daje slonovo kost.

Prevedel P. S.

Kaj govore usta Tina Deona

»Zakaj si me ustvaril, Modri?
Ali zato, da me, ko v cvetu bom,
zlomiš? Ali zato, da me napotiš
v črno zemljo, ko bodo zoreli
vinogradi? Da sladko počival
bi v zemlji? Če je tako
najmodreje, kar mogel storiti
si zame, naj bo.
Ker, pravijo, da je Gospod
predober in premoder . . .«
Tin Deon, z grenkim nasmeškom na ustih,
danes poslednjič postaja
na krajih, kjer je odšumela
mladost njegova. Suh in žolt
legel bo jutri za vedno.

Se bodo isti listi drhteli na deblu,
a usta Tina Deona bodo polna zemlje.

Nasmeški Lema Kamena

Pred mano je vselej zrcalo. Kadar berem.
Ali kadar pišem.
Navadno berem knjige; a pišem s svinčnikom.
Zrcalo pravi:
Črne oči ima Lem Kamen.
Njegove oči bi lepše bile, če bi bile vesele.
Toda take so preveč zaprte; mračne, motne.
No, vseeno, mnoge žene so ljubile
njegove oči, oči Lema Kamena.
Lem Kamen navadno pravi:
Zakaj ljubiš, srce, moje motne oči?
A ona odgovarja:

Niso motne tvoje oči, moj dragi.
Kakor črni cvetovi so, z roso umiti, na jesen.
Ljubim tvoje oči.

Lem Kamen pa se trudno nasmehne.
V dnu temnih oči se mu biserje zasvetlika.
Smehlja se, ko da pohaja po gozdih svoje pokrajine:
na listih se rosa blešči. In na visoki travi.
A on, Lem Kamen, stopa bos.
In nasmejan.

Najraje ležem. In zatisnem oči.
Tedad gledam, v mislih, dni, ki so minili.
Vidiš! ... Takrat so cvele hiacinte.
Bile so največkrat vijoličaste.
Pravijo, da tako dehte prsi plahe deklice.

Se preden se sonce vzpne nad mestne hiše,
pridem v zelene aleje.
Na hiacintah se leskeče rosa jutranja.
Ptica na boru.
Mislim na zgodnja jutra, ko bi od doma
odhajal v vinograd.
Moja obleka vlažna od rose.
Ali naj morda uberem bleščeč cvet?
Komu naj ga dam?

Zlatim Pticom

Trudnih nog stopam po prašnih cestah
in pojem žalostno pesem zlatim pticom.

Ptice nimajo polja, ne trte domače, ne doma;
ne žanjejo svojih njiv, v kadicah ne tlačijo grozdja,
toda zora jih najde budne, s pesmijo v rumenem kljunu.
Mokre od plohe v gori, skrivajo se med listje.

Tudi ti, duša moja, si premočena ptica; črna
ptica v mraku. Da.
Tebe ne čaka tam daleč težko obložena miza
bogata z jedili in vinom. Še prazne čašice nimaš.

Teptali, teptali so te kot blato na ulici,
duša, ptica zlata!

Srce mečem pod tuje noge

I.

Oče, v grobu v Rastušju ležiš.
Nad tabo je noč razgrnila krila,
temna noč, ki v njej ti kosti počivajo;
Ne vstajaš zgodaj pred jutrom, ne hodiš v hlev,
da bi konjem nametal sena v jasli.
Počasi trohni hrastov križ
in veter šumi nad grobovi,
ne boža ti lica kot takrat, ko si še živel.
Rosa pada po detelji kraj potoka;
V hiši je revščina, mir in plesnoba.

Ne trudim se, da bi si našel ženo,
ne da bi sijal mi obraz od sreče družinske:
Očetova hiša, daleč od mene, razpada.

II.

Ko me ne bi bil, oče, v šole poslal,
kdaj bi se bil že oženil:
imel bi dva, tri sinke.
Spomladi bi kopal, oral, kosil,
jeseni bi kuhal žganico in se pijan s sosedom pretepal.

Naposled bi me moji sinovi zagreblj,
pod večer kasen, blaten,
ob pokopališkem zidu kraj tebe,
kjer od davnine leže naši dedje.
Potem pa bi gnali napajat živino.

Toda jaz mečem srce pod tuje noge:
V stran obračajo znanci glavo,
pravijo, da sem čez les.

Pozni žanjec

Kasni žanjec ne vzdigne glave
iznad dozorelega klasja. Žanje
hlastno žanje; ne vidi, da zlati
sončni prah ne plava več
nad poljem. Mrači se. Mimo
gre, z licem razžarjenim,
temno dekle s cvetom v laseh:
Kliče mu, z vzdrtelim glasom,
večerni pozdrav, a on je ne sliši;
samo žanje, hlastno žanje, sklonjen
nad črno zemljo; in ne ve,
da bo dekle, ko noč spusti se,
že daleč stran in bo samo njen vonj
visel nad strniščem. On pa se bo,
razžaloščen, vračal s težkim korakom,
sam, kasni žanjec.

Prstan

Kadar me vprašajo, kakšen je
prstan moj, in od kod je, odgovarjam:
Srebrn prstan, kaj ne vidite. A kamen, kapljo
temne krvi, ki ji pravijo karneol,
je nosil že davno, ko je odhajal
na križarsko vojsko, neki vitez (kdo
bi vedel zanj?). Kasneje, mnogo kasneje,
je nürnberški zlatar okoval kamen
v srebro. In prstan je v nizu stoletij
prehajal z roke na roko. (Te roke so prah
in pepel, bi lahko rekla o njih živa usta.)
Pa se je znašel nek i d a n tudi na moji roki;
Ona je o njem (leta, leta!) napisala stih:
»Na moji roki žalostni Javorov prstan se rdeči.«
In nihče ni pomišljal, da zares
na roki moji žalostni
Javorov prstan se rdeči. Pač pa so me spraševali:
Koliko velja,
in že dodajali: Tisoče, težke tisoče.
Niti poslušali ne bi mojega zmedenega odgovora,
da nisem razmišljal o tem in da ne vem,
ali bo z mano legel
v zemljo ali bo na neznani roki,
ko bo moja pepel in prah. Ona ne bo vedela,
da sem tudi jaz mislil kot oni

*pred mano, da se moja roka nikoli ne bo
ločila od prstana, od srebrnega prstana,
s kamnom, temnim kot kri, ki mu pravijo karneol
tisti, ki poznajo drago kamenje. Pri kraju je pesem
o prstanu. O mojem ali tvojem prstanu?*

Ko me več ne bo

*Vsak dan sonce zahaja. Prišel bo
dan, ko se bo razvedelo: ni
me več.*

*Nič se ne bo zgodilo, kar ne bi bilo
že takrat, ko sem bil živ: mornarji
bodo pluli po morjih, vetrovi bodo žalostno zavijali
v vejah, zrelo klasje se bo sklanjalo k zemlji.*

*Fantje in dekleta se bodo imeli radi,
kakor se pred njimi nihče ni imel rad.*

*Na jesen, ko sadje dozoreva, ko se obirajo
plodovi, bosta šla*

*po aleji pred vseučiliščem; potem
se bosta sprehajala pod kostanji na Griču,
držec se za roke dolgo dolgo,*

kot se pred njima nihče

*nikoli ni držal. Sedla bosta na klop
starinsko in videla: na njima leži srebro mesečine
(kot je nekoč počivalo na tebi*

in meni, v času mlade ljubezni). Preden se bosta poljubila,

bo dekle šepnila bleščečemu mesecu: Sanjam

ali berem pesnika,

ki je pel o moji ljubezni?

Prevedel Ivan Minatti

Dragutin Tadijanović se je rodil 4. 11. 1905 v Rastušju pri Slavonskem Brodu. V osnovno šolo je hodil v Podvinju, v realno gimnazijo v Slavonskem Brodu. Študiral je v Zagrebu najprej gozdarstvo, nato filozofijo. Diplomiral je 1937. Bil je urednik knjižnih zbirk pri »Nakladnem zavodu Hrvatske« in pri založbi »Zora«. 1953. je bil izvoljen za dopisnega člana Jugoslovanske akademije znanosti in umetnosti in za direktorja Instituta za književnost JAZU. Na tem mestu je še danes.

Svojo prvo pesem Golobje peruti je objavil 1928 pod psevdonimom Tadeon, od leta 1930 pa pod svojim imenom sodeluje v številnih književnih publikacijah. Doslej je izdal 10 pesniških zbirk, o katerih je napisanih okrog 100 člankov, kritik, ocen. Njegove pesmi so natisnjene v domačih in tujih antologijah, prevajali pa so jih v petnajst tujih jezikov. Ukvarjal se je tudi s prevajanjem poezije: iz češčine (Nezval) in nemščine (Goethe, Hoelderlin, Heine in drugi). Uredil je vrsto del hrvaških piscev, med njimi zbrana dela Krajnčevića, Matoša, Polića, Kamova, Ujevića, Gorana Kovačića in drugih.

Objavljene pesmi so iz štirijezične izdaje Tadijanovičevih izbranih pesmi, ki bodo izšle konec leta pri DZS.

Kontrola v industrijskih podjetjih

Janez Jerovšek

Sistem kontrole je eno temeljnih vprašanj vsake družbene organizacije. Od ustreznosti postavljenega sistema kontrole je v končni fazi odvisna intenzivnost ekonomskega in družbenega razvoja. Zato je izredno pomembno, kakšen sistem kontrole je postavljen v podjetju kot temeljni družbeni instituciji, kjer se ustvarja višek vrednosti (in tudi celotno materialno bogastvo). Ker je celotni ekonomski napredek globalne družbe odvisen predvsem od tega, kako hitro se razvijajo in napredujejo posamezna podjetja kot temeljne ekonomske institucije, moramo posvetiti pozornost sistemu kontrole, ki se uveljavlja v podjetjih v sodobnih industrijskih družbah.

Kontrola ustvarja na eni strani red, koordinacijo in učinkovitost, na drugi strani pa lahko duši iniciativo kot poglobljeno gibalno gospodarskega napredka.

Sistem kontrole v industrijskih organizacijah je odvisen predvsem od odnosov moči in oblasti, ki determinirajo strukturo vsake socialne organizacije. Glede na to, da so omenjeni odnosi v industrijskih organizacijah zelo različni, lahko ločimo birokratični ali avtokratski in samoupravni tip socialne organizacije. Če hočemo ugotoviti, kakšen sistem kontrole je značilen za avtokratično in kakšen za samoupravno socialno organizacijo, moramo najprej navesti tipične značilnosti vsakega od teh tipov organizacije.¹

Socialna organizacija podjetja je sistem odnosov in interakcij med različnimi organizacijsko-funkcionalnimi, socio-ekonomskimi, socio-profesionalnimi in primarnimi skupinami; pri tem so odnosi in interakcije med organizacijsko-funkcionalnimi skupinami formalno regulirani. Organizacijsko funkcionalne skupine predstavljajo tisti njeni člani, ki opravljajo iste ali podobne naloge. »V razviti birokratski organizaciji se organizacijsko-funkcionalne skupine močno prekrivajo s socio-ekonomskimi skupi-

¹ V naštevanju tipičnih značilnosti avtokratične in samoupravne organizacije, se opiramo na delo Josipa Županova: Grafikon utjecaja kao analitsko orudje za izučavanje strukturalne promjene socialne organizacije poduzeća — Doktorska teza 1964 (šapirografirano).

nami, tj. posamezniki, ki imajo podobne položaje v organizaciji, se uvrščajo v isti razred dohodka in zavzemajo določen segment v skali socialnega rangiranja. Zato običajno ne ločijo med organizacijsko-funkcionalnimi in socio-ekonomskimi skupinami in govorijo o 'hierarhijskih skupinah'... Kvalifikacijske in socio-profesionalne skupine se praviloma ne prekrivajo z organizacijsko-funkcionalnimi in se zato razločujejo od 'hierarhijskih skupin'. Tako ena socio-profesionalna skupina lahko zajema pripadnike različnih organizacijsko-funkcionalnih skupin (npr. inženir je lahko linijski vodja, lahko pa tudi štabni specialist), prav tako pa tudi ena organizacijsko-funkcionalna skupina lahko zajema pripadnike različnih socio-profesionalnih skupin (npr. delavci z različnimi kvalifikacijami sestavljajo eno organizacijsko-funkcionalno skupino).²

Sistem kontrolé je odvisen od odnosov, moči in oblasti, ki so postavljeni med temi skupinami. Tako je »za birokratsko organizacijo karakteristična neenakomerna distribucija družbene moči. Moč je koncentrirana na vrhu v skupini 'najvišjih vodij', potem pa se količina moči zmanjšuje, čimbolj se približujemo skupini izvajalcev. 'Najnižja' skupina pravzaprav nima nobene moči kot *organizacijska skupina*... Izvir oblasti je na vrhu (to je najvišji vodja ali določen kolegijski organ) in se 'racionalno' delegira navzdol v vse manjših količinah, tako da 'najnižja' skupina praktično nima nobene oblasti.«³

Ker je komunikacijski sistem funkcija odnosov moči in oblasti, je razumljivo, da je postavljen tako, da omogoča vodstvu v vseh pogledih odločujočo vlogo. Tako je formalni komunikacijski sistem predvsem enodimenzionalen, po njem tečejo informacije predvsem od vrha navzdol.

Iz tako postavljenih odnosov moči in oblasti izhaja avtokratičen stil vodenja, ki se kaže v zahtevi po brezpogojnem pokoravanju.

Kakšen sistem kontrole se lahko postavlja na takšnih odnosih? Razumljivo je, da je nosilka največjega dela kontrole tista organizacijsko-funkcionalna skupina, ki zavzema najvišje mesto na hierarhični lestvici; potem se količina zmanjšuje, tako da najnižje skupine nimajo več formalno predvidene količine kontrole. Iz tega sledi, da je najvišja organizacijsko-funkcionalna skupina predvsem subjekt, najnižje organizacijsko-funkcionalne skupine pa predvsem objekt kontrole.

Socialna organizacija podjetja pa ni samo sistem odnosov med organizacijsko-funkcionalnimi skupinami, ki so predvideni in predpisani v njeni formalni strukturi, temveč tudi sistem odnosov in interakcij med vsemi skupinami, ki pa niso predvideni v formalni strukturi organizacije. Čeprav delavci v formalni strukturi organizacije niso nosilci oblasti, moči in kontrole, vendar kot socio-ekonomska grupa niso povsem brez moči in kontrole. Če lahko razglasijo stavko in po neformalni poti ugotovijo, kakšen je dobiček lastnikov, pomeni to, da razpolagajo z močjo in kontrolo. Prav tako tudi primarne grupe lahko povečajo produktivnost dela ali pa jo zmanjšajo. To zopet pomeni, da razpolagajo z neko močjo.

² Josip Zupanov, Ibid. str. 41—42.

³ Josip Zupanov — Ibid. str. 42—43.

Iz tega sledi, da o količini in načinu distribucije kontrole ne moremo razsojati zgolj na osnovi formalne strukture avtokratske organizacije podjetja. Ker pa avtokratska organizacija podjetja v bistvu deluje le na osnovi formalno predpisanih odnosov moči in oblasti — če hoče biti v okviru teh struktur sploh učinkovita — pomeni to, da se tudi sistem kontrole giblje v bistvu — kljub odmikom — v okviru teh odnosov. Če bi bila distribucija kontrole v bistvu drugačna, kot pa je determinirana z odnosi moči in oblasti, bi bila avtokratska organizacija podjetja notranje nekonsistentna, verjetno pa tudi ne bi bila posebno učinkovita.

V samoupravni organizaciji podjetja so odnosi moči in oblasti bistveno drugačni, kot v avtokratski organizaciji, zato je tudi sistem kontrole postavljen drugače. Avtokratska oziroma birokratska organizacija podjetja deluje po načelu hierarhijskega monizma, samoupravna organizacija podjetja pa deluje na principu polifunktionalnosti. »Princip polifunktionalnosti obstaja v tem, da ideativne funkcije ne morejo biti izključni monopol nobene posebne skupine, temveč so na določen način dostopne vsem članom organizacije, ne glede na specifične funkcije, ki jih opravljajo v organizaciji... Nova distribucija funkcij omogoča, da vsak član organizacije igra več kot eno socialno vlogo... V samoupravni organizaciji obstajajo še naprej tradicionalne organizacijsko-funktionalne skupine, kot obstajajo v birokratični organizaciji, so pa znatno modificirane. Že samo to, da so v samoupravni organizaciji pripradniki vseh tradicionalnih skupin udeleženi v novih organizacijsko-funktionalnih skupinah (volilno telo, izvoljeni organi, avtonomne grupe), vsekakor vpliva na njihov značaj. Vendar pa nastajajo spremembe v njihovi strukturi, tj. v njihovih funkcijah in vlogah.

Najizrazitejše so spremembe v »najvišji« skupini (»višji vodje«, »uprava«, »direkcija« itd.). Ta skupina izgublja določen del ideativnih funkcij; poglobitve odločitve, ki v birokratski organizaciji dajejo tej skupini odločujočo vlogo, sprejema sedaj izvoljeni delavski svet. Poleg tega ta skupina dobiva izvršno funkcijo v odnosu od odločitev izvoljenih organov.

Bistvena karakteristika samoupravne organizacije je bolj ali manj enakomerna distribucija družbene moči med različne socio-profesionalne in socio-ekonomske grupe... Nove organizacijsko-funktionalne grupe so v socialnem pogledu heterogene, tj. vključujejo pripadnike različnih socio-profesionalnih in socio-ekonomskih grup.

V samoupravni organizaciji obstajata dva principa oblasti in zato tudi dve substrukтури oblasti. Tako v samoupravni organizaciji še naprej obstoji princip »racionalnega delegiranja« in s tem posebna hierarhijska substruktura oblasti. »Višji« vodja izdaja navodila in delegira pooblastila »nižjemu« vodju, dokler tako ne pride do neposrednega vodje, kjer se delegiranje pooblastil docela ustavi. Poleg tega pa obstoji še predstavniški princip in s tem tudi posebna predstavniška substruktura oblasti. Vendar je organizacija celota in mora zato imeti enoten sistem oblasti. Ta enotni sistem je dosežen tako, da je predstavniška substruktura nadrejena hierarhijski substrukтури. Nadrejeni položaj predstavniške substrukture ni samo

postulat enotnosti sistema oblasti, temveč tudi *sine qua non* učinkovitosti predstavniške oblasti. Glede na to je distribucija dejanske oblasti med ključni skupini obeh substruktur — v naši organizaciji so to »višji vodje« in delavski svet — poglobitni problem strukture oblasti v samoupravni organizaciji.⁴

Ker samoupravna organizacija deluje na principu polifunkcionalnosti in dveh subsystemov oblasti in moči, sledi iz tega, da obstojata dva sistema kontrole. Prvi sistem sloni na hierarhičnem subsystemu in je podoben sistemu kontrole v birokratični organizaciji podjetja. Ker samoupravna organizacija ni popolna negacija birokratične organizacije podjetja, temveč je vključitev njenih pozitivnih elementov in s tem njeno dialektično pre-raščanje, pomeni to, da je sistem kontrole, ki temelji na hierarhičnem principu »starih« organizacijsko-funkcionalnih skupin, element formalne strukture samoupravne organizacije.

Drug sistem kontrole pa izhaja iz predstavniške substrukture, izraža odnos med tistimi novimi organizacijsko-funkcionalnimi skupinami, ki nimajo hierarhijskega značaja. Ker je predstavniški subsystem oblasti nadrejen hierarhijskemu subsystemu oblasti, pomeni to, da je sistem kontrole, ki izhaja iz predstavniškega sistema, formalno nadrejen sistemu kontrole, ki izhaja iz hierarhijskega subsystema. Vendar gre tukaj po vsebinski plati delno tudi za dve vrsti kontrole. V okviru hierarhijskega sistema gre za kontrolo, ki nima tako izrazitih in širokih socialnih dimenzij, kot jih ima kontrola v okviru predstavniškega subsystema. V hierarhijski sistem kontrole spada npr. kontrola materiala, delovnih nalogov in podobno. V predstavniški sistem kontrole spada bolj kontrola nad izvajanjem ideativnih aktivnosti. Čeprav taka vsebinska ločitev med sistemoma kontrole ni striktno izvedena ali strogo začrtana, pa vendar obstaja praktična tendenca v tej smeri.

Seveda je sedaj pomembno empirično ugotoviti, kako je celotna količina kontrole razdeljena med razne socio-ekonomske in socio-profesionalne grupe. Obstaja namreč možnost, da se je v okviru nove organizacijsko-funkcionalne grupe (npr. v delavskem svetu ali upravnem odboru) polastila največje količine kontrole stara »najvišja« organizacijsko-funkcionalna skupina (tj. najvišji vodje). Take možnosti so negacija formalne demokratske strukture, nadomeščajo jo z odnosi moči in kontrole, značilnimi za avtokratsko organizacijo podjetja.

Nastaja tudi praktično vprašanje, kako rešiti problem avtoritete. Ker je predstavniški subsystem nadrejen hierarhijskemu, pomeni to, da mora biti avtoriteta, ki izhaja iz predstavniškega subsystema, nadrejena avtoriteti, ki izhaja iz hierarhijskega subsystema. Zdi se, da tukaj nastane neka kolizija, ker direktor bolj predstavlja hierarhično kot pa predstavniško substrukuro.

Poleg tega nastajajo praktične težave: ker celotna organizacijska struktura deluje na principu polifunkcionalnosti, ohranjajoč na eni strani birokratično organizacijo (ki predstavlja učinkovitost in hierarhičnost), na

⁴ Josip Zupanov, Ibid. str. 48, 49, 52, 53, 54, 55, 56.

drugi strani pa predstavniški sistem, nastaja praktična možnost, da se med tema dvema sistemoma kontrole, ki izhajata iz obeh subsistemov, sprožajo kratki stiki, ki izključijo enega od sistemov kontrole, ali pa tudi oba. Če se izključita oba sistema kontrole, nastopi situacija, ko za odločitve nihče ne nosi odgovornosti. S tem postane samoupravni tip socialne organizacije nefunkcionalen. Praktične rešitve tega odnosa zadevajo v organizacijo dela in v ključna vprašanja strukturalnih sprememb socialne organizacije podjetja.

Nadalje so industrijska podjetja v sodobnih družbah tudi predmet kontrole od globalne družbe oziroma njenih relevantnih institucij (predvsem države) in skupin (političnih strank in sindikatov).

V industrijskih podjetjih socialističnih držav se je po revoluciji uveljavil trojni sistem kontrole. Prvi sistem izhaja iz birokratične organizacije podjetja. Ta sistem raste iz značaja dela, načina proizvodnje, stopnje mehanizacije, dosežene stopnje znanstvene organizacije dela, in je torej interne narave. Drugi sistem kontrole izvira iz države, ki zastopa splošne in skupne koristi; tretji sistem kontrole je iz partije, ki nastopa kot ideološka sila v celotnem usmerjanju ekonomskega in družbenega življenja. Prvi sistem kontrole je, kot smo dejali, interne narave, drugi in tretji pa sta eksterne narave. Kakorkoli je ta eksterni sistem kontrole v prehodni fazi nekaj časa nujen — ker je garant splošnih koristi in enotnega gospodarskega sistema — povzroča celo vrsto komplikacij; po eni strani ima za posledico porast tiste neproduktivne birokracije, ki ima samo posredovalno, manipulativen značaj, po drugi strani pa manjšanje gospodarske iniciative; in v končni fazi povzroča prepočasno ekonomsko rast, (ki se kaže bodisi v neizpolnjenih planih, premajhni stopnji porasta produktivnosti, lažnih statističnih podatkih itd.). Zunanji sistem kontrole je namreč zgrajen na zakonih, ki jih predpisuje država, in direktivah partije. Če pa je gospodarska dejavnost podjetja pretirano omejena z zakoni in z direktivami partije, je ogrožena njegova samostojnost; s tem pa so ogrožene poglavitne gospodarske iniciative, ki so znotraj podjetja vedno nosilke ekonomskega napredka.

Seveda je intenzivnost zunanjih kontrol odvisna od koncepcij, ki jih ima partija o vlogi zakonov blagovne proizvodnje. Sprostiti zakone blagovne proizvodnje pomeni dati industrijskim podjetjem relativno in pravno zagotovljeno samostojnost. Zavirati zakone blagovne proizvodnje in s sistemom zakonov in direktiv onemogočiti ne samo njegove negativne, temveč tudi pozitivne učinke, pomeni nujno postaviti sistem totalne državne in partijske kontrole nad delovanje industrijskih podjetij. Zato se je Stalin širjenja zakonov blagovne proizvodnje izredno bal in je trdil, »da je blagovna proizvodnja nezdružljiva s pespektivo o prehodu iz socializma v komunizem in da je globoka zabloda misliti, da blagovna proizvodnja tega prehoda ne more ovirati.«⁵

⁵ J. Stalin: Die ökonomischen Probleme des Socialismus in der UdSSR., str. 110. Verlag für fremdsprachige Literatur, Moskva 1952.

Podcenjevanje in negiranje zakonov blagovne proizvodnje ima za posledico stalno krepitev državne in partijske kontrole v industrijskih podjetjih. Na eni strani je posledica tega slepo in brezbarvno izvajanje partijskih direktiv, na drugi pa ujetost gospodarske dejavnosti v skrupolozen sistem pravnih norm in predpisov, ki pogosto niso zadosti vsklajeni in imajo zato polno razpok. Seveda pa okorni sistem zunanje kontrole vleče za seboj kronično, v njenih mejah neozdravljivo bolezen: to je pomanjkanje iniciative, idej in iznajdljivosti v okviru ekonomskega delovanja gospodarskih organizacij. Zato so se vse kritike nad togostjo in vsi politični apeli za sprostitev iniciativnosti pokazali kot neuspešni. V tej kritiki in teh apelih so bili namreč zamenjani nivoji: iniciativnost, bogastvo idej in gospodarskih iznajdljivosti je mogoča v okviru sproščenega delovanja zakonov blagovne proizvodnje, ne pa v okviru povodnji togih zakonov, predpisov in direktiv, ki omejujejo delovanje zakonov blagovne proizvodnje. Eno drži: v okviru takega sistema kontrole, ko je notranja (imanentna) kontrola v industrijskem podjetju utopljena v zunanji državni in partijski kontroli, so zelo zožene možnosti za hiter porast produktivnosti dela, za izkoriščanje notranjih rezerv itd. Prej ali slej se mora takšen sistem zateči k nasilju, uporabi brutalnih sredstev, ustvarjanju atmosfere strahu in nezaupanja, če hoče gospodarsko napredovati. Zato pa potrebuje teorijo o zaostrovanju razrednega boja, krepitvi države, zateka se k zlorabi zunajpolitičnih dejavnikov itd.

Nedvomno je zunanja državna in partijska kontrola nad gospodarskimi organizacijami takoj po revoluciji nujna, ker je, kot smo dejali, porok za splošne koristi in enotnost sistema. Oblike neposrednega delavskega upravljanja so namreč takoj po oktobrski revoluciji propadle; kot takšne niso bile zmožne ustvariti reda, discipline in enotnosti sistema, po drugi strani pa so porajale partikularizme. Vsaka gospodarska organizacija je videla predvsem svoje koristi in izgubljala izpred oči splošno, skupno korist.⁶ Zato je bila potrebna sila (t.j. država in partija), ki je ta skupen interes zastopala in ga s sistemom kontrole zaščitila. Postavljeni sistem kontrole, ki je imel za cilj varstvo splošne in skupne koristi — pa se je razvijal in krepil naprej in ostal dolgo tog in nespremenjen, ko je bilo že očitno, da ne ustreza več spremenjenim materialnim in tudi družbenim razmeram. Prav zato je bila kasneje potrebna tako radikalna destalinizacija razmer na ekonomskem, političnem in kulturnem področju.

Z uvedbo delavskega samoupravljanja smo v nekih mejah sprostili delovanje zakonov blagovne proizvodnje. Delovni kolektivi so dobili relativno samostojnost. S tem je bila dana hkrati tudi materialna osnova za sprostitev iniciativnosti, iznajdljivosti in lastne odgovornosti.

Vnanja državna in partijska kontrola nad podjetji se je zmanjšala in bila postavljena na drugačno osnovo, notranja immanentna kontrola v podjetju pa se je s tem pomembno okrepila in postala proizvodno-funkcionalna. Takšna je načelna rešitev in takšne so tudi pozitivne tendence. Seveda pa družbena in partijska kontrola nad gospodarskimi organizaci-

⁶ Glej: Josip Županov, Strukturna reforma podjetja, Naše teme 1963.

jami ni bila odpravljena, temveč je bila zmanjšana, omiljena in postavljena na druge osnove.

V sodobnem industrijskem in ekonomskem razvoju je nemogoče likvidirati nekatere oblike državne kontrole nad gospodarskimi organizacijami, ker je takšna kontrola nujna za uspešno funkcioniranje celotnega sistema. Celo v kapitalističnih državah nastopa država vedno bolj kot regulator ekonomskega življenja in opravlja potemtakem nujno tudi določeno kontrolno funkcijo.

Ostaja pa še vedno odprto vprašanje, do katere meje je kontrola državnih organov in predvsem organizirane politične sile nad delovanjem gospodarske organizacije nujna. Empirično bi bilo potrebno preučiti vse takšne oblike in ugotoviti, koliko so rezultat stare, še ne zadosti premagane prakse, in koliko so nujen rezultat obstoječih razmer.

Dokler obstaja blagovna proizvodnja in dokler poteka razdeljevanje dobrin po delu, ne po potrebah, mora stati nad podjetjem določena sila, ki s sredstvi prisiljevanja vsklajuje njegove koristi s koristi skupnosti. Stvar raziskav pa je, da ugotavljajo, ali so sredstva prisiljevanja in kontrole takšna, da ustrezajo danim materialnim in družbenim razmeram, ali so torej takšna, da v danih razmerah dopuščajo maksimalno sprostitev gospodarskih iniciativ in maksimalno mogoč ekonomski razvoj. Ključni problem v sistemu kontrole pa zadeva v vprašanje, kdo je nosilec največje količine kontrole.

Čeprav se z ločitvijo lastnine in kontrole v okviru privatnega ali državnega lastništva nosilci kontrole menjajo, sistem kontrole v okviru podjetja še vedno ostaja birokratski oziroma avtokratski. »Ločitev lastnine in kontrole« — pravi Ralf Dahrendorf — »je en aspekt produkcijskih odnosov ohranila docela nedotaknjen, namreč aspekt razdvajanja avtoritete v industrijskem podjetju. Slej ko prej obstajajo tisti, ki planirajo, in tisti, ki izvršujejo, tisti, ki ukazujejo, in tisti, ki poslušajo.«⁷ Delavec je v tem in onem primeru še vedno v meznem odnosu. Šele s podružbitvijo sredstev za proizvodnjo in z uvedbo delavskega samoupravljanja so dane osnove za rešitev tega problema.

⁷ Ralf Dahrendorf — *Sociale Klassen und Klassenkonflikte in der industriellen Gesellschaft*, str. 45.

Prijateljski, soseski in sorodstveni odnosi v Velenju

Zdravko Mlinar

(Nadaljevanje)

Stiki z Velenjčani pred priselitvijo

Za spoznavanje procesa priseljevanja in vključevanja posameznikov v Velenje kot novo lokalno skupnost je nedvomno zanimivo, da si odgovorimo tudi na vprašanje, koliko so bili priseljenci iz raznih krajev že pred priselitvijo v Velenje v stikih* z Velenjčani. Morebiti že ti prejšnji stiki tudi vplivajo, da se posameznik sploh odloči, da se bo preselil v Velenje. Druga možnost pa je, da seveda tudi zaradi zelo določnega interesa ali želje, da bi se priselil v Velenje, najprej skuša navezati čimveč stikov. Bodi tako ali drugače, v vsakem primeru lahko domnevamo, da je vključevanje priseljencev, ki so že pred stalno naselitvijo imeli v kraju »svoje sorodnike, znance ali prijatelje« (vprašanje št. 17), lažje in hitrejše kot za priseljence, ki prej niso imeli nobenih stikov z Velenjčani ali niso nikogar poznali.

Od vseh anketiranih priseljencev (494) jih je ravno polovica (248) odgovorila, da so že pred priselitvijo imeli v Velenju sorodnike, znance ali prijatelje. Če upoštevamo podatek, da se je le 17,5 % anketirancev priselilo iz do 10 km oddaljenih okoliških krajev, 33,1 % iz krajev nad 10 do 50 km in skoraj polovica vseh vprašancev (49,4 %) iz krajev, ki so več kot 50 km oddaljeni od Velenja, potem se zdi, da je delež tistih, ki so imeli že pred priselitvijo stike z Velenjčani, razmeroma zelo velik. Vsak drugi posameznik, ki se je odločil, da se priseli v Velenje, je že imel kake stike z Velenjčani.**

* Tu se ne omejujemo le na prijatelje, temveč upoštevamo tudi sorodnike in znance.

** Iz našega prejšnjega raziskovanja nekaterih vasi v občini Škofja Loka nam je znano, da se kaže zelo izrazita tendenca, da se večje število migrantov iz posameznih vasi preseli v isto mesto in se celo vključi v isto podjetje. Prvi, ki se preselijo so v stiku z drugimi potencialnimi migranti, jim posredujejo svoje izkušnje in s tem usmerjajo nadaljnji tok preseljevanja.

Tudi Hassan El Saaty npr. navaja enake ugotovitve iz raziskovanja v Egiptu, da se namreč redkokdaj preseli s podeželja v mesto, ne da bi že prej imel tam kakšnega znanca, sorodnika ipd., glej: »Les Implications Sociales du Développement Économique, Changements Technologiques et Industrialisation«, str. 155, Paris 1962.

Pri tem smo postavili hipotezo, da delež posameznikov, ki imajo takšne stike že pred priselitvijo, varira glede na oddaljenost kraja njihovega stalnega bivališča od Velenja. Zbrani podatki nam to hipotezo potrjujejo: čim večja je oddaljenost, tem manjši je delež anketirancev, ki so imeli stike z Velenjčani (gl. tabelo spodaj).

Ali so že pred priselitvijo imeli v Velenju sorodnike, prijatelje ali znance?

Imel stike z Velenjčani	Oddaljenost kraja prejšnjega stalnega bivališča		
	do 10 km	nad 10 do 50 km	nad 50 km
Da	61,4	50,3	44,3
Ne	38,6	49,7	55,7
Skupno	100,0	100,0	100,0

Ta ugotovitev se seveda zdi razumljiva in izraža dejstvo, da se z večjo oddaljenostjo zmanjšujejo možnosti in povečuje žrtev (čas in stroški), potrebna za premagovanje te oddaljenosti in postavljanje ter vzdrževanje stikov.

Prikazani podatki nam precej pojasnjujejo, zakaj ima relativno velik delež priseljencev že v prvih nekaj mesecih (v naši anketi kategorija tistih, ki so v Velenju 1 dan do 9 mesecev, v povprečju torej 4,5 mesecev) prijatelje v Velenju. Kot bomo videli še iz nadaljnjega razpravljanja, ima kar 57% priseljencev, ki so v novem kraju — v povprečju vzeto — 4,5 mesecev, prijatelje v Velenju. Domnevamo, da torej prejšnji stiki z Velenjčani, pred priselitvijo, skrajšajo potrebni čas za njihovo integracijo v mestno skupnost po priselitvi.

Med posameznimi strukturnimi kategorijami prebivalcev ni pomembnejših razlik; vendar se zdi značilno, da imajo uslužbenci največ, gospodinjice in upokojevci pa najmanj stikov z Velenjčani že pred priselitvijo.

Kateri prebivalci imajo prijatelje in koliko jih imajo?

Potem ko smo prikazali, kako priseljenci dobivajo prijateljstva, nas še zanima, koliko ima kdo prijateljev v Velenju.

V celotni populaciji anketirancev jih ima 71,7% enega ali več prijateljev v Velenju, 28,3% pa nima nobenega prijatelja. Povprečno je torej nekaj več kot ena četrтина prebivalcev novega Velenja, ki sploh niso (direktno) vključeni v mrežo prijateljskih odnosov v kraju. Težko je reči, ali je to veliko ali malo; dejanski, praktični pomen te ugotovitve bomo lahko nakazali šele v zvezi z odgovori na vprašanja o njihovem zadovoljstvu s stiki, kakršne imajo.

Seveda pa nam je že samo povprečje ena od osnov, od katerih lahko izhajamo pri interpretaciji podatkov za posamezne kategorije prebivalcev in razlik, ki se kažejo glede na čas in prostor kot neodvisne spremenljivke

v naši raziskavi. Tako nam podatki značilno potrjujejo hipotezo, da je relativno največji del (86,7 %) vprašancev, ki imajo prijatelja ali prijatelje v Velenju, med tistimi, ki že stalno živijo v kraju (domačini). Med priseljenci je ta delež manjši in sicer tem manjši, čim krajši je njihov čas bivanja v kraju. Med tistimi, ki so se priselili v teku zadnjih devetih mesecev (pred anketiranjem), ima le še 57,1 % prijatelja (-e) v Velenju. Kot smo že omenili v prejšnjem poglavju, je tudi ta odstotek razmeroma še dokaj visok, saj to pomeni, da ima v povprečju vzeto že po štirih mesecih in pol več kot polovica priseljencev prijatelja v novem kraju.

Koliko vprašancev je dobilo prijateljske odnose glede na čas preselitve?

Ali ima prijatelja	Se je preselil v zadnjih 9 mesecih	pred 9 meseci do 2,5 let	pred 2,5 letom	Domačini
Da	57,1	62,4	72,3	86,7
Ne	42,9	37,6	27,7	13,3
Skupno	100,0	100,0	100,0	100,0

Glede na (pretekli) čas bivanja v kraju pa ne varira le delež vprašanih, ki sploh imajo ali nimajo prijatelja, temveč tudi delež vprašanih, ki imajo večje ali manjše število prijateljev v Velenju. Med priseljenci v prvem obdobju (v času 9 mesecev) po priselitvi je najnižji odstotek vprašancev, ki imajo prijatelje v Velenju, pa tudi med temi, ki imajo prijatelje, je razmeroma (tj. v primerjavi s tistimi, ki so že dalj časa v Velenju ali so domačini) najmanjši del takih, ki imajo več kot enega prijatelja. Tako se kaže tendenca: čim daljši je čas bivanja v Velenju, tem večje je število prijateljev, ki jih ima posameznik.

Podobno kot na pretekli čas bivanja v Velenju se kažejo neke — čeprav dosti manj izrazite — razlike v druženju s prijatelji tudi glede na predvideni čas nadaljnjega bivanja v kraju. Vprašanci, ki nameravajo ostati v Velenju, imajo več prijateljev, in večji delež jih sploh ima prijatelje, kot pa vprašanci, ki se nameravajo odseliti v kak drug kraj. Takšno razliko, se zdi, je lahko pojasniti, čeprav se pri tem vsiljujeta kar dve razlagi: močnejša ali slabotnejša vpletenost posameznika v mrežo neformalnih, prijateljskih odnosov v lokalni skupnosti je lahko posledica, ali pa vzrok različne stopnje identifikacije, navezanosti na kraj. Če se posameznik iz kakšnih drugih posebnih razlogov ne čuti navezanega na kraj,* to verjetno vpliva na njegove odnose z drugimi, tako kot tudi nehotena osamljenost vpliva na njegovo identifikacijo s krajem.

Zbrani podatki nam ne dajejo jasnega odgovora, ali se kaže kakšna zveza med tipom stanovanjske hiše, v kateri posameznik stanuje, in prijateljskimi odnosi, ki jih imajo v kraju. To se zdi razumljivo glede na to, da — v nasprotju s sosedskimi odnosi — prijateljski odnosi niso tako

* Npr. zato, ker ne more v kraju ustrezati neki potrebi — ker tu ne more zagotoviti ustreznega šolanja svojih otrok, nima zadosti možnosti kulturnega izživljanja ipd.

tesno vezani na mesto bivanja ali na stanovanjske razmere. Zato tudi neke variacije, ki se kažejo glede na tip stanovanjske zgradbe, v kateri posamezniki stanujejo, ne opozarjajo nujno na vzročno zvezo med stanovanjem in prijateljskimi odnosi, lahko gre v tem primeru le za kontaminacijo, tj. prekrivanje drugih determinant.

Prijateljski odnosi glede na tip stanovanjske stavbe vprašanca (v %)

Ali ima prijatelja	Stanovalci v		
	enodružinskih hišah	manjših blokih	večjih blokih
Da	77,6	69,5	71,9
Ne	22,4	30,5	28,1
Skupno	100,0	100,0	100,0
Ima 3 prijatelje ali več	44,6	32,0	23,3

Kot vidimo iz zgornje tabele, se kaže neka razlika glede na število prijateljev, ki jih imajo prebivalci v treh različnih tipih stanovanjskih zgradb. Delež tistih prebivalcev, ki imajo tri ali več prijateljev, se povečuje, ko prehajamo od velikih blokov k manjšim stanovanjskim in k enodružinskim hišam. Največji delež vprašancev, ki imajo tri ali več prijateljev, je v enodružinskih hišah, najmanj pa v velikih blokih (z vsaj 6 ali več stanovanji). Tu se torej kaže neka tendenca, vendar nimamo zadosti upore že v teh podatkih, da bi lahko — kot smo že rekli — skleпали na medsebojno vzročno povezanost.

Nadalje se zastavlja vprašanje: katere strukturne kategorije prebivalcev imajo več ali manj prijateljev?

Po spolu se kaže neka razlika v tem pogledu, da ima prijatelje v Velenju nekaj več moških kot žensk: 77 % moških in le 67 % žensk. Glede na poklicno strukturo prebivalstva se kažejo razmeroma manjše in nepomembne razlike. Presenetljivo in nepričakovano pa ugotavljamo, da imajo gospodinje dosti manj prijateljskih stikov kot drugi. Poleg gospodinj ima tudi razmeroma le majhen del upokojujencev prijateljske odnose v Velenju. Med delavci in uslužbenci pa ni pomembnejših razlik.

Med poročenimi prebivalci je 70 %, med tistimi, ki so samski, pa 81 % vprašancev, ki imajo prijatelje v Velenju.

Neka razlika se kaže tudi glede na število otrok. Največji del vprašanih, ki imajo prijatelje, je med tistimi prebivalci, ki sploh nimajo otrok (77 % jih ima prijatelje) nekaj manjši del je med tistimi, ki imajo enega ali dva otroka (72 %), najmanjši del vprašanih, ki imajo prijatelje, pa je v kategoriji prebivalcev, ki imajo 3 ali več otrok (50 %).

Po starosti se ne kažejo pomembnejše razlike, prav tako tudi ne glede na izobrazbo in dohodek. Med posameznimi kategorijami izobrazbe se le tisti z nižjo strokovno šolo ločijo od drugih; pri tem gre verjetno za mlajše rudarje, ki so v Velenju dokončali rudarsko šolo in jih je ob tem večina

ostala v tesnih prijateljskih odnosih (tako da jih le 16,3 % nima prijatelja v kraju).

Glede na tip kraja prejšnjega stalnega bivališča se kaže tendenca, da se del anketirancev, ki imajo prijatelje v Velenju, povečuje, ko prehajamo od manjših podeželskih naselij z največ 200 prebivalci prek večjih podeželskih krajev (200—2000 prebivalcev) do mestnih naselij z več kot 2000 prebivalci. Tudi če vzamemo samo vprašance, ki so odgovorili, da imajo prijatelje, opazamo podobno tendenco: čim večje je naselje njihovega prejšnjega stalnega bivališča, tem večje število prijateljev imajo v Velenju. Čeprav se je priselilo iz neposredne okolice Velenja relativno trikrat toliko anketirancev, ki so prej živeli v kraju z do 200 prebivalci, kot tistih iz krajev z nad 2000 prebivalci, je vendarle med njimi več izoliranih (seveda z vidika prijateljskih odnosov) in več takih, ki imajo le manjše število (enega, dva) prijateljev. Priseljenci iz mestnih naselij z nad 2000 prebivalci pa se, čeprav se jih je relativno in absolutno največ priselilo iz oddaljenosti nad 50 km, vendarle relativno najbolj družijo s prijatelji v Velenju.

Če končno postavimo število prijateljev, ki jih imajo anketiranci, še v korelacijo z njihovo aktivnostjo v društvih, organizacijah in organih samoupravljanja, ugotovimo naslednje: tisti, ki so v kraju povsem neaktivni (niso niti člani nobenega združenja ali organa), se tudi zelo malo družijo s prijatelji; to se kaže npr. že v tem, da jih več kot polovica (54 %) sploh nima nobenega prijatelja v Velenju. Vsi drugi se relativno dosti bolj družijo s prijatelji, pa naj gre za tiste, ki so malo ali zelo aktivni.* Med funkcionarji je več takih, ki imajo prijatelje, kot med tistimi, ki so samo člani enega ali več združenj. Pri tem pa tudi v sami populaciji funkcionarjev opazamo značilne razlike: če razločujemo tiste, ki imajo funkcije — a) v organizacijah ali društvih, b) v organih samoupravljanja ter c) tiste, ki jih imajo v prvih in drugih istočasno, ugotovimo, da je relativno največji delež vprašancev, ki imajo prijatelje v prvi in ne v tretji kategoriji funkcionarjev. Takšna razlika se zdi razumljiva glede na različni značaj, ki ga ima aktivnost v združenjih (društvih, organizacijah) v primerjavi z aktivnostjo v organih samoupravljanja. Medtem ko je prva bolj sproščena, manj regulirana z raznimi formalnimi določili, vsebinsko raznovrstnejša in pogosto predvsem »konsumptivnega« značaja, tj. taka, ki je že sama po sebi namenjena ustrežanju nekim potrebam posameznikov, je druga v principu le sredstvo, torej bolj »instrumentalne« narave, prvenstveno racionalno in funkcionalno usmerjena, tako da vodi po najkrajši poti do nekega (drugega) cilja. Iz tega lahko sklepamo, da aktivnost v združenjih bodisi že sama po sebi priteguje predvsem določeno vrsto posameznikov, ki so že kot osebnosti bolj sociabilni, bodisi (ali pa eno in drugo obenem) da so predvsem razmere za intimnejše, prijateljsko druženje v združenjih ugodnejše kot v organih samoupravljanja.

* Kot kriterij za stopnjo aktivnosti smo upoštevali dva kriterija, ki oba kažeta na enake tendence: število ur, ki jih posameznik porabi za svojo dejavnost v društvih, organizacijah in organih samoupravljanja, ter razločevanje članov in funkcionarjev.

Pogostost obiskov prijateljev

Do sedaj smo prikazovali le podatke o številu prijateljev, ki jih imajo pripadniki posameznih kategorij prebivalstva v Velenju. Vendar si samo na osnovi tega še ne moremo ustvariti prave slike o vlogi in pomenu prijateljskih odnosov bodisi za posameznika bodisi za razne skupine ali institucije, ki delujejo v okviru lokalne skupnosti. Kot smo že opozorili, lahko namreč prijateljstvo pomeni le nekaj potencialnega; pogosto bomo šteli nekoga za prijatelja, četudi že dolgo nismo bili z njim, nismo imeli z njim nobenih stikov. Seveda so tudi v tem pogledu neke meje, ki pa bi jih bilo treba še empirično raziskovati. Ugotoviti bi bilo treba, po kolikem času prijateljstvo »ugasne«, če ni bilo »aktualizirano«. Vsaj delno nam pojasnjujejo to vprašanje že podatki iz naše raziskave.

Anketirance, ki so izjavili, da imajo prijatelja ali prijatelje v Velenju, smo vprašali: »Ali ste v preteklem mesecu obiskali katerega od svojih prijateljev, ali je on obiskal vas, ali pa ste se kako drugače namenoma dobili ob kakšni drugi priliki, toda ne po službeni dolžnosti?«* S tem smo torej opredelili pogostost prijateljskih stikov glede na časovno enoto — en mesec. Sumarni prikaz odgovorov prikazujemo v tabeli spodaj.

Koliko vprašancev, ki imajo prijatelje v Velenju, je obiskalo le-te v enem mesecu (v %)?

Nobenkrat	10,0
Enkrat do dvakrat	18,4
Tri do petkrat	22,6
Šest in večkrat	49,0
<hr/>	
Skupaj	100,0
N =	412

Iz gornjih podatkov je torej razvidno, da je za veliko večino anketirancev, ki imajo prijatelje v Velenju, prijateljstvo pomeni nekaj zelo »aktualiziranega« nekaj živega in ne le latentne in potencialne medosebne afinitete. Kar 90% jih enkrat ali večkrat na mesec obiskuje svoje prijatelje. Empirično torej ugotavljamo, da ljudje — kadar govorijo o svojih prijateljih — mislijo skoraj izključno le na tiste, s katerimi vzdržujejo razmeroma pogoste stike. Skoraj polovica anketirancev, ki sploh imajo prijatelje, se dobi šestkrat ali večkrat na mesec, približno dve tretjini pa enkrat tedensko.

Ce navedene podatke povežemo s prejšnjo ugotovitvijo, da ima 72% vprašancev enega ali več prijateljev v Velenju, in z drugo (o kateri bomo še razpravljali) da je tri četrtine zadovoljnih z obstoječimi stiki) ali bi (5,5% respondentov) jih celo želeli imeti manj, nas vse to navaja k sklepu, da je Velenje družbeno zelo kohezivna lokalna skupnost. Večina prebivalcev ima v kraju svoje prijatelje, s katerimi vzdržujejo razmeroma zelo pogoste stike. To pomeni, da kljub mrtvilu, ki ga nekateri opažajo v

* Vsakodnevnih bežnih srečanj pri tem nismo upoštevali; vprašanje pa smo formulirali tako, da smo se čimbolj izognili sugestivnosti, tj. vprašali smo najprej »Ali...« in ne le »kolikokrat...«.

posameznih institucionaliziranih oblikah družbene aktivnosti, obstaja hkrati vendarle zelo živahna neformalna sfera lokalnega družbenega življenja.

Ravno s tega vidika pa se odpirajo še zelo zanimiva področja za nadaljnje sociološko raziskovanje. Do sedaj je bilo razpravljanje o posameznih družbeno-političnih problemih v praksi neredkokdaj zelo abstraktno in načelno, tako da ni upoštevalo konkretnega spleta neformalnih medosebnih odnosov. Vendar takšen razcep med formalno določenim funkcioniranjem raznih institucij (organov, organizacij ipd.) in neformalno sfero vsakdanjega družbenega življenja v lokalni skupnosti lahko nastane samo v »teoriji«. V resnici se eno in drugo na nešteto načinov medsebojno prepleta z vso svojo konkretno pestrostjo. To pa ravno pomeni, da tudi delovanje organov samoupravljanja, družbeno-političnih organizacij, zborov volilcev, ipd. v določenem kraju in občini lahko pojasnimo, razumemo, predvidevamo in uspešno usmerjamo le tedaj, če ga postavimo v mrežo neformalnih prijateljskih in konfliktnih odnosov, ki ga v vsakem primeru nujno prikriva

Iz zbranih podatkov smo ugotovili, da so glede na pogostost obiskovanja prijateljev razlike med vprašanci dosti manjše kot glede na število prijateljev. Niti dejanski čas bivanja v kraju niti predvideni čas bivanja nista v statistično pomembni zvezi s pogostostjo prijateljskih stikov. Tisti, ki so se priselili pred nekaj meseci, obiskujejo prijatelja ali prijatelje, ki jih že imajo v Velenju, prav tako pogosto kot tisti, ki so v kraju že več let ali se sploh niso priselili (domačini). Podobno tudi tip stanovanjske zgradbe, v kateri stanujejo, ne povzroča statistično pomembnih razlik v pogostosti prijateljskih stikov.

Kje stanuje najboljši prijatelj?

Da bi dobili vpogled v to, kako prebivalci vzdržujejo prijateljske odnose glede na »prostorsko dimenzijo« lokalne skupnosti, smo jim — med drugimi — zastavili tudi vprašanje, kje stanuje njihov najboljši prijatelj. Poglejmo najprej podatke, ki razločujejo le tiste vprašance, ki imajo svojega prijatelja v isti stavbi, v kateri stanujejo sami, in druge, katerih prijatelji ne stanujejo v isti stavbi. Ti podatki nam dajejo le okvirno, zelo približno informacijo o tem, koliko je druženje med prijatelji vezano na neposredno bližino stanovanja.

Od tistih vprašancev, ki imajo prijatelje v Velenju, jih 23,1 % tj. skoraj ena četrtnina, odgovarja, da njihov najboljši prijatelj stanuje v isti hiši kot oni sami. V povprečju vzeto (tj. za vso populacijo anketirancev) ima torej vsak četrti od anketirancev, ki imajo prijatelje, svojega najboljšega prijatelja obenem za soseda, ki stanuje v isti stavbi. Med tistimi, ki stanujejo v večjih blokih, je 25,6 % takih, ki imajo najboljšega prijatelja v istem bloku, v manjših blokih pa 20,0 %.*

* Razumljivo je, da tedaj, ko gre za enostanovanjske hiše, ta odstotek pade na 5 %.

Zlasti pa je zanimivo, kako se prostorska dimenzija prijateljskih stikov spreminja s časom bivanja v kraju. Na osnovi podatkov iz ankete smo ugotovili naslednjo značilno tendenco: čim daljši je čas bivanja v kraju po priselitvi, tem manjši je del prebivalcev, katerih najboljši prijatelj stanuje v isti stavbi kot oni sami (glej tabelo spodaj).

Koliko prebivalcev ima najboljšega prijatelja v isti hiši, glede na čas priselitve (v %)

Kje stanuje	Čas priselitve v Velenje			
	v zadnjih 9 mesecih	pred 9 mes. do 2,5 l.	pred 2,5 l.	se ni priselil (domačin)
V isti hiši	38,7	25,6	23,1	16,7
Drugod	61,3	74,4	76,9	83,3
Skupno	100,0	100,0	100,0	100,0

Prostorski radij prijateljskih odnosov se torej vzporedno z vključevanjem doseljencev v družbeno življenje Velenja povečuje. Pomen prostorske bližine — v neposrednem stanovanjskem okolju — za vzdrževanje prijateljskih odnosov s časom bivanja v kraju upada. Podobno kot je že C. Lomis ugotovil za neko novo naselje v Novi Mehiki v ZDA, nam torej tudi podatki iz naše raziskave potrjujejo značilno tendenco prostorske ekspanzije in disperzije. Ta je po našem mnenju le zunanji izraz dveh socialnih procesov, ki zajemata priseljence v novem kraju. Po eni strani gre za vključevanje (integracijo) v vse širšo sfero družbenega življenja in intenziviranje njihove družbene participacije v lokalni skupnosti. Po drugi strani pa nam tudi še drugi podatki in opažanja nakazujejo, da priseljenci vzporedno s tem zožujejo strukturni spekter svojih najintimnejših družabnikov, tako da v razsežni lestvici strukturne pripadnosti svojih znancev vedno bolj poglobljajo stike predvsem s tistimi, ki so jim družbeno in kulturno (ne pa več toliko fizično) najbližji. Svoja prijateljstva poglobljajo predvsem s sebi enakimi. Če se vzporedno s časom bivanja priseljencev v novem kraju povečuje intimnost odnosov, ki jih imajo s svojimi prijatelji, in je hkrati izbira teh prijateljev vse bolj strukturno selektivna, iz tega že nujno izhaja tudi določena zakonitost o načinu združevanja v prostoru. Čim bolj selektivna je izbira prijateljev, tem obsežnejši je potreben prostor naselivitvene aglomeracije, na katerem posameznik šele lahko najde — čimbolj sebi enakega — prijatelja.

S tem, se zdi, smo pojasnili tudi navedene podatke, ki kažejo tendenco prostorske ekspanzije ali disperzije prijateljskih odnosov vzporedno s časom bivanja v Velenju. Pri tem seveda poleg splošne tendence opažamo še neke posebnosti za posamezne strukturne kategorije prebivalstva. Na tem mestu naj omenimo samo dve zelo značilni in izraziti. Ne glede na čas bivanja se kaže precejšnja razlika med moškimi in ženskami glede na to, kolikšen delež jih ima svojega najboljšega prijatelja v isti zgradbi, v kateri stanujejo tudi sami: moški le 15,5 %, žensk pa relativno kar dvakrat toliko, tj. 30,9 %. Druga značilna razlika, ki so jo ugotavljali že v nekate-

rih raziskavah v drugih državah, pa se kaže glede na stopnjo izobrazbe. Ugotovili smo: čim višja je stopnja izobrazbe, tem manjši je odstotek vprašancev, ki imajo najboljšega prijatelja v isti hiši. Če upoštevamo piramidno strukturo velenjske populacije glede na kriterij izobrazbe, to se pravi, da je tistih z najnižjo stopnjo izobrazbe največ, tistih z najvišjo pa najmanj, se zdi, da splošna interpretacija o selektivnem izboru in prostorski disperziji prijateljskih odnosov, ki smo jo podal že zgoraj, dosledno velja tudi v tem konkretnem primeru.

SOSEDSKI ODNOSI

Med tem ko je eno od osnovnih znamenj prijateljskih odnosov njihova intimnost ne glede na to, kje, na kakšnem prostoru (distanci) se kažejo, velja za sosedске odnose ravno nasprotno. Osnovna značilnost sosedskih odnosov je prostorska določenost — bivališče — njihovih subjektov, stopnja njihove intimnosti je pri tem drugotnega pomena. Sosedski odnosi so, kot smo že v začetku omenili, lahko tudi prijateljski; vendar empirični podatki iz naše in iz drugih raziskav kažejo, da je večino sosedov bolj umestno uvrstiti med »znance« kot med »prijatelje«.

Sosedski odnosi so torej odnosi med »sosed« , tj. med posameznimi osebami ali družinami, ki stanujejo v neposredni bližini — bodsi v medsebojno najbližjih stanovanjskih hišah ali v stanovanjih (znotraj) večstanovanjskih zgradb.* V tem pogledu je seveda naša raba pojma sosed širša, kot se včasih rabi v literaturi.** Pojem »sosed« nam pomeni tudi bližnje stanovalce: a) s katerim posameznik sploh nima stikov; b) s katerimi vzdržuje samo »latentno sosedstvo« (npr. pripravljenost za vzajemno pomoč, če bi se pokazala potreba in c) s katerim ima »očitne« sosedске odnose.

Pomen sosedskih odnosov torej izhaja iz medsebojne bližine sosedov. V svojem neposrednem stanovanjskem okolju lahko posameznik ali družina navezujeta stike z drugimi stanovalci, ki so jima duhovno in prijateljsko dokaj odmaknjeni, vendar pa prostorsko najbližji; drugi so jima lahko zelo bližnji in intimni (prijatelji, sorodniki), vendar obenem prostorsko oddaljeni in razmeščeni po vsem mestu. Zato nekateri pravijo: »Dober sosed je boljši kot oddaljen prijatelj.« Vendar lahko ugotovimo, da se sosedski ter prijateljski in sorodstveni odnosi ne izključujejo, temveč se medsebojno dopolnjujejo. Vse tri vrste odnosov so si v komplementarnem razmerju. Sosed je vedno pri roki, zato opravlja tisto vlogo, ki jo oddaljeni prijatelj ali sorodnik ne more; vendar zadnjih dveh ne spodrine.

* V nekih situacijah je zelo težko opredeliti, kdo vse je lahko sosed kakega posameznika ali družine. To velja zlasti za manjše večstanovanjske zgradbe, ki ležijo blizu skupaj. Ena od možnosti določitve je v tem, da stanovalci sami povedo, katere ljudi štejejo za sosede (ne glede na to, ali imajo stike z njimi).

** Npr.: Sosedje so tisti, med katerimi obstojajo resnično sosedski odnosi, — glej delo »Daseinsformen der Großstadt«, str. 163, Herausgegeben von GUNTHER IPSEN, J. C. B. MOHR, TÜBINGEN, 1959.

Sosedski odnosi so tista vrsta neformalnih odnosov med prebivalci v lokalnih skupnostih, na katere lahko v praksi vplivamo najbolj direktno, zavestno. Dimenzija, ki jo lahko načrtno obvladujemo, je — prostor. Način razmestitve stanovalcev v prostoru, kakor bomo videli, lahko močno določa že tudi njihove medsebojne — sosedske odnose. Zato lahko ravno rezultate empiričnega raziskovanja sosedskih odnosov neposredno izkoriščamo v prostorskem ali urbanističnem planiranju (stanovanjskih) naselij. Raziskovanje dejanskih sosedskih odnosov in stališč ali želja, ki jih imajo prebivalci glede intenzitete in načinov medsebojnega druženja, je lahko izhodišče in kriterij pri določanju o tem, kakšne stanovanjske stavbe naj zidamo, kako naj bodo te stavbe razmeščene, kako naj bodo razmeščena stanovanja znotraj stavb, ali je treba — in kako — zidati kakšne skupne prostore itd., itd. Na ta in še številna druga tehnična vprašanja lahko odgovorimo šele tedaj, ko nam je znano, kaj je tisto, kar lahko s socialnega in sociološkega vidika štejemo za optimalno, in ko obenem poznamo tudi način, kako lahko s prostorsko in tehnično ureditvijo stanovanjskega okolja takšno optimalno stanje dosežemo (ali se mu vsaj približamo). Odgovor na eno in drugo pa nam spet lahko da le empirično raziskovanje.

Dejansko ni le enega odgovora na vprašanje; za številne kategorije prebivalstva veljajo povsem različne »optimalne« situacije. Kot splošno načelo lahko formuliramo le to, naj bi vsak posameznik imel možnost, da bi čimbolj svobodno in svojim potrebam ustrezno izbral način in intenziteto druženja z drugimi prebivalci v stanovanjskem naselju in mestu kot celoti. To pa pomeni, da ne smemo že a priori izhajati od domneve, ki jo v literaturi zelo pogosto zasledimo, da je potrebno pač v vsakem primeru in na vse mogoče načine ustvarjati takšno stanovanjsko okolje, v katerem bo nujno čim več in čim tesnejših odnosov med stanovalci.* V resnici bi tako urejeno okolje vsaj za nekatere prebivalce pomenilo vsiljevanje nečesa, česar ne potrebujejo in ne želijo, in bi bilo torej ravno nasprotje svobodni izbiri. Gre namreč za preveč poenostavljeno in napačno tolmačenje socialne izolacije v tem pomenu, kot da je že vsaka izolacija v stanovanjskem okolju za posameznika nezaželeno stanje. Vendar nam podatki iz naše ankete zelo nazorno kažejo (glej podrobneje o tem v poglavju — »Zadovoljstvo z danimi odnosi«), da gre v resnici za dve strani problema. Hkrati ko se pojavlja problem »premalo stikov«, se pojavlja tudi problem »preveč stikov«. Zato je napačno formulirana naloga urbanističnega planiranja, če rečemo, naj način zazidave stanovanjske soseske v mestu čimbolj navaja stanovalce k postavljanju medsebojnih sosedskih in prijateljskih odnosov. Prav tako kot so ti odnosi v konkretni situaciji in za konkretne posameznike pomembna vrednota, so lahko tudi nadležno breme in žrtvovanje drugih vrednot ali dobrin.

* Znano nam je npr. da je skupina arhitektov v Darmstadtu v Zah. Nemčiji projektirala stanovanja, stanovanjske zgradbe tako, da bi se stanovalci čimbolj pogosto srečevali znotraj stavbe in zato bolj verjetno postavljali tesnejše medsebojne stike. Izhode iz dvigala so npr. napravili za po dvoje medstropij skupaj, tako da bi bila srečanja ob prehodu do stanovanja pogostejša.

Odgovori na vprašanje »V kakšni stavbi bi najrajši stanovali, če bi lahko izbirali« nam to izrecno potrjujejo. Približno dve tretjini vprašanih je odgovorilo, da bi najrajši stanovali v enodružinski hiši. Kot razlog »zakaj« pa velika večina navaja npr. takele razloge: »si sam zase, samostojen«, »rad bi imel mir«, »ni se treba ozirati na sosede«, »ne pride do prepira«, »da bi delal, kot bi hotel«, »ne motiš drugih«, »človek je bolj sproščen«, »nisi odvisen od nikogar«, »manj ljudi«, »občutek večje prostosti«, »ni sitnosti s strankami«, »si razpoložen, kot sam hočeš«, »mir pred sosedi, ki niso vedno taki, kot bi želeli«, »bolj se razumeš z ljudmi, ker imaš manj stikov«, »nihče ti ne gleda pod roke«, »ni treba paziti na občutljivost sosedov« ipd.

Pri tem gre za dve zanimivi ugotovitvi. Po eni strani nam podatki iz ankete kažejo, da pri takšnih praktičnih vprašanjih v zvezi z nadaljnjo graditvijo Velenja in drugih mest, kot je vprašanje, kakšne stanovanjske zgradbe naj zidamo, prebivalci upoštevajo pretežno družbene, dosti manj pa razne materialno-tehnične kriterije.* Spontano se je torej izrazilo, da so okoliščine ali možnosti vzdrževanja ali nevzdrževanja (sosedskih) odnosov med stanovalci eden od najbolj relevantnih kriterijev za načrtovanje stanovanjskih naselij. Po drugi strani pa nas podatki navajajo še k sklepu, ki se precej ločuje od splošne usmerjenosti običajnega družboslovnega razpravljanja o človeku in njegovih odnosih z drugimi ljudmi v sodobnih mestnih naseljih. Izhodišče tega razpravljanja je praviloma teza o — »izoliranem človeku v anonimni množici«; misel o razčlovečenem okolju sodobnega mesta, v katerem da je človek utopljen in odtujen drugim ljudem, ki stanujejo v njegovi bližini. Podatki iz naše raziskave ne nakazujejo problema v tej smeri, še celo nasprotno. Iz zgoraj (kvalitativno) prikazanih in drugih odgovorov lahko sklepamo, da Velenjčani ne čutijo le problema osamljenosti, temveč prav tako tudi problem, kako naj se umaknejo in najdejo sami zase miren kotiček.**

Ker je stanovanjsko okolje nekaj, kar je za posameznika *dano*, obenem pa je vendarle »ustvarjeno od človeka«, lahko le ustrezno načrtovanje mesta kot celote zmanjša število primerov, v katerih je posameznikom vsiljena neprimerna ali neželena (bodisi premajhna ali prevelika) stopnja družabnosti.

* Seveda se eni in drugi tudi močno prepletajo in medsebojno pogojujejo. Modernjša zidava velikih blokov, popolnejša zvočna izolacija lahko stanovalcem zagotovi več miru ipd. Toda osnova in cilj tehničnih izboljšav seveda še vedno ostanejo razne psiho-socialne potrebe stanovalcev.

** Eden od razlogov, zaradi katerih je v Velenju relativno manjše število osamljenih, ki bi želeli imeti več stikov z drugimi prebivalci v kraju, je verjetno tudi to, da gre za majhno mesto, kjer problemi »anonimne množice« niso tako zaostreni kot npr. v velikih metropolah z več sto tisoč ali več milijoni prebivalcev. Povrh je v manjšem mestu, kakršno je Velenje, razhajanje med sosedskim in prijateljskim krogom dosti manjše kot v velikih mestih, kjer prijatelji stanujejo v večji oddaljenosti in razpršeni po celem mestnem območju.

Podobno kot smo prikazali razlike v številu prijateljev, ki jih ima posameznik v Velenju, lahko prikažemo tudi značilne razlike, ki se kažejo glede na število sosedov, s katerimi posameznik vzdržuje odnose. Pri tem lahko uporabimo razne načine prikazovanja podatkov. Lahko prikažemo ekstremne primere, tj. kdo ima največ ali najmanj sosedov, s katerimi vzdržuje odnose; lahko prikažemo povprečno število sosedov (s katerimi imajo odnose) za posamezne kategorije prebivalstva ipd. Na splošno gre za variacije dveh spremenljivk — števila ali deleža vprašancev ter števila sosedov, s katerimi vzdržujejo odnose.

Oglejmo si najprej, v katerih kategorijah prebivalstva je največji odstotek tistih, ki *sploh nimajo* stikov s sosedi.

V katerih kategorijah prebivalstva je največji % vprašancev, ki sploh ne vzdržujejo odnosov s sosedi:

Stanje	Kategorija prebivalcev
1	upokojenci
2	tisti, ki so se priselili v zadnjih devetih mesecih
3	samski
4	tisti, ki so imeli oseb. dohodek do 25 000 din
5	stari 46 let in več
6	stari 18-25 let
7	uslužbenci
8	tisti z 2 do 4 raz. osnovne šole
9	ki stanujejo v enodružinskih hišah
10	ki so se priselili pred 9 meseci do 2,5 let
11	ki nimajo otrok

V gornji tabeli smo prikazali v zaporedju tiste kategorije, v katerih je relativno največji del vprašanih izjavil, da sploh nima stikov s sosedi. Zelo značilno se zdi, da že drugo mesto med temi kategorijami zajemajo priseljenci, ki so se priselili šele v času zadnjih 9 mesecev (pred anketiranjem). V tem se ponovno kaže pomen časa bivanja v novem kraju, za postavljanje neformalnih odnosov z drugimi prebivalci v neposrednem stanovanjskem okolju. Vsaj v začetnem obdobju po priselitvi je čas bivanja tista spremenljivka, ki v primerjavi z vsemi drugimi povzroča največje razlike v neformalnem občevanju med sosedi.

Če vzamemo, da je bilo priseljevanje v času 9 mesecev približno enakomerno, lahko računamo, da je bil povprečni čas priselitve 4,5 meseca pred anketiranjem. 53,6 % vprašancev iz obravnavane kategorije (glej tabelo) torej še ni postavilo odnosov s sosedi — v povprečju — v 4,5 mesecih. To pomeni, da je med temi priseljenci takih, ki še nimajo sosedskih odnosov, okoli 10 % več kot tistih, ki še nimajo prijateljskih odnosov.* S tem zavračamo našo domnevo, da priseljenci hitreje ustvarjajo sosedske kot pa prijateljske odnose. Pričakovali smo namreč, da je — glede na

* 42,9 % priseljencev iz zadnjih 9 mesecev še nima nobenega prijatelja v Velenju.

nižjo stopnjo intimnosti in izpostavljenost srečanjem s stanovalci zaradi bližine — lažje postavljati sosedske kot prijateljske odnose. Ni povsem jasno, zakaj podatki tega ne potrjujejo. Poleg tega je še med tistimi, ki so — vzeto v povprečju — v 4,5 mesecih že dobili prijatelje v Velenju, razmeroma več takih, ki so dobili dva, tri ali več prijateljev, medtem ko so v istem času vzpostavili stike pretežno le z enim sosedom.

Če se ne menimo za primerjavo s prijateljskimi odnosi, se zdi, da nam podatek, da je že v 4,5 mesecih skoraj polovica respondentov postavila sosedske odnose, vendarle kaže, da poteka proces vključevanja doseljencev v mrežo neformalnih (sosedskih) odnosov dokaj hitro. Med priseljenci iz časa 9 mesecev do 2,5 let pred anketiranjem se je odstotek tistih, ki še nimajo stikov s sosedi, zmanjšal (od 53,6) na 41,6 %; obenem pa se je med tistimi, ki so jih že postavili, povečal delež tistih z več kot enim sosedom (glej tabelo spodaj).

Število sosedov glede na čas bivanja v Velenju (v %)

Cas bivanja	do 9 mesecev	od 10 mesec. do 2,5 let	nad 2,5 let	se ni priselil
Število sosedov				
Vzdržuje odnose z enim sosedom	37,4	25,6	31,8	30,0
Z dvema ali tremi	3,6	24,8	24,1	21,1
S štirimi ali več	5,4	8,0	9,5	13,3
Nima stikov z nobenim	53,6	41,6	34,6	35,6
Skupno	100,0	100,0	100,0	100,0

V dveh letih in pol se delež priseljencev, ki imajo stike — z enim ali več — sosedi, že močno približa tistemu, ki se kaže med domačini. Lahko torej štejemo, da je proces integracije doseljencev glede na postavljanje neformalnih sosedskih odnosov v približno dveh letih in pol pretežno končan.*

Na tretjem mestu po stopnji je kategorija »samski«, v kateri 52 % vprašancev sploh ne vzdržuje odnosov s sosedi. Ta podatek si razlagamo predvsem s tem, da imajo samci dosti manj potreb, ki bi jih vezale na neposredno stanovanjsko okolje, kot pa poročeni. Samski večinoma nimajo svojega gospodinjstva, ki poročene zelo pogosto navaja k temu, da bodisi iščejo pri sosedih, ali jim delajo razne usluge; prav tako nimajo otrok, ki so glavna vez med številnimi družinami v soseščini; prostorsko so bolj mobilni in manj vezani na dom kot poročeni, itd.** Medtem ko relativno večji odstotek poročenih nima prijateljev v Velenju (30 % poročenih in 18,8 % samskih, velja za odnose s sosedi ravno nasprotno, tj. le 35,8 % poročenih v primerjavi z 52,6 samskih nima odnosov s sosedi.

* Če upoštevamo, da kategorija »10 mesecev do 2,5 let« ne pomeni povprečnega časa bivanja v Velenju 2,5 let, temveč čas 15 mesecev.

** Ker smo anketirali samo nad 18 let stare prebivalce, med vprašanci ni mladoletnikov, ki so bolj kot starejši vezani na neposredno stanovanjsko okolje.

Četrto kategorijo z visokim odstotkom vprašancev, ki sploh ne vzdržujejo odnosov s sosedi, sestavljajo tisti, ki so imeli (v času 1. aprila 1964) osebni dohodek do 25 000 din. Pri tem gre pretežno za starejše ljudi, take z najnižjo stopnjo izobrazbe ipd.; vse to je v zvezi z relativno nizko intenziteto druženja s sosedi. Ker je znano, da kategorija prebivalcev z najnižjimi dohodki (ki se obenem prekriva z najnižjo izobrazbo, najnižjo kvalifikacijo ipd.) spada med tiste, ki relativno najmanj delujejo v družbeno-političnem življenju in — kot nam kažejo naši podatki — se zelo malo družijo s prijatelji, pridemo do sklepa, da dohodek ne vpliva posebej in neposredno na sosedske stike.

Pač pa je dohodek v visoki korelaciji z aktivnostjo prebivalcev sploh: druženje s sosedi pa v širšem pomenu lahko obravnavamo tudi kot posebno obliko celotne človekove aktivnosti. To nam potrjuje tudi korelacija med aktivnostjo v združenjih in sosedskimi odnosi. Tistih, ki niso aktivni v organizacijah in društvih v Velenju, je relativno največ med tistimi, ki so povsem brez stikov s sosedi.*

Glede na vse to lahko sklenemo, da gre za kategorijo prebivalcev, ki so relativno najmanj integrirani v lokalno skupnost Velenje. Niti se ne vključujejo v mrežo neformalnih odnosov, niti ne delujejo v organiziranih oblikah družbenega življenja v kraju.

Na petem mestu po stopnji (gl. tabelo) je kategorija »stari 46 ali več let«. V naključnem vzorcu 544 anketirancev smo jih zajeli iz te starostne kategorije 70. Glede na to, da je v Novem Velenju povprečna starost populacije zelo nizka, gre torej za kategorijo najstarejših že od 46 let naprej. Značilno je, da najstarejšim (od katerih 44,3 % nima stikov s sosedi) takoj sledijo tudi najmlajši odrasli prebivalci, tj. tisti v starosti 18—25 let (43,7 jih nima stikov s sosedi), relativno najbolj pa se družijo s sosedi pripadniki srednje starostne generacije.**

Ta srednja generacija zajema predvsem tiste prebivalce, ki živijo nabolj aktivno družinsko življenje, imajo še mladoletne otroke, obenem pa so tudi nasploh najbolj aktivni del celotne populacije. Zato se zdi razumljivo, da se tesneje povezujejo tudi s stanovalci v soseščini.

Tudi uslužbenci so med kategorijami, ki se relativno najmanj družijo s sosedi (43,3 jih nima nobenih stikov s sosedi, glej tabelo). Uslužbenci so sicer tako v Velenju kot drugod — to nam dosledno kažejo vse opravljene raziskave — ena od najaktivnejših grupacij prebivalstva. To se pravi, da z vidika splošne aktivnosti ne bi pričakovali, da se bodo tako malo družili s sosedi. Pač pa je v tem primeru verjetno najbolj izraženo določeno alternativno izključujoče razmerje med delovanjem v različnih družbenih enotah (referenčnih skupinah). To se sicer povsem ne izključuje med seboj, vendar se kaže neka tendenca, da so tisti, ki so bolj aktivni na višjih »nivojih« (recimo na nivoju lokalne skupnosti kot celote), manj

* Pa še tisti — neaktivni — ki vzdržujejo odnose s sosedi, se večinoma omejujejo le na enega soseda.

** To velja enako za tiste v starosti 26—35 let kot za 36—45 let stare, le da je med drugimi razmeroma več takih, ki vzdržujejo odnose z večjim številom sosedov.

aktivni na nižjem »nivoju«. npr. v njihovi stanovanjski soseski ipd. Gre torej za drugačno usmerjenost (glede na vsebino in prostorski okvir) delovanja uslužbencev, za to, da vzdržujejo neformalne odnose bolj zunaj neposrednega stanovanjskega okolja, ne pa za to, da bi se nasploh manj družili z drugimi prebivalci. To nam potrjujejo tudi že obravnavani podatki o njihovih prijateljskih odnosih. Glede na odnose s prijatelji uvrščamo uslužbence med najbolj sociabilne kategorije prebivalcev, glede na njihovo druženje s sosedi pa velja ravno nasprotno.

Če upoštevamo našo razčlenitev na šest poklicnih kategorij,* uslužbenci sicer ne zavzemajo ekstremnega položaja; upokojenci se družijo s sosedi še manj, največ stikov s sosedi (gl. spodaj) pa imajo gospodinje. Značilno je, da so raziskovalci v več zahodnih deželah praviloma ugotovili, da je sosedsko druženje najbolj živahno in vsebinsko najbolj pestro v tistih mestnih soseskah, kjer pretežno stanujejo pripadniki delavskega razreda (najnižji dohodek, nizka stopnja izobrazbe, nizka kvalifikacija ipd.). Nasprotno velja kot pravilo za območja, ki jih naseljujejo t. im. »srednji sloji«, da so relativno najbolj atomizirana na posamezne družine, ki imajo zelo malo medsebojnih stikov. V Velenju pa smo ugotovili, da med delavci in uslužbenci glede na njihovo druženje s sosedi ni večjih razlik.

Osmo mesto ima v razpredelnici kategorija prebivalcev, ki imajo do 4 razrede osnovne šole (42,8 % jih nima stikov s sosedi). Kar smo že ugotovili za prebivalce z nižjim dohodkom, velja tudi v tem primeru: gre za prebivalce, ki so nasploh najmanj aktivni in se to kaže tudi v njihovem druženju s sosedi. Pojasnilo za to neaktivnost pa bomo dobili predvsem v tem, da se najmanj izobraženi obenem močno prekrivajo z najstarejšimi, s tistimi, ki imajo najnižji dohodek idr., tako da gre dejansko za kumulacijo vrste »negativnih« strukturnih karakteristik, ki skupno determinirajo in — s tem seveda — pojasnjujejo splošno neaktivnost obravnavane grupacije prebivalcev. Ta njihova neaktivnost se kaže tako (kot neaktivnost v ožjem pomenu) v družbeno-političnih in kulturnih organizacijah kot — v širšem pomenu besede — glede na njihove prijateljske odnose. Če pa primerjamo njihovo druženje s prijatelji na eni in s sosedi na drugi strani, še vedno pridemo do značilne ugotovitve, da se ti vprašanci z najnižjo izobrazbo relativno bolj družijo s sosedi kot s prijatelji.

Nadaljnja (9) kategorija prebivalcev, ki se relativno malo družijo (42,6 % nima stikov) s sosedi, so tisti, ki stanujejo v enodružinskih hišah. S tem v zvezi nas zanima, kakšen je sploh morebitni vpliv tipa stanovanjskih zgradb na neformalne odnose med sosedi. Razlike, ki se kažejo — glede na število sosedov, s katerimi vzdržujejo odnose — med stanovalci v enodružinskih hišah, manjših blokih in velikih blokih, so minimalne in statistično niso pomembne. Zanimiva pa je tendenca, da je v enodružinskih hišah odstotek stanovalcev, ki nimajo stikov s sosedi, najvišji (42,6 %), medtem ko potem upade pri manjših blokih (na 38,3 %)

* Uslužbenci, kvalificirani in visoko kvalificirani delavci, polkvalificirani in nekvalificirani delavci, gospodinje, upokojenci in drugi.

in še bolj pri velikih blokih (35,8 ‰). Zelo rahlo je torej nakazana tendenca, da se druženje med sosedi povečuje ob prehajanju od manjših k večjim stanovanjskim zgradbam; vendar so razlike tako majhne, da nimamo pravice, da bi lahko te minimalne razlike pripisovali vplivu tipa stanovanjske zgradbe.

S koliko sosedi vzdržujejo odnose v posameznih tipih stanovanjskih zgradb (v ‰)

Tip stanovanjske zgradbe	enodružinska hiša	samski blok	večji blok
Odnos s sosedi			
Nima	42,6	38,3	35,8
Z enim ali dvema	35,1	38,2	49,6
S tremi ali več	23,5	23,5	14,6
Skupaj	100,0	100,0	100,0

Poleg tega pa je v velikih blokih relativno najmanj stanovalcev, ki vzdržujejo odnose z največjim številom (tri ali več) sosedov.

Končno naj med kategorijami prebivalcev, ki se relativno najmanj družijo s sosedi, navedemo še poslednji dve v tabeli. Na desetem mestu so vprašanci, ki so se priselili v času pred 9 meseci do 2,5 let. Pri tem se ravno kaže vpliv časa bivanja v Velenju, kar smo že podrobneje obravnavali (v zvezi s kategorijo 2). Na enajstem mestu pa so prebivalci, ki nimajo otrok. Podatki nam sicer kažejo pričakovano tendenco, da se stanovalci, ki nimajo otrok, starih do 14 let, manj družijo s sosedi kot tisti, ki jih imajo in živijo z njimi. Vendar so razlike razmeroma majhne (le 6 ‰) in niso statistično pomembne.

To nas preseneča in ni jasno, zakaj vpliv otroka na vzdrževanje odnosov s sosedi ni dosti bolj izrazit. Dobljeni podatek se (tj. relativno majhne razlike) namreč nekoliko ločuje od ugotovitev in stališč v literaturi, ko ta ravno otroke obravnava kot enega od najbolj »dinamičnih« elementov sosedskega druženja. Ta dinamičnost se sicer kaže na dva načina: tako glede na njihovo integrativno vlogo kot glede na konflikte, ki jih sprožajo med stanovalci.* Vendar otroci v vsakdanjem življenju ustvarjajo vrsto najrazličnejših situacij, v katerih nujno nastaja stik tudi med njihovimi starši, včasih celo proti njihovi volji. Vse to se večinoma dogaja zato, ker je prostorsko območje vsakdanjega življenja otrok** pretežno omejeno na najbližje stanovanjsko okolje. Zato je tudi fizična ureditev stanovanjskega okolja, ki prostorsko in »vsebinsko« ustreza potrebam in aktivnosti otrok, eden od osnovnih problemov planiranja stano-

* Vprašanci, ki so odgovorili, da bi rajši stanovali v enodružinski stavbi, če bi lahko izbirali, so kot razloge navajali npr. tudi: »da ne bi bilo preprirov zaradi otrok«, »ne bi bilo otrok«, »zaradi otrok, ki delajo preveč trušča«, manj otrok na kupu« ipd.

** To smo ugotovili tudi v raziskavi o prostorski mobilnosti stanovalcev v Savskem naselju v Ljubljani, ki smo jo opravili skupaj z Urbanističnim inštitutom SRS (inž. Mitja Jernejc).

vanjskih naselij. Pri tem lahko — vsaj hipotetično — postavimo, da ta urejenost »življenjskega prostora« otrok neposredno vpliva tudi na odnose med sosedi. Če otroci nimajo primerno urejenega prostora v neposredni bližini stanovanj, je to sicer lahko vzrok za povečanje števila odnosov med sosedi, toda predvsem *konfliktnih* odnosov. Nasprotno pa lahko ustreznejše okolje zmanjša število konfliktnih odnosov, ki nastajajo med sosedi zaradi otrok, ali pa celo poveča število kooperativnih odnosov.

Konflikte med sosedi lahko zbujaajo otroci z medsebojnimi konflikti ali pa tudi s tem, da kršijo neformalne ali formalne norme, s katerimi odrasli varujejo neke skupne dobrine v kraju. V ilustracijo naj navedemo aktualen primer druge vrste. Neločljivi del Velenja so lepo urejene in negovane zelene površine med stanovanjskimi stavbami in po vsem mestu. Za rudarje, ki ves svoj delovni čas prebijejo v jami, imajo te zelene površine v njihovem stanovanjskem okolju še dosti večji pomen kot za koga drugega. Gre torej za pomembno kolektivno varovano dobrino. Vendar si varovanje te dobrine prihaja v navzkriž s potrebo otrok, da se čimbolj sproščeno gibljejo v bližini stanovanja. Zato je tudi ta razlog med odgovori anketirancev na vprašanje, zakaj bi rajši stanovali v enodružinski hiši, npr.: »otroci bi hodili po vrtu in mi se ne bi bali za travo«, »otroci bi imeli več prostora za igranje«, ipd. Če pustimo ob strani potrebe otrok, bi lahko rekli, da je to ravno priložnost, da bi otroke učili spoštovati neke norme in ceniti skupne dobrine. Kadar pa so starši strpnejši do svojih otrok, ali kratko malo nimajo nadzorstva nad njimi, lahko — deviantno — vedenje otrok negativno učinkuje na odnose staršev z drugimi sosedi, ki bodisi nimajo otrok ali jih dosledneje nadzorujejo.

O konfliktnih odnosih bomo podrobneje razpravljali kasneje. Že na tem mestu pa lahko omenimo, da se le-ti potencialno kažejo bodisi takrat, ko posameznik oškoduje drugega posameznika, bodisi ko oškoduje kako kolektivno korist ali dobrino. Čim bolj se posamezniki identificirajo s kolektivom in njegovimi dobrinami (čim bolj so integrirani v kolektiv ali čim večja je kohezivnost tega kolektiva), tem bolj je verjetno, da bodo na poškodovanje kolektivne dobrine ostro reagirali. Takšna reakcija pa seveda pomeni nastop konfliktnih odnosov, v našem primeru med starši otrok, ki ne upoštevajo pravil o varovanju zelenic, in drugimi stanovalci, ki so navezani na Novo Velenje kot moderno urejeno mestno skupnost.

Do sedaj smo nadrobneje razpravljali o tem, katere kategorije prebivalcev v Novem Velenju se relativno najmanj družijo s sosedi. Ko nadaljujemo začetni način obravnavanja sosedskih odnosov, nas podobno zanima še nasprotni pol, tj. kategorije prebivalcev, ki se relativno največ družijo s sosedi. Prikazali smo jih v tabeli, spodaj. Kategorije, ki so v tabeli na prvem, drugem in četrtem mestu, se močno prekrivajo, tako da v bistvu označujejo iste posameznike, le z različnih aspektov. To so »gospodinje«, ki »nimajo lastnih dohodkov« in »niso zaposlene«. V skladu z našimi prejšnjimi domnevami so torej gospodinje tiste, ki se — v primerjavi z vsemi drugimi kategorijami prebivalcev — najbolj družijo s sosedi. Ta ugotovitev se ujema tudi z rezultati raziskav, ki so jih že opravili v več drugih državah.

V katerih kategorijah prebivalstva je največji procent vprašancev, ki vzdržujejo odnose s sosedi

Stopnja	Kategorija
1	gospodinje
2	nima lastnih dohodkov
3,5	funkcionarji
3,5	nezaposleni
5	stari 36—45 let
6,5	kvalificirani in VKV delavci
6,5	stari 26—35 let
7,5	so se priselili pred več kot 2,5 let

Nepričakovano so se poleg gospodinj pokazali »funkcionarji« tj. posamezniki, ki opravljajo določene funkcije bodisi v društvih in organizacijah, bodisi v organih samoupravljanja. Prej smo že razpravljali o tem, da vzdržuje — glede na starostni kriterij — relativno največ odnosov s sosedi srednja starostna generacija. Glede na poklicno razčlenitev ji sledi kategorija kvalificiranih in visoko kvalificiranih delavcev. Končno naj omenimo le še tiste, ki so se priselili že pred več kot 2,5 leti. Kot smo že prej ugotovili, se približno po 2,5 letih priseljenci skoraj dokončno vključijo v mrežo sosedskih odnosov; Zato je razumljivo, da je kategorija priseljencev, ki so že več kot 2,5 let v Velenju, tudi v gornji tabeli.

Se bo nadaljevalo

Srečko Kosovel, Moja pesem in Ekstaza smrti

Franc Zadavec

Ob šestdesetletnici rojstva Srečka Kosovela sta izšli prejšnje leto dve reprezentativni knjigi njegove lirike. Založba Obzorja je začela s Kosovelovo knjigo svojo novo serijo »Iz slovenske kulturne zakladnice«. Zdi se, da je hotela s takšnim začetkom posebej naglasiti odlično mesto našega pesnika v slovenski liriki XX. stoletja. Skoroda bibliofilsko obliko, ki označuje mariborsko izdajo, je novosadska založba Forum stopnjevala v pravo bibliofilsko obliko. Prvo izdajo je pripravil Lino Legiša, drugo Ciril Zlobec, eseje o Kosovelu sta napisala Legiša k svojemu izboru, Janko Kos pa k Zlobčevemu.

Obe razlagi Kosovelove poezije in estetske misli sta zanimivi, vendar se ob esejističnem miselnem gradivu tokrat ne bom ustavljal. Opozoriti želim samo na vrsto obeh izborov in na nekatera obrobna vprašanja, ki so ostala nerešena.

Marsikdo se je že zamislil ob vprašanju, kako si razvrstiti Kosovelove pesmi, ko nam za njih večji del avtor ni zapustil časovno genetičnih podatkov in ko večine pesmi sam ni utegnil niti objaviti niti jih razvrstiti v ustrezno kompozicijo. Vsi izbori in tudi Zbrano delo postavljajo npr. Tragedijo na oceanu na konec bogate pesniške žetve, ne da bi mogli to mesto zadostno motivirati. Je bila ta pesnitev Kosovelova poslednja izpoved? Najbrž ne, saj je pesnik po jeseni 1925, ko jo je napisal, ustvaril še vrsto pesmi, zlasti onih s socialno motiviko in idejo. Ker zaman iščemo neke kronološke zvestobe, je tudi kaj težko določati zaporedje, po katerem naj bi se v Kosovelovi poeziji menjavala impresionistični in ekspresionistični stil, romantični in realistični filozofski odnos do življenja in družbe, in se odločati o tem, v kakšnih časovnih razponih in s kakšno intenziteto valovijo v tej liriki optimistične in pesimistične ontološke misli. Vsekakor jih bo zmerom težko postavljati in urejati v logično urejeno tezo in antitezo. Zaradi kronološke nevezanosti so mogoči izbori iz njegove poezije, ki dopuščajo tudi v literarnozgodovinski obliki mnogo več svobode kakor tam, kjer je kronologija tekstov bolj ali manj utrjena.

Urednik zbranega dela Srečka Kosovela Anton Ocvirk se je že leta 1946 odločil za bolj ali manj »valovito kompozicijo« osrednjih motivov. Za takšno kompozicijo se je odločil najbrž zato, da bi s kar najmanjšo škodo razrešil uganko kronologije. Medtem ko se je Zlobec odločil, da mu bo sledil brez najmanjšega odmika od začetne »Pesmi« do »Konca«, ki je sklepna pesem v Kosovelovem Zbranem delu I, je ubral Legiša povsem novo kompozicijsko pot. Izbral je namreč kompozicijo, s katero dokaj izčrpno zaokroža pesmi po temeljnih doživljajskih in miselnih motivih. Tako je prvi del Moje pesmi ubran na besede tiho, tišina, mir, bor, otožnost, tedaj na pretežno harmonične prvine pesnikove izpovedi (kljub Baladi). To so največ Kosovelovi impresionistično razviti kraški motivi. Tem sledijo ljubezenske pesmi, proti sredini pa se vrstijo motivi smrti, potrtosti, razdvojenosti, osamljenosti sredi sveta in družbe, tedaj motivi, ki so zrasli iz skrajno tesnobnega bivanjskega občutja. Krajina lepih kraških impresij se tukaj pomrači v »krajino smrti«. Tej depresiji nekoliko jemlje silovitost naslednji val pesmi, ki jih družijo socialna motivika oziroma Kosovelova družbeno etična revolta. Izbor končuje nekaj pesmi z ekspresionistično oblikovano smrtno vizionarnostjo, zlasti pa pesmi Ekstaza smrti in Tragedija na oceanu.

Zanimivo je, da se izbora razhajata glede Kosovelove socialne in konstruktivistične pesmi. Medtem ko daje Legiša vidnejše mesto socialnim motivom, ga daje Zlobec konstrukcijam. Videti pa je, da sta Zlobec in Kos o tem skupno odločala, saj sta oba vzdignila konstruktivistične pesmi nad Rdeči atom in njegove odnose in pustila skupino socialnih pesmi skoraj v celoti zunaj izbora. Seveda se ni ravno lahko odločiti o tem, ali so konstrukcije estetsko in idejno tehtnejše kot Rdeči atom in druge pesmi socialno motivne skupine; kje je več deklarativnega, »zgodovinskega« in »programskega«. Motiv smrti, »Niča« in »Konca« Evrope pa tudi v Zlobčevem izboru ni ostal brez ustreznega pesnikovega osebnega in nadosebnega, družbenega uporništv. Res pa je, da je Zlobec močno naglasil zlasti Kosovelove eksistencialne motive, predvsem motiv smrti. Najbrž zato je izbral za naslov tudi Ekstazo smrti.

Glede naslova se nagibam bolj na Legiševo stran. »Moja pesem« bolj objektivno napoveduje razpore idejnovsebinskega in čustvenega sveta Kosovelove poezije kakor pa ontološka ideja »ekstaza smrti«, ki jo Zlobčev izbor izostruje še z motom »vse je ekstaza, ekstaza smrti«. Tak moto premočno zožuje življenjsko vizijo in eksistencialno misel njegove lirike.

V Legiševem izboru pesem *Potovanje* kompozicijsko najbrž ni najbolje uvrščena. Težko bi ji namreč našli ustrezno mesto med ljubezenskimi pesmimi. Verza te pesmi

In tista dama. Tiha je in sama.
Tunel: v poltemi sije nje oko —

ne prikazujeta Kosovelove ljubezenske emocije. Oko, ki sije vanj v poltemi, ni oko njegovega dekleta, marveč se po logiki asociacij nanaša na osamljeno damo na peronu. Legiša bi bil v svoj razmeroma široki izbor lahko sprejel še kakšno pesem, ki sporoča pesnikovo estetsko teoretsko misel. Pogrešam zlasti *Ekspressionistično pesem*, ki bi utegnila lepo dopolnjevati pesem *Kdor ne zna* in pesnikove razlage ekspresionizma, hkrati pa bi ustvarjala tudi stilno pojmovno ravnotežje pesmi *Impresija* ter nakazovala razpon Kosovelove stilne misli in pripadnosti.

V Forumovi izdaji je nadvse simpatično, da so ob prevodih tudi originali. Taka bližina lahko bralca prepriča, kako prevod izgublja muziko originala in kako podaja največkrat samo še smisel. Zato je hudo malomarno, če srečate kje v prevodu popačen ali spremenjen tudi smisel. Zlasti še, kadar gre za pomembne nazorske odtenke in pomene v pesnikovi izpovedi. V sklepno kritiko V. pesmi *Tragedije na oceanu* se je ukradla zelo neprijetna zamenjava subjektov in bistveno prizadela svetovnonazorsko plast Tragedije.

Izvirnik:

Ti vstajajo, padajo po veri,
ki jih je dvigala do Boga,
a zdaj je utihnil sredi temè
klic njegov iznad teme.

Prevod:

Oni ustaju i padaju sa verom
koja ih je dizala do Boga,
a sad je umuknuo usred tame
zov njihov iznad tame.

To je, upam, najhujši lapsus v prevodni plasti te bibliofilske izdaje. Kaj bi bil Zlobec v zbirko lahko še dodal in kaj izpustil, je samo še bolj ali manj akademsko vprašanje. Gotovo ga je omejeval obseg bibliofilske izdaje. Sicer pa je izbor tak, da sijeta iz večine verzov glas in podoba genialnega umetnika. To pa je edino in najvišje poroštvo, da si bo pridobil Srečko Kosovel v srbsko-hrvaškem jezikovnem prostoru glas umetniško pomembnega pričevalca o človekovih bojih in porazih XX. stoletja.

Nekateri dosežki filozofskih raziskav v ZSSR

Povzel Andrej Kirn

(Nadaljevanje in konec)

Vprašanja zgodovinskega materializma

Pomembna naloga zgodovinskega materializma v sedanjem času je raziskovanje zakonov nastajanja in razvoja komunistične družbene formacije, ki ne delujejo v okviru ene dežele, temveč v celotnem sistemu socialističnih dežel. Pojasniti je treba specifično delovanje občedrženih zakonov v tej formaciji. Nekateri dosežki teh raziskav bodo objavljeni v delu »Socializem in komunizem«. Vršijo se raziskovanja družbene psihike, javnega mnenja, in konkretna raziskovanja o vzrokih in trdoživosti preteklega v biti in zavesti ljudi. Ni dovolj ostajati pri splošni tezi, da izginja razkol med umskim in fizičnim delom, mestom in vasjo, če se spreminja sam značaj umskega dela, značaj mesta itd. Izmed del, ki obravnavajo sociološke in gnoseološke probleme v obdobju graditve komunizma, je vredno omeniti dela: V. Z. Kelle in M. J. Kobaljzon »Oblike družbene zavesti« M., 1959, G. M. Gaka »Nauk o družbeni zavesti v luči spoznavne teorije« M., 1960, V. A. Jadova »Ideologija kot forma duhovne dejavnosti družbe« L., 1961, »Graditev komunizma in problemi kulture« M., 1962, A. I. Arnoljd »Socializem in kultura« M., 1963, »Komunizem in osebnost« M., 1964. Treba je globoko preanalizirati državno upravljanje v socialistični družbi in perspektive razvoja družbenega samoupravljanja. Prvi korak v to smer vidimo v delih »Demokracija in komunizem« M., 1962, »Vprašanje politične organizacije sovjetske družbe v obdobju razširjene graditve komunizma« M., 1962, »O ljudski demokraciji v evropskih deželah« 1956, »Obče zakonitosti prehoda k socializmu in posebnosti njihovega pojavljanja v raznih deželah« M., 1960. Precej del je izšlo o problemu nacionalnosti. Zavrženo je Stalinovo stališče, da mednarodni jezik nastaja z zlivanjem jezikov, sprejeto pa stališče, da nastaja v ločevanju nekaterih jezikov, ki izpolnjujejo funkcijo jezika mednarodnega občevarja. Problem nacionalnosti v našem času ni nič manj aktualen. Resna pomanjkljivost del, ki obravnavajo nacionalne odnose v obdobju graditve komunizma, je to, da nimajo konkretnih raziskav.

V zvezi z razpadom imperializma je treba analizirati splošne zakonitosti narodnoosvobodilnih gibanj, oceniti socialistične nauke Azije in Afrike in raziskati filozofsko tradicijo teh narodov. Izveden je bil simpozij o problemih socializma azijskih in afriških dežel, pripravlja pa se tudi knjiga »Nekatera ideološka vprašanja sodobnih narodnoosvobodilnih gibanj«.

Lahko se reče, da je obnovljena tradicija konkretnega sociološkega raziskovanja, ki se je začela z Leninom in bila nato pozabljena. Tu še vlada empirizem in opisovanje. Kmalu bosta izšli knjigi »Delavski razred in tehnični napredek« in »O socialističnih idealih mladine«. Izšlo je nekaj del s področja metodologije družbenega raziskovanja: »Vprašanja organizacije in metodike konkretnih socioloških raziskovanj« M., 1963, »Kvantitativne metode v socioloških raziskovanjih«.

Problemi etike in estetike

Ti dve področji, posebno prvo, sta bili zapuščeni. Neki premik pomenita deli A. F. Šiškina »Iz zgodovine etičnih teorij« M., 1959, in »Osnovne marksistične etike« M., 1963. Mnogi problemi se še rešujejo abstraktno, nekatere knjige pa shematično razlagajo očitne resnice, npr. delo S. S. Utkina »Razgledi po marksistični etiki« ali zbornik »Moralni lik graditelja komunizma« M., 1964.

V estetiki se analizira problem realizma. A. I. Ivanov »O bistvu socialističnega realizma« M., 1963, V. A. Razumnij »Problemi socialističnega realizma« M., 1963, L. I. Timofejev »Osnove literarne teorije«, M., 1963, V. R. Serbin »Aktualni problemi sodobne literarne vede« M., 1961, A. G. Egorov »O reakcionarnem bistvu sodobne buržoazne estetike« M., 1961. V kritiki buržoazne estetike je še veliko deklarativnosti in neargumentiranosti. Prišel je čas, da se ustvari kapitalno splošno delo, v katerem bi z marksističnih stališč raziskovali probleme estetskih misli v njihovem zgodovinskem razvoju.

Kritika buržoazne filozofije

Analiza buržoazne filozofije je dosedaj potekala v treh smereh: a) odkrivanje splošne slike stanja buržoazne filozofije, b) kritika njenih osnovnih tokov, c) polemika z buržoaznimi filozofi ob posamičnih problemih. Prvo smer sta poskušali realizirati knjigi »Sodobni subjektivni idealizme« M., 1957 in »Sodobni objektivni idealizem« M., 1963.

Pomembna je knjiga »Sodobna filozofija in sociologija v deželah Zahodne Evrope in Amerike« M., 1964, ki zasleduje razvoj filozofske misli v buržoazni družbi (tudi marksistično), od oktobrske revolucije do danes. Knjiga upošteva tudi prispevke malih dežel, ki jih buržoazna zgodovinska filozofska znanost praviloma ignorira. Poskus kritike reformizma je podan v delih »Proti sodobnim buržoaznim falzifikatorjem marksistično-leninistične filozofije« M., 1964«, »Proti sodobnemu revizionizmu v filozofiji in sociologiji. M. Popov »Idejni bankrot sodobnega revizionizma M., 1963. Končuje se kolektivno delo »Ideologija sodobnega reformizma«, kjer se prvič daje analiza nacionalnih posebnosti reformističnih teorij v različnih deželah. Veliko manj je del s kritiko sodobnih buržoaznih etičnih teorij. »Proti sodobni buržoazni etiki« M., 1965, K. A. Svarcman »Etika brez morale« M., 1964. Uspešnejši in temeljitejši so zgodovinarji v kritiki sodobnih buržoaznih zgodovinskih koncepcij, npr. I. S. Kon »Filozofski idealizem in kriza buržoazne zgodovinske misli«. Kritični pregledi filozofije zgodovine v epohi imperializma« M., 1959. Na visoki ravni se prav tako vodi polemika v zborniku »Zgodovinski materializem in socialna filozofija sodobne buržoazije« M., 1960. Kritika buržoazne sociologije je podana tudi v knjigi Osipova »Sodobna buržoazna sociologija« M., 1964. Pripravlja se kolektivno delo »Sodobni eksistencializem«, kjer bo prvič podana sistematska analiza te smeri. Religiozni filozofski tokovi so obravnavani v zborniku »Sodobni religiozno-filozofski tokovi v kapitalističnih deželah« M., 1962. Opravlja se tudi sistematična analiza različnih smeri politične filozofije sodobnega imperializma: V. A. Šabad »Politična filozofija sodobnega imperializma« M., 1963, K. V. Brutenc »Proti ideologiji sodobnega kolonializma« M., 1961. Več pozornosti je treba usmeriti na družbeno psiho posamičnih socialnih skupin sodobne buržoazne družbe in ne samo na njihov teoretični izraz. Potreben je diferenciran prijem. Ločiti je treba progresivne misli, skupine, posameznike.

Vprašanja zgodovine filozofije

Filozofska diskusija l. 1947, ki je pretresala pomembne probleme zgodovinskih filozofskih znanosti, je ugotovila resne pomanjkljivosti in zmote na tem področju, vendar jih ni mogla dokončno odstraniti. Že omenjena velika svetovna zgodovina filozofije je pričela izhajati l. 1957. Izšlo je čez dvanajst prevodov zbranih del meščanskih klasičnih filozofov. Nastalo je več mono-

grafij o Heglu, francoskih materialistih in ruskih revolucionarnih demokratih. Omeniti je treba dela N. I. Lapin »Boj ob idejni dediščini mladega Marxa« M., 1962, E. Sitnikov »Problemi ,odtuitve' v buržoazni filozofiji in falzifikatorji marksizma« M., 1962, V. Asmus: »Descart« M., 1965 in »Problem intuicije v filozofiji in matematiki« M., 1963 (isti avtor). Knjige A. I. Volodina »V iskanjih revolucionarne teorije« M., 1962, V. A. Malinina in M. I. Sidorova »Predhodniki znanstvenega socializma v Rusiji« M., 1963 ter zbornik »Zgodovina socialističnih nauk« M., 1964 so prvi poskusi osmislili zgodovino socialističnih idej. Sovjetski marksisti tudi ne podpirajo mnenja, da je vse, kar je pomembno v filozofiji, zraslo na tleh Zahodne Evrope. (Tudi jugoslovanski filozofi s svojim delom dokazujejo, da niso pristaši tega mnenja. Naj omenim samo knjigo Čedomil Veljačić »Filozofija vzhodnih narodov« 2. zv., izšlo v Filozofski hrestomatiji Maticе Hrvatske, in prevod knjige »Indijska filozofija« Nolit KA.) V zvezi s tem je treba omeniti knjigo S. N. Grigorjana »Iz zgodovine filozofije Srednje Azije in Irana VII.—XII. st.« M., 1960. Izšla so zbrana dela Marxa in Eengelsa, Lenina, Plehanova, Lomonosova, Belinskega, Hercena, Lavrova. Pripravlja se tudi delo »Marksistična filozofija in sociologija v ZSSR in evropskih socialističnih deželah. Dosedaj je še premalo raziskana zgodovina materializma in dialektike v antični filozofiji, prav tako je malo raziskan srednji vek; to filozofsko znanje je nujno potrebno v boju z neotomizmom in drugimi religioznimi filozofskimi tokovi. Opaža se, da se vrste specialistov za antično in srednjeveško filozofijo ne izpopolnjujejo z novimi kadri. Ni še fundamentalnega, vsestranskega dela o Leninovem prispevku marksistični filozofiji. Premalo globoko je tudi obdelano obdobje mladega Marxa.

Dobili smo v oceno

France Koblar: DVAJSET LET SLOVENSKE DRAME, oprema Janez Bernik, založila Slovenska matica v Ljubljani, 1965.

Malcolm Lowry: POD OGNJENIKOM, prevod Mira Mihelič, oprema Matjaž Vipotnik, Cankarjeva založba v Ljubljani, 1965.

Dylan Thomas: PRAPROTNI GRIČ, prevedel Jože Udovič, oprema Matjaž Vipotnik, Cankarjeva založba v Ljubljani, 1965

Joseph Hayes: URE PO POLNOČI, Prešernova družba, Ljubljana 1965.

Obvestilo

V samozaložbi bo izšla pesniška zbirka (27 pesmi) JANTARNI GROZD — RUDIJA MIŠKOTA.

Zbirko lahko naročite na avtorjev naslov, Ljubljana, Vodnikova 85. Izvod stane 500 dinarjev.

